

Вісник Національного банку України

4/2008

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України

Видається з березня 1995 року № 4 (146) ♦ Квітень 2008

Здано до друку 31.03.2008 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КІРЄВ О.І. (голова),	КРЮКОВА І.В.,	САВЛУК М.І.,
БУРЯК С.В.,	ЛАНДІНА Т.В.,	САВЧЕНКО А.С.,
БАЖАЛ Ю.М.,	МАТВІЄНКО В.П.,	СЕНИЦЬ П.М.,
ГАЙДАР Є.Т.,	МЕЛЬНИЧУК М.О.,	СМОВЖЕНКО Т.С.,
ГАЛЬ В.М.,	МИЩЕНКО В.І.,	ФЕДОСОВ В.М.,
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,	МОРОЗ А.М.,	ХОФМАНН Лутц,
ГЕЄЦЬ В.М.,	ОСАДЕЦЬ С.С.,	ШАРОВ О.М.,
ГРЕБЕНІК Н.І.,	ПАЛАМАРЧУК А.Б.,	ШЕВЦОВА О.Й.,
ГРУШКО В.І.,	ПАСІЧНИК В.В.,	ШЛАПАК О.В.,
ДОМБРОВСЬКИЙ Марек,	ПАТРИКАЦ Л.М.,	ШУМИЛО І.А.,
ІПАРІОНОВ А.М.,	ПЕТРИК О.І.,	ЮЩЕНКО В.А.,
КРАВЕЦЬ В.М.,	ПОДОЛІВ І.В.,	ЯРЕМЕНКО С.О.,
КРОТЮК В.Л.,	РАЄВСЬКИЙ К.Є.,	ЯЦЕНЮК А.П.
	РИЧАКІВСЬКА В.І.,	

РЕДАКЦІЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НБУ

Головний редактор	ПАТРИКАЦ Л.М.
Заступник головного редактора	КРОХМАЛЮК Д.І.
Начальник відділу з випуску журналу "Вісник НБУ"	ПАПУША А.В.
Заступник начальника відділу — редактор з питань діяльності банків України, правового, інформаційно-програмного забезпечення та розрахунків	ЗАЄЦЬ О.С.
Відповідальний секретар	ЛІПІНСЬКА С.М.
Головний художник	КОЗИЦЬКА С.Г.
Літературний редактор	КУХАРЧУК М.В.
Дизайнер	ПЛАТОНОВА Н.Г.
Коректори:	СІЛЬВЕРСТОВА А.І.
	СТАДНІЧУК М.О.
Оператор	ЛИТВИНОВА Н.В.
Реклама і розповсюдження:	ГРЕБІШКОВ В.І.
	ГРИЦЕНКО М.Р.
Фото:	МІЛЕВСЬКИЙ Л.А.
	НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.
Черговий редактор	ЗАЄЦЬ О.С.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
тел./факс: (044) 524-96-25
тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 525-38-25
E-mail: litvinova@bank.gov.ua
http://www.bank.gov.ua

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України 09.06.1994 р., свідоцтво КВ № 691

Засновник і видавець: Національний банк України.

Адреса: вул. Інститутська, 9, Київ-8, 01008, Україна

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана

Публікації в журналі Вищою атестаційною комісією України визнано фаховими
Видається у комплекті з додатком "Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності"

Передплатний індекс 74132

Дизайн: Редакція періодичних видань НБУ

Надруковано з готового оригінал-макета відділом видавничого обслуговування
Господарсько-експлуатаційного управління НБУ

Адреса друкарні:

просп. Науки, 9, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8. Друк. офсетний. Фіз. друк. арк. 8.0

Умовн. друк. арк. 9.0. Обл.-вид. арк. 10.8

Тираж 2000 прим.

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на "Вісник Національного банку України" обов'язкове. Редакція може публікувати матеріали в порядку обговорення, не поділяючи думку автора. Відповідальність за точність викладених фактів несе автор, а за зміст рекламних матеріалів — рекламодавець.

© Вісник Національного банку України, 2008

ЗМІСТ

БАНКИ УКРАЇНИ

А.Шаповалов Присутність іноземного капіталу в банківському секторі України	2
Основні показники діяльності банків України на 1 березня 2008 року	23
О.Герасимова Макроуправління бізнес-процесами банку як результат формоутворень клієнтської бази	41
Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у лютому 2008 р.	45
Банки, вилучені з Державного реєстру банків у лютому 2008 р.	45

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

Л.Патрікац Фінансист майбутнього: хто він?	7
Л.Патрікац Черкаському інституту банківської справи – 40!	36

МАКРОЕКОНОМІКА

В.Литвицький Реекспансія-2007	9
Основні макроекономічні показники розвитку України у лютому 2002–2008 років	62
К.Паливода Вплив грошово-фінансової політики на стан економіки та інвестицій	63

НУМІЗМАТИКА І БОНІСТИКА

А.Папуша Монетний двір НБУ: 10 років розвитку	18
---	----

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

А.Савченко, В.Михайлова СЕР-2: результати промислового впровадження	24
О.Козлов, В.Михайлова Режим реального часу. Проблеми практичного застосування в СЕР	26
В.Харченко Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2007 році	30

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

А.Швець Так гартувалися банківські кадри Полісся	27
Державні нагороди України	39
В.Романчукевич Проблеми та перспективи висвітлення грошово-кредитної політики НБУ (комунікаційний аспект)	52

ФІНАНСИ, БІЗНЕС, СОЦІУМ

Зустріч у Ватикані	40
--------------------	----

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

І.Лютій, О.Юрчук Особливості глобального економічного середовища діяльності банків	46
--	----

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

Ф.Рогач, Ю.Курза До системи валютних курсів	56
Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за лютий 2008 року)	67
Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за лютий 2008 року)	68

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у лютому 2008 року	70
---	----

ФОНДОВИЙ РИНОК

Ринок державних цінних паперів України у лютому 2008 року	71
---	----

АНОТАЦІЇ

	72
--	----

**Анатолій
Шаповалов**

Перший заступник Голови
Національного банку України

У статті вивчаються наслідки відкритості банківського сектору для іноземного капіталу. Без врахування цього фактора неможлива побудова стійкої, прозорої та конкурентоспроможної банківської системи України.

Дослідження/

Присутність іноземного капіталу в банківському секторі України

Зважаючи на тенденції глобалізації у розвитку світових фінансових ринків, присутність іноземного капіталу в банківських секторах країн, що розвиваються, є об'єктивною реальністю. Іноземні фінансово-банківські групи мають підтримувати відповідний рівень своєї прибутковості, тому цілком зрозумілим і прогнозованим є їх прихід до банківських секторів країн Центральної і Східної Європи, динаміка розвитку яких є значно вищою, ніж у розвинутих країнах Європи.

Протягом останніх років банківський сектор суттєво змінився, передусім структурно – приплив іноземного капіталу значною мірою скоригував стратегії розвитку місцевих банків. Останні змушені трансформуватися – змінювати наявні організаційні структури на досконаліші, розширювати спектр послуг, проводити ребрендинг і зрештою ставати привабливішими та відкритішими для клієнтів.

Прихід іноземного капіталу поставив нові завдання як перед банками нашої країни, так і перед Національним банком України. Сьогодні достатньо уваги приділяється визначенню пріоритетів розвитку національної банківської системи, спрямованих на оптимізацію її структури і досягнення достатнього для розвитку економіки України рівня капіталізації банківського сектору. На нашу думку, ефективне регулювання і нагляд за банківським сектором неможливі без вироблення єдиного бачення ролі іноземних банків як у банківському секторі, так і в економіці України загалом.

Відповідно до статті 7 Закону України “Про режим іноземного інвестування” для іноземних інвесторів на території України встановлюється національний режим інвестиційної та іншої господарської діяльності [1]. Таким чином, банки, які належать іноземному капіталу, мають діяти у рамках національного правового поля.

У разі вступу України до СОТ відповідно до статті 24 Закону України “Про банки і банківську діяльність” іноземні банки матимуть право відкривати філії та представництва на території України [2].

Таким чином, іноземним банкам для

відкриття філії в Україні необхідно буде виконати такі умови [2]:

1) держава, в якій зареєстровано іноземний банк, належить до держав, що беруть участь у міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, а також співпрацює із Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF);

2) банківський нагляд у державі, в якій зареєстровано іноземний банк, відповідає Основним принципам ефективного банківського нагляду Базельського комітету з питань банківського нагляду;

3) між Національним банком України та органом банківського нагляду держави, в якій зареєстровано іноземний банк, укладено угоду про взаємодію у сфері банківського нагляду, гармонізацію їх принципів та умов;

4) мінімальний розмір приписаного капіталу філії на момент її акредитації є не меншим 10 мільйонів євро;

5) наявність письмового зобов'язання іноземного банку про безумовне виконання ним зобов'язань, які виникли у зв'язку з діяльністю його філії на території України.

Акредитацію філії іноземних банків в Україні здійснює Національний банк України шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків та надання банківської ліцензії. Акредитація філії іноземного банку є підставою для здійснення нею банківської діяльності.

Діяльність та оподаткування філії іноземного банку здійснюється відповідно до законодавства України, яке застосовується до банків України.

Національний банк України здійснює акредитацію представництв іноземних банків на території України в порядку та на умовах, визначених законодавством та нормативно-правовими актами Національного банку України. Акредитація представництва іноземного банку здійснюється шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків.

Дискусія щодо доцільності присут-

БАНКИ УКРАЇНИ

Таблиця 1. Присутність іноземних банків в Україні у 2003–2007 роках [3]

Показники	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	01.07.2007 р.	01.12.2007 р.	2007 р.
1. Кількість зареєстрованих банків	179	182	186	193	196	198	198
2. Кількість діючих банків	157	160	165	170	173	173	175
2.1. Із них: з іноземним капіталом	19	19	23	35	44	44	47
2.1.1. У тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	7	7	9	13	16	16	17
3. Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	14.2	13.2	22.4	27.6	32.8	31.5	35

Таблиця 2. Питова вага окремих показників діяльності банків із іноземним капіталом у банківському секторі України в 2005–2006 роках [4]

Показники	На 01.01.2006 р.	На 01.01.2007 р.	Зміна, в.п.
Регулятивний капітал	23.0	35.2	12.2
Загальні активи	24.0	45.1	21.1
Кредити надані	24.3	45.7	21.4
Зобов'язання	24.7	46.4	21.7
Кошти суб'єктів господарювання	24.1	42.3	18.2
Кошти фізичних осіб	21.8	38.9	17.1
Прибуток	19.7	43.5	23.8

ності іноземного капіталу в банківському секторі України у банківських колах точиться доволі давно. Нині іноземний капітал, метою якого є отримання прибутку, вже прийшов до вітчизняного банківського сектору (див. таблицю 1).

Процес освоєння вітчизняного банківського сектору розпочався у 1995 р. з приходом банківської групи ING (Голландія). Звісно, іноземні банки дуже обережні в поведінці на відносно незнайомих ринках, тому їм був потрібен час для його досконалого вивчення й активізації діяльності.

Іноземні банки активізували свої зусилля на фінансовому ринку України починаючи з 2005 року. Значний інтерес для них становить роздрібний сегмент із доходами населення, що зростають, і нереалізованими потребами в кредитуванні. Проте даний сектор освоюють і вітчизняні банки та кредитні спілки. Це свідчить про те, що іноземні банки приділяють велику увагу проблемі диверсифікованості активів і, як наслідок, їх збалансованості.

Частка активів банків із іноземним капіталом у загальних активах банківської системи в 2006 р. порівняно з 2005 р. зросла на 21.1 в.п., питова вага регулятивного капіталу — на 12.2 в.п., а частка наданих кредитів — на 21.4 в.п. (див. таблицю 2). Тенденція активного розвитку діяльності банків з іноземним капіталом збереглася і в 2007 році.

Активи банків із іноземним капіталом за 2007 р. зросли на 151.1 млрд. грн. і на

01.01.2008 р. становили 306.1 млрд. грн., при цьому кредитний портфель збільшився на 122.0 млрд. грн. і дорівнював 245.3 млрд. грн. Разом з тим слід відзначити, що за результатами діяльності у 2007 р. банки з іноземним капіталом забезпечили рентабельність активів на рівні 1.20%, тоді як у цілому по системі цей показник дорівнював 1.50%. Рентабельність капіталу, відповідно, становила 11.15% для банків з іноземним капіталом і 12.67% у цілому по банківській системі.

Політика іноземних банків, що прийшли в країні з перехідною економікою, виявилася більш гнучкою з точки зору зменшення витрат та успішнішою щодо підвищення прибутковості в банківській системі країни взагалі. Не є винятком і діяльність іноземних банків в Україні. Основним показником стрімкого розвитку будь-якого банку є динаміка нарощування активів. Посилення конкуренції після входження іноземних банків викликало зниження прибутковості місцевих банків, що спонукало останніх до скорочення загальних витрат.

Іноземні банки знайшли свою нішу

на ринку банківських послуг в Україні та впевнено її утримують. Слід зазначити, що вітчизняні банки витримують конкуренцію з іноземними фінансовими інститутами, впроваджуючи сучасні підходи до продажу власних послуг, адміністрування витрат, управління ризиками тощо.

Практика свідчить, що стратегія діяльності іноземного банку в Україні, як і в будь-якому новому для них регіоні, визначається причинами, що спонукали його до виходу на даний ринок.

Одним із чинників, що стимулюють іноземні банки до виходу на нові ринки, є їх намагання слідувати за власними клієнтами, що здійснюють бізнес за кордоном відповідно до “теорії захисного розширення” [5]. З іншого боку, це вигідно й самим клієнтам, оскільки їм не доводиться змінювати банк, що потребує не так значних витрат, як створює тимчасові операційні незручності. Кредитні інститути, які йдуть за своїми клієнтами, на першому етапі повинні розуміти, що їх активність буде обмежена цими клієнтами. Такий підхід сповідують японські й корейські банки, причому внутрішнім ринком країни перебування вони майже не цікавляться, а з регіональними банками співпрацюють мало. Наприклад, на Філіппінах японські, корейські та тайландські банки фактично не обслуговують місцеві підприємства і транснаціональні корпорації, надаючи послуги кільком компаніям із країн свого походження. Отже, їхній вплив на господарство країни перебування є мінімальним. Але згодом вони можуть (або будуть вимушені) здійснити спробу залучити нових клієнтів або увійти до інших ринкових сегментів у приймаючій країні.

Інші банки, такі, наприклад, як “АБН-Амро” і Дойче банк, почали відкривати представництва в інших країнах не лише в інтересах обслуговування своїх найбільших глобальних клієнтів, а й для розширення своєї клієнтської бази за рахунок найпривабливіших регіональних підприємств.

Нарешті, третя група транснаціональних банків, до якої можна віднести Сітібанк, “HSBC”, мала на меті всебічну інтеграцію у внутрішній ринок банківських послуг країни перебування — як корпоративний, так і споживчий.

Таблиця 3. Показники ефективності діяльності банківського сектору України в 2003–2007 рр. [3]

Показники	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Активи банків до ВВП	37.50	38.90	48.40	63.30	87.24
Прибутковість активів	1.04	1.07	1.31	1.61	1.50
Прибутковість капіталу	7.61	8.43	10.39	13.52	12.67
Чиста процентна маржа	5.78	4.90	4.90	5.30	5.03

Іноземні банки виходять на новий ринок шляхом створення відділення чи філії, тобто органічного розвитку (Сітібанк, “Джей Пі Морган-Чейз”, Дойче банк), або шляхом придбання місцевого банку (“АБН-Амро”, HSBC, Комерцбанк і банк “Сантандер”). Обидва підходи мають свої переваги й недоліки. Придбання суттєвого або контрольного пакета акцій місцевого банку потребує проведення його внутрішньої реорганізації. Це означає скорочення персоналу, пошук і відрядження до придбаного банківської установи кваліфікованих фахівців, а також переведення її на операційну модель іноземного банку-холдингу. Серед недоліків підходу органічного розвитку — необхідність мати більше часу та необхідність докладати більше зусиль до планування, оскільки іноземному банку бракуватиме досвіду роботи в умовах нового ринку.

Банк, як і будь-яка фірма, шукає для себе вигіднішого регуляторного режиму (теорія впливу регуляторного режиму) та ринків із меншою конкуренцією, ніж у своїй країні (теорія ускладнення внутрішнього ринку). Таким чином, банки входять на ненасичені, менш розвинуті та менш ефективні ринки для того, щоб реалізувати свої конкурентні переваги — якісніші послуги, більший розмір капіталу, досконаліше управління ризиками тощо [6].

На думку В.Гейця, основними мотивами входження іноземних банків у банківський сектор країн Центральної та Східної Європи були ринкові (захоплення нових ринків та отримання вищих прибутків) та регуляторні фактори [7]. У результаті входження іноземних фінансово-банківських груп банківські системи приймаючих країн суттєво трансформувалися.

Аналізуючи досвід 80 країн, С.Класенс зазначав, що присутність іноземних банків у країнах з перехідною економікою призводить до зменшення дохідності та маржі місцевих банків, таким чином збільшуючи ефективність банківської системи приймаючої країни [8].

Останнім часом з'явилися нові аргументи на користь участі іноземних банків у розбудові банківського сектору в країнах із перехідною економікою, що пояснюється тенденціями консолідації банків, яка привела до виникнення кількох потужних транснаціональних банківських установ, що домінують на міжнародному ринку банківських послуг і мають суттєві конкурентні переваги. Регіональні банки у країнах, що розвиваються, як правило, не мають ресурсів, достатніх для створення конкурентоспроможних мереж за межами своїх країн, і не здатні надавати своїм клієнтам певні види послуг на високому рівні. Тому вони змушені створювати альянси з транснаціональними банками.

Ще однією важливою тенденцією є розвиток місцевих ринків капіталу. Процеси поширення впливу іноземних банків мають важливе значення для розвитку регіональних ринків і є конче необхідними для засвоєння іноземного досвіду. Прихід іноземних банків є тим ланцюжком, який вже зараз зв'язує вітчизняний банківський сектор із європейським, що сприяє поширенню серед місцевих банків передового досвіду управління банками, а також стандартизації на його основі головних аспектів банківської діяльності. Необхідність дотримання міжнародних стандартів спонукає місцеві банки переймати методи роботи транснаціональних банківських установ та іноземний досвід, що потребує встановлення тісного зв'язку з ними.

Збільшення прямих іноземних інвестицій в акціонерний капітал вітчизняних банків пов'язане з реструктуризацією, а часто й приватизацією національних банківських систем у результаті переходу багатьох країн до ринкової моделі господарювання, знецінення активів банків після фінансових криз, а також необхідністю запровадження сучасних моделей менеджменту та механізмів регулювання.

Процеси глобалізації фінансових ринків та прихід іноземних банків у банківський сектор країни суттєво прискорює процеси об'єднання (зокрема поглинання) кредитних установ як із місцевими банками, так і міжнародними групами [9].

Необхідно звернути увагу на наявність позитивних та негативних моментів присутності іноземних банків.

Серед **позитивних** моментів можна виділити такі:

1. Швидше та ефективне впровадження передових методів банківської діяльності. Система менеджменту іноземного банку та наявність новітніх інформаційних технологій може поліпшити ефективність функціонування національної банківської системи;

2. Підвищення якості кредитного аналізу;

3. Зростання обсягу кредитних ресурсів та посилення стабільності їх джерел. Іноземні банки з вищою капіталізацією, на відміну від місцевих, будуть спроможні здійснювати кредитну діяльність навіть під час економічного спаду. Аналізуючи досвід країн Латинсь-

кої Америки, фахівці зазначали, що філії іноземних банків не зменшували позицію кредитів під час економічного спаду. Насправді вони розглядали таку ситуацію як можливість розширити присутність своїх філій шляхом процесів злиття та поглинання;

4. Розширення спектра якісних послуг, комплексний підхід до обслуговування різних клієнтів;

5. Здешевлення банківських послуг;

6. Запровадження системи страхування банківських ризиків;

7. Трансформація банківської системи в процесі розподілу кредитно-інвестиційних ресурсів;

8. Запровадження міжнародного досвіду фінансового оздоровлення, реорганізації та реструктуризації банків, що набуває особливо важливого значення в умовах майбутніх об'єднань, поглинання і злиття банків;

9. Збільшення обсягу залучення недорогих ресурсів;

10. Поліпшення банківського нагляду і регулювання банківської діяльності;

11. Зменшення можливості відмивання “брудних” коштів;

12. Посилення дієвості національних банківських систем як засобу розподілу інвестиційних ресурсів;

13. Надання поштовху розвитку конкуренції та прискорення процесу реформування банківського сектору;

14. Підвищення кваліфікаційного рівня банківських працівників, оскільки вони будуть вимушені працювати за європейськими стандартами надання банківських послуг.

Слід також згадати про соціальний аспект появи філій іноземних банків, який полягає перш за все у створенні нових робочих місць.

Серед **негативних** моментів виділимо такі:

1. Іноземні банки можуть бути менш схильними до здійснення кредитної діяльності у приймаючій країні, наприклад, коли економічна ситуація в країні різко змінюється, або — надавати кредити лише великим компаніям, передусім компаніям із іноземним капіталом, нехтуючи фірмами з низьким кредитним рейтингом та роздрібним кредитним ринком місцевих банків;

2. Присутність іноземних банків може послабити позиції ще недостатньо розвинутої банківської системи країни. Місцеві банки, які не спроможні на рівних конкурувати з іноземними банками, — банкрутують, що може призвести до фінансової нестабільності. Іноземні банки завдяки конкурентним перевагам “відбирають” найприбут-

БАНКИ УКРАЇНИ

ковіші вітчизняні ринки та клієнтів, залишаючи місцевим банкам обслуговування інших (більш ризикових) клієнтів, збільшуючи загальний рівень ризиків їх портфелів (cherry picking);

3. Іноземні банки можуть проводити лише спекулятивну діяльність, не надаючи повного спектра якісних банківських послуг.

Вагомим є той факт, що ризики та потенційні негативні моменти від присутності іноземних банків стосуються не так ефективності, як стабільності банківської системи та рівня економічного розвитку приймаючої країни [10].

Співвідношення позитивних і негативних моментів від зазначених вище тенденцій залежить від форми присутності іноземного банківського капіталу у приймаючій країні. Наприклад, при створенні філій іноземні банки надають кошти на рекапіталізацію банківського сектору. Крім того, філії іноземних банків за рахунок залучення коштів материнського банку можуть пом'якшувати економічний спад, тобто впливати на економічні процеси в приймаючій країні.

Залучивши іноземного інвестора, вітчизняні банки одержують низку переваг, зокрема: простіший вихід на міжнародні ринки запозичення та відносно низьку вартість зовнішніх ресурсів, вирішення проблеми капіталізації, впровадження сучасних технологій управління і продажу, підвищення корпоративної культури тощо.

Експансія іноземних фінансових груп до банківського сектору України відбувалася двома основними шляхами (див. таблицю 4):

1) відкриття нових банків (а в перспективі і дочірніх філій), тобто початок діяльності практично з нуля;

2) купівля і розвиток існуючих місцевих банків, при цьому допускаються два варіанти:

2.1) купується банк як "оболонка", що дає змогу іноземному банку уникати процедури реєстрації, яка необхідна при використанні інших стратегій входження;

2.2) відбувається поглинання власного дочірнього банку, що вже здійснює діяльність в Україні.

Отже, кожен банк обирає такий варіант експансії до банківського сектору іншої країни, який відповідає його стратегії розвитку. На початок 2007 року розподіл іноземних банків за країною походження капіталу мав такий вигляд (див. таблицю 5).

Забезпечення стабільності банківського сектору — одне зі стратегічних зав-

Таблиця 4. Хронологія та способи входження іноземних банків в Україну [11]

Дочірній банк, країна походження капіталу	Рік заснування нового банку	Купівля місцевого банку, рік
I. Створення дочірнього банку		
1. ING, Україна, Голландія	1995 р.	—
2. Сітібанк Україна, США	1998 р.	Ведеться пошук місцевого банку
3. ХФБ Україна, Австрія – Італія	1997 р.	Злиття з Унікредитбанком, 2007 р.
4. Міжнародний іпотечний банк, США	2005 р.	—
5. Номос-банк, Росія	2007 р.	—
II. Купівля місцевого банку		
6. BNP Paribas, Франція	—	Укрсиббанк (51% акцій банку), 2005 р.
7. "Societe Generale", Франція	—	Ікар-банк, 2007 р.
8. ОТП-Україна, Угорщина	—	Райффайзенбанк Україна, 2006 р.
9. ABN Ukraine Ltd, Cyprus (група "Альфа", Росія)	—	Київський інвестиційний банк, 2000 р.
10. Петрокоммерцбанк / "ИФД Капитал", Росія	—	Банк "Авіатек", 2002 р.
11. Swedbank, Швеція	—	ТАС-Коммерцбанк і ТАС-Інвестбанк, 2006 р.
12. Група P.K.O., Польща	—	Кредитбанк, 2003 р.
13. Eurobank EFG, Греція	—	Банк "Універсальний", 2006 р.
14. SEB, Швеція	—	Банк "Ажіо", 2004 р.
15. "Erste", Австрія	—	Банк "Престиж", 2006–2007 рр.
16. Банк "Тураналем", Казахстан	—	Український кредитно-торговий банк, 2006 р.
17. Газпромбанк, Росія	—	Укргазпромбанк, 2007 р.
18. Група PPF, Чехія	—	Агробанк, 2006 р.
19. Volksvagenbank, Австрія	—	Банк "Електрон", 2007 р.
20. "КИТ-ФІНАНС", Росія	—	Радабанк, 2007 р.
21. "Getin Group", Польща	—	Банк "Прикарпаття", 2007 р.
22. Piraeus Bank, Греція	—	Міжнародний комерційний банк, 2007 р.
23. Marfin Popular Bank, Греція	—	Морський транспортний банк, 2006 р.
24. Банк Грузії (комерційний)	—	Український банк реконструкції і розвитку, 2007 р.
25. Сбербанк, Росія	—	НРБ (Україна), 2007 р.
26. "Нароалім", Ізраїль	—	Український інноваційний банк, 2007 р.
III. Створення дочірнього банку з подальшою купівлею місцевого банку		
27. "Raiffeisen Centrale", Австрія	1998 р.	Банк "Аваль", 2005 р.
28. "Унікредит", Україна, Італія	1997 р.	Укрсоцбанк, 2007 р.
29. "Calyon", Франція	1994 р.	Індустріально-експортний банк, 2005 р.
30. НРБ, Росія	2004 р.	Енергобанк, 2006 р.
31. ВТБ, Україна, Росія	2005 р.	Банк "Мрія", поглинутий ВТБ (2007 р.)

дань Національного банку України. Тому приходу іноземного банку передують детальний аналіз материнської установи з метою здійснення контролю над цим процесом. Основним аспектом при дослідженні стабільності банківського сектору України має бути збереження диверсифікованості представлення капіталу за країною походження і, як наслідок, активів. До банківського сектору України наразі прийшли такі потужні гравці, як австрійський "Raiffeisen", італійський "Unicredit", французькі банківські групи ("BNP Paribas", "Societe Generale" та "Calyon"), шведський SEB, угорський ОТП, польський РКО, російські ВТБ і Сбербанк, казахський Банк "Тураналем". Тому можна зробити висновок про достатній ступінь дивер-

сифікованості банківського сектору України за країною походження капіталу, що підтримує здорову конкуренцію серед банків.

Прихід іноземних банків, укорінення і розширення присутності іноземного капіталу є об'єктивним процесом в умовах глобалізації та відкритості економіки. Дискусійним моментом є ступінь цієї присутності. Зрозуміло, що економічний зиск, який отримують іноземні банки, вийшовши на вітчизняний банківський ринок, є головним індикатором бажання (або небажання) бути присутнім у банківському секторі України. Все ж таки, крім основної причини, існують додаткові фактори, які стимулюють прихід іноземних банків.

Таблиця 5. Розподіл іноземних банків за країною походження капіталу за станом на 01.07.2007 р. [3]

Країна	Кількість банків в Україні	Частка в активах усіх банків, %
1. Росія	8	4.83
2. Франція	4	7.71
3. Греція	4	1.02
4. Австрія	3	8.69
5. Італія	2	5.73
6. Голландія	2	1.22
7. Швеція	2	1.94
8. Польща	2	0.89
9. США	2	0.87
10. Німеччина	1	0.65
11. Угорщина	1	2.97
12. Ісландія	1	0.18
13. Чехія	1	0.26
14. Туреччина	1	0.01
15. Казахстан	1	0.13

Банківський сектор України демонструє високий потенціал зростання, що й пояснює високу ціну вітчизняних банків на ринку злиття і поглинання. При визначенні вартості банку враховується частка ринку, яку займає банк, наявність мережі філій, кількість і якість активів, якість процесів управління (зокрема ризиками), автоматизація банківських операцій, набір послуг, що надаються банком, професіоналізм і досвід менеджерів. Проте, як показує практика, керівництво куплених банків із часом змінюється.

Привабливість банківського сектору для інвесторів зростає, оскільки структура банківського сектору України набула більш сталих ознак, витримавши період політичної нестабільності. Відповідно до дослідження, проведеного Standard & Poor's та Агентством фінансових ініціатив, індекс прозорості у 2006 р. (тобто середній показник розкриття інформації банків) за 30 найбільшими банками України становив 42%, причому рівень розкриття інформації за певними сегментами різний (див. таблицю 6) [12].

Для порівняння 10 найбільших

банків світу (Deutsche Bank, ING, "ABN Amro", USBC, Bank of America, "Citigroup Inc", "JP Morgan Chase", UBS, Royal Bank of Scotland, "Credit Suisse Group" – відповідно до зайнятого місця) за 2006 р. отримали середній бал прозорості 78.5%. Відхилення розрахункових значень за кожним фактором оцінки (структура власності та корпоративна структура, фінансова й операційна інформація, склад і процедури роботи ради директорів і менеджменту) від середнього є незначним для даної категорії банків [12].

Національний банк України поступово реалізовує стратегію, завданням якої є поліпшення ситуації з відкритістю банків і удосконалення корпоративного управління. Одним із заходів є вимога реорганізації банків у відкриті акціонерні товариства, що передбачає обов'язкове котирування акцій банків на фондовій біржі з метою реальної оцінки капіталу банків. Реалізація цього заходу вже сама по собі має стати передвісником відкритості вітчизняних банків. Ще одним кроком є вимога розкривати реальних власників банків, що має безпосереднє значення для налагодження ефективного

нагляду за банківськими установами і фінансовими групами.

Національний банк України має намір диверсифікувати вимоги до регулятивного капіталу банків залежно від рівня їх діяльності (для банків, які здійснюють міжнародні розрахунки, – не менше 20 млн. євро) з метою мінімізації системних ризиків банківського сектору.

Іншим дискусійним питанням, яке активно обговорюється, є доцільність обмеження частки присутності іноземного капіталу в банківському секторі України при відкритому варіанті доступу іноземного капіталу до банківського сектору, який обрала Україна.

Свого часу в Україні діяла редакція Закону України "Про банки і банківську діяльність", що обмежувала сумарну участь іноземного капіталу в статутних фондах українських банків на рівні 35% від сукупного банківського капіталу.

Наразі Національний банк України не планує вводити обмеження на участь іноземного капіталу в сукупному статутному капіталі вітчизняних банків, оскільки прихід іноземних банків стимулює місцеві банки до збільшення капіталізації з метою збереження частки на ринку.

Отже, потенційно негативні моменти від приходу іноземних банків залежать від загальної стабільності банківської системи приймаючої країни.

Перед місцевими банками в умовах лібералізації доступу іноземних банків постає альтернативний вибір – приймати "виклик" конкурентів й опанувати передові технології та методи банківської діяльності, удосконалюючи й розширюючи асортимент послуг і продуктів, або погодитися на поступове згорання діяльності та витіснення з ринку.

Місцеві банки з метою підтримки конкурентоспроможності мають підтримувати відповідний рівень капіталізації, який давав би змогу нарощувати активні операції. Однак засновники місцевих банків не такі фінансово потужні, як іноземні фінансово-промислові групи. Тому прихід окремих кількох вагомих гравців став стимулюючим фактором до збільшення статутного капіталу місцевими банками. *Тільки активна позиція на конкурентному ринку, яким є сьогодні банківський сектор України, дасть змогу місцевим банкам утримати позиції на ринку банківських послуг, а згодом й розвинути свою діяльність, орієнтуючись на світові стандарти ведення банківської діяльності.*

Підсумовуючи викладене вище, слід

Таблиця 6. Фактори оцінки прозорості вітчизняних банків у 2006 р. [12]

Група банків	Фактори оцінки			
	Загальний бал, %	Структура власності і корпоративна структура	Фінансова і операційна інформація	Склад і процедури роботи ради директорів і менеджменту
30 найбільших банків	41.90	45.0	47.3	23.5
Банки з вибірки, що випускали облігації протягом 2005 р. і I-го кварталу 2006 р.	49.50	54.0	54.4	31.2
У тому числі банки, що випускали євро-облігації	52.13	58.8	56.6	32.6

підкреслити такі моменти. Прихід іноземного капіталу до банківського сектору України є об'єктивним процесом, що характеризується активною динамікою, яка може посилитися зі вступом до СОТ. У даному контексті основним завданням регулятора є мінімізація недоліків від приходу іноземних банків у будь-якій організаційній формі (дочірній банк, філія, відділення).

Присутність іноземних банків у банківському секторі України сприяє вирішенню проблем капіталізації місцевих банків шляхом їх об'єднання. Процеси консолідації у банківському секторі мають на меті передусім утримання місцевими банками позицій на ринку банківських послуг в умовах активізації конкуренції, що є наслідком приходу іноземних банків.

Серед першочергових дій Національного банку України, що забезпечать стабільність банківської системи України — незалежно від того, який капітал домінує — вітчизняний чи іноземний, — доцільно виділити такі:

◆ у зв'язку зі вступом України до СОТ потрібно розробити регулятивні доку-

менти щодо процедури допуску іноземного банківського капіталу шляхом створення філій і контролю за їх діяльністю;

◆ з приходом до банківського сектору України потужних іноземних фінансово-банківських груп набуло надзвичайної актуальності питання переходу до нагляду на консолідованій основі;

◆ регулятор має постійно відстежувати ступінь концентрації банківського капіталу банків у розрізі країни його походження. Цей підхід дасть змогу нівелювати вплив негативних зовнішніх факторів, що можуть виникати у фінансових системах тих чи інших країн, на банківський сектор України.

Література

1. Закон України "Про режим іноземного інвестування" // www.rada.gov.ua.
2. Закон України "Про банки і банківську діяльність" // www.rada.gov.ua.
3. Матеріали сайту Національного банку України // www.bank.gov.ua.
4. Річний звіт Національного банку України про діяльність банківського нагляду за 2006 р. — http://bank.gov.ua/Bank_supervision/Reports/Zvit_bank_nagladu_2006.pdf.

5. Williams B. *The Defensive Expansion Approach to Multinational Banking: Evidence to Date* // *Financial Markets, Institutions and Instruments*. — 2002. — 11(2).

6. Clarke G. *Foreign Bank Entry: Experience, Implications for Developing Countries*. — 2001.

7. Гець В. *Іноземний капітал у банківській системі України* // *Дзеркало тижня*. — 2006. — № 26.

8. Claessens S. *How Does Foreign Entry Affect the Domestic Banking Market?* // *Journal of Banking and Finance*, 2001/25.

9. *Banking Structures in the new EU Member States* // *ECB, January*, 2005. — 44 p.

10. Мищенко В., Набок Р. *Роль іноземного капіталу в банківському секторі України* // *Вісник Національного банку України*. — 2005. — № 11. — С. 38–44.

11. Борніков Г.П. *Российские банки в Украине на фоне общей экспансии иностранного капитала* // www.bank.gov.ua — 2007. — С. 9–10.

12. *Исследование информационной прозрачности банков Украины в 2006 г. // Совместное исследование Standard & Poor's и Агентства финансовых инициатив, 2006 год.*

Нотатки з конференції/

Фінансист майбутнього: хто він?

Навряд чи сьогодні в Україні знайдеться хоча б одна людина, яку не хвилює слово "фінанси". І це не випадково. З відходом у минуле соціалістичної економіки, яка ставила за мету скасувати товарно-грошові відносини, але так і не змогла, всі зрозуміли: капітал управляє світом. А хто управляє капіталом? Якими повинні бути спеціалісти в галузі фінансів? Де вони вчаться? Хто їх вчить і як? Які перспективи ринку професійної бізнес-освіти?

Цим питанням була присвячена науково-практична конференція "Фінансист майбутнього: підготовка спеціалістів міжнародного класу", яка відбулася в Києві у Національному палаці "Україна". Тему конференції, запропоновану ТОВ "Бізнес-освітній альянс", підтримала Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України.

Зі вступним словом виступила директор ТОВ "Бізнес-освітній альянс" **Олена Баришнікова**, яка, зробивши огляд професійної бізнес-освіти, зазначила, що національна мережа альянсу розвиває міжнародні програми про-

фесійної освіти спеціалістів у сфері управління бізнесом (ІРФМ, ЕВС*L, СІРА), надає освітні послуги (сертифіковані тренери МВА, АССА, ІРФМ, СІРА, САР тощо). Альянс успішно працює на ринку вже понад десять років, за цей час навчання пройшли понад 50 тисяч чоловік.

Не секрет, успіх будь-якої фірми залежить не від суми активів у балансовій відомості, а від людського капіталу та обсягу інтелектуальної власності. У реальних активах фірми — талановиті співробітники, а джерела капіталу — клієнти. При цьому фінансовий директор повинен уміти швидко пристосовуватися до вимог регулятивних органів і задовольняти зростаючі амбіції акціонерів. Саме тому інтерес до визнаних на міжнародному рівні сертифікованих програм в Україні постійно зростає. Так, якщо у 2006 році за програмою АССА в країні навчалася трохи більше ста студентів, то нині їх близько двох тисяч. Навіть англійська мова, якою складають іспит, не є перешкодою для вітчизняних фінан-

систів. Справді, ще раз переконуємося: знання — найліквідніший продукт. Знання, як молоко, не випите — швидко скисає. Є знання — є визнання. Якщо раніше розумні люди ходили за грошима, то тепер гроші самі ходять за розумними людьми.

Реальний розвиток освіти залежить від досягнутого співробітництва регулятивних органів, професійних організацій, навчальних закладів, наголосив у своїй доповіді "Фінансист майбутнього або майбутнє фінансиста" президент Федерації професійних бухгалтерів і аудиторів України **Сергій Голов**. Визначаючи міжнародні стандарти освіти, він назвав три основні складові: освітні та професійні знання, практичний досвід, система постійного і безперервного оновлення знань і навичок, а також поділ ці стандарти на три модулі: бухгалтерський облік, фінанси і пов'язані з ними знання, організація і ведення бізнесу, інформаційні технології.

Нинішній бізнес потребує вищого рівня прийняття рішень, внаслідок чого зростає значення фінансових працівників. Спеціаліст високого класу сьогодні — це людина, котра володіє знаннями міжнародних стандартів фінансової звітності, управлінського обліку, бюджетування, останніх тенденцій менеджменту. Отже, звернула увагу в доповіді член методологічної ради з бух-

галтерського обліку при Міністерстві фінансів України **Марина Голосовська**, вища освіта — необхідна, але недостатня умова для отримання робочого місця в ефективному сегменті ринку праці. Вища освіта повинна бути підкріплена додатковою освітою, спрямованою на поглиблення або спеціалізацію знань і вміння. Підвищення кваліфікації, ще одна освіта, проходження професійної сертифікації — все це змінює світогляд, людина починає мислити системно, глибше розуміти економічні процеси, які відбуваються як на мікро-, так і на макрорівні.

Проблема в тому, за якою програмою проводиться сертифікація, — зауважила головний бухгалтер — директор департаменту бухгалтерського обліку Національного банку України **Віра Ричаківська**. Хоча майже кожен навчальний заклад України економічного профілю сьогодні випускає дипломованих спеціалістів у банківській сфері, майже ніхто з них, на жаль, не має необхідних знань з міжнародних стандартів фінансової звітності. Водночас наші міжнародні партнери вже напрацювали чимало цікавих навчальних програм і технологій підготовки сучасних фінансистів. І саме спеціалісти, які мають західні сертифікати, такі як MBA, ACCA, CPA, CIMA, CGA, IMA, CFA, користуються найбільшим попитом. Комерційні банки, наголосила Віра Ричаківська, залюбки беруть на роботу фахівців, які мають сертифікат ACCA — найбільш відомої і престижної у фінансових колах програми, котра забезпечує належний рівень знань з міжнародних стандартів фінансової звітності, аудиту, фінансового менеджменту, стратегічного планування. На жаль, в Україні замало пропозицій щодо навчання за вищезазначеними програмами.

В обговоренні теми “Фінансист майбутнього: підготовка спеціалістів міжнародного класу” також взяли участь голова Аудиторської палати України **Світлана Столярова**, яка зосередила увагу на сучасних вимогах до професії аудитора, і президент Гільдії внутрішніх аудиторів України **Олександр Редько**, котрий зацікавив учасників конференції питаннями стосовно бази знань внутрішніх аудиторів. “Що нині є основним предметом уваги останніх?” — звернувся до зали Олександр Редько. І відповів: “Ризики”. Вони стосуються чотирьох основних напрямів: бізнес-процесів, збереження активів, ефективності управління, шахрайства персоналу управління. Для адекватної реакції на ризики внутрішній аудитор повинен володіти певними знаннями з теорії і методології контролю, організації перевірок, методики виявлення

й оцінки ризиків тощо.

“Як управляти талантами у сфері фінансів?” — це питання було центральним у виступі президента компанії “БДО Баланс — Аудит”, члена Аудиторської палати України **Алли Савченко**. Як засвідчив огляд глобальних лідерів ACCA-2006, 85% опитаних вважають, що зацікавленість в управлінні талантами зростатиме, 79% погоджуються, що незабаром ми гостро відчуємо, як не вистачає талановитих професіоналів у сфері фінансів для відповідних потреб бізнесу, 74% стверджують, що стратегія управління талантами й закріплення талановитих людей на роботі має вирішальне значення як гарантія досягнення цілей корпорації. Сьогодні, наголосила Алла Савченко, бухгалтерія стає гаванню для талановитих людей. Необхідно провести ребрендинг для фінансистів, запропонувала вона. Це люди, які живуть швидко, постійно в русі, прагнуть нових знань і, звичайно, талановиті.

Продовжуючи тему управління талантами, член Естонської ради зі стандартів бухгалтерського обліку **Рита Іліссон** поділилася власним досвідом щодо виявлення здібних людей і навчання їх професії. Її виступ значно поживав дискусію. В навчанні, безперечно, потрібен системний підхід. Але деякі знання неможливо отримати лише з підручників. Необхідні позитивний досвід, надихаючий приклад, прагнення досягти успіху. Рита Іліссон винайшла власний метод роботи з людьми. Вона селить студентів на IV поверсі у своєму будинку, донька готує обіди, і всі разом цілодобово ведуть дискусії. У суперечках народжуються істини, а країна з рук Рити Іліссон отримує спеціалістів світового класу, які цінуються в Естонії на вагу золота.

Думаю, не поступаються естонському методу роботи з майбутніми фінансистами і педагоги Університету банківської справи Національного банку України. Його ректор **Тамара Смовженко** говорила про якість знань. Успіх кожного навчального закладу, зауважила вона, залежить від двох складових: які знання має студент і як вони затребувані. Чи може вуз підготувати такого фахівця, який потрібен підприємству? Так. Але треба об'єднати зусилля науковців і практиків, а також застосувати новітні тренінгові програми. Якість підготовки фахівців залежить від якості менеджменту навчального процесу, якості навчальних програм і кваліфікаційного рівня науково-педагогічного колективу. Університет банківської справи НБУ — єдиний вуз

у країні, який має сертифікат ISO. Вищої оцінки якості дипломів, які отримують його випускники, не буває.

Директор Центру магістерської підготовки університету **Тетяна Гірченко**, презентуючи цей навчальний заклад, розповіла про 13 магістерських програм за чотирма спеціальностями. У нинішньому навчальному році, повідомила вона, реалізовано чотири програми: корпоративне управління в банках, фінансовий моніторинг, фінанси кредитних установ та облік і аудит.

Підбиваючи підсумки конференції, її учасники були одностайні у своїх висновках: один із найважливіших стратегічних ресурсів України — талановиті люди, які вміють учитися, креативно мислити, бачити перспективу і працювати на майбутнє. Робіть те, що вам подобається, — і у вас відкриється нове дихання. Скажіть собі: “Я обожнюю навчання. Чим більше я вчуся, тим більше заплутуюсь. Чим більше заплутуюсь, тим мені цікавіше. Чим цікавіше, тим складніші питання я прагну розв'язати”. Ніколи не припиняйте вчитися, і життя стане наповненим глибоким сенсом!

Людмила Патрікац,
“Вісник НБУ”.

Ніжно сон торкнувся квітня.

Фото **Леоніда Мілевського.**

Реекспансія - 2007

ЗАМІСТЬ ПРОЛОГУ

Українська економіка в цьому сторіччі перебуває в режимі дворічних циклів ділової активності. У 2000 році ВВП збільшився на 5.9%, у 2001 році ще значніше – на 9.3%. Хвиля експансії почала спадати у 2002 році: ВВП зріс лише на 5.2%. Пік прискорення припав на 2004 рік – зростання становило 12.1%. Після річної понижувальної корекції 2005 року два наступні роки тривала чергова експансія. Можливо, цього разу реекспансія триватиме три роки і зачепить рік нинішній. Висновки робити зарано. Старт цього року не був високим. Але досвід минулого року свідчить про те, що не завжди жвавий початок гарантує прискорений фініш. Як би там не було, але у 2007 році економіка залишилася сильною. Її зростання – впевненим. Динаміка – прискореною. Анемію 2005 року було подолано. Домінував внутрішній попит. “Тяги” додав експорт. Бюджетний орієнтир – перевищено (див. графік 1).

Однак про все – по порядку. Проаналізуємо основні етапи процесу зростання. На нашу думку, їх було – сім.

СІМ ЕТАПІВ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ-2007

Етап перший

Старт виявився вдалим. Січневе зростання ВВП сягнуло 9.3%. Бюджетний річний орієнтир (6.5%) отримав істотну психологічну підтримку. Виникли підстави очікувати поліпшення прогнозу. Потрібно було подолати лютневий небезпечний поріг річної траєкторії. У березні, як правило, спостерігається перший сезонний пік річної динаміки ВВП.

На жаль, дехто впав у ірраціональну ейфорію, не звернувши уваги на тимчасовість дії низки чинників.

По-перше, **безпрецедентно низькою була база порівняння:** у січні 2006 року приріст ВВП становив лише 0.9%. Нагадаємо, що таке значення було зафіксоване вперше, починаючи з 1999 року. Саме тоді після десятирічної перерви відновилося зростання в економіці. Галузі, які загалом створюють 45% ВВП (обробна і добувна промисловість, будівництво), у січні 2006 ро-

ку перебували в рецесії або на її межі (торгівля).

Із квітня 2007 року значення фактора бази мало б послабитися. Адже у січні – квітні 2006 року зростання ВВП становило вже 2.7%. Пізніше динаміка лише поліпшувалася.

Серед інших чинників – **унікально сприятливі погодні умови.** У 2006 році було зафіксовано надзвичайно низькі зимові температури. Наступного року – надвисокі. Тому **будівництво зросло темпами, вищими від трендових (26.3%).** Це задавало позитивний тон роботі всіх галузей. **Торгівлю додатково підтримувало зміщення активної фази дії товарних знижок на січень. Попит на продукцію енергетики для побутових потреб дещо зменшився. Але це сприяло його частковому переміщенню на задоволення попиту зростаючої промисловості.** Позитивним був вплив погодного фактора і на **умови виробництва тваринницької продукції. Варто взяти до уваги й минулорічний вплив фундаментальних чинників.**

Споживчий потенціал перебував у висхідній динаміці. Про це свідчило січневе збільшення темпів зростання валової доданої вартості, створеної сферами торгівлі та побутових послуг (12.2%), харчовою, деревообробною, паперовою, машинобудівною підгалузями промисловості. Ці галузі, орієнтовані на кінцеве споживання, додали обертів на 18.9%.

Другий місяць поспіль після піврічної перерви зросло виробництво ВВП в сільському господарстві, житловому будівництві. Можна було прогнозувати подальше підвищення ролі внутрішнього споживання в економічному зростанні, навіть в умовах уповільнення темпів збільшення реальних доходів. Споживчі витрати домашніх господарств усе ще перебували на історичному максимумі абсолютних обсягів. І досягнутий рівень номінальних доходів за 2006 рік, який становив 475 млрд. грн., значною мірою продовжував підживлювати висхідний рух уже в 2007 році.

Кардинально змінилася ситуація з інвестиційною складовою сукупного попиту. Після тривалої паузи (з жовтня 2004-го по січень 2006 року) відновилося активне капіталотворення. **Динаміка капіталізації основних фондів (інвестиції в ос-**

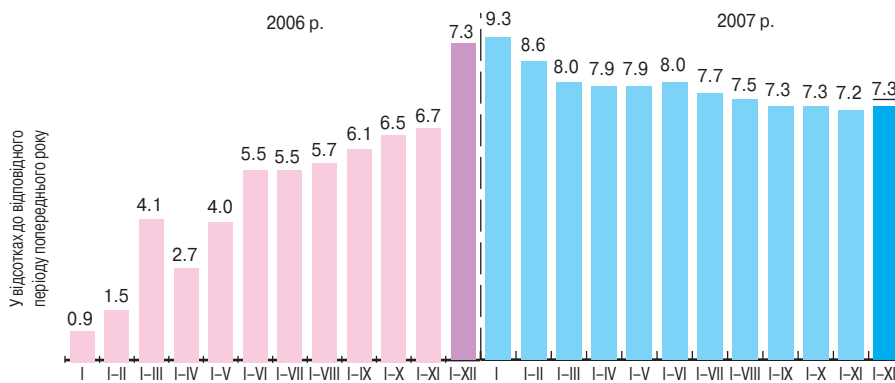

Валерій Литвицький

Керівник групи радників
Голови Національного банку України

У № 2 нашого журналу автор цієї статті зробив експрес-аналіз основних факторів інфляційного сплеску в 2007 році. Продовжуючи аналізувати підсумки економічного розвитку України за рік, що минув, аналітик у цьому випуску журналу розглядає головні складові руху валового внутрішнього продукту в Україні. А завершить серію публікацій аналіз ключових тенденцій формування платіжного балансу, який запропонуємо вашій увазі в одному з наступних випусків “Вісника НБУ”.

Графік 1. Приріст реального ВВП у 2006–2007 роках

Підготовлено департаментом статистики та звітності НБУ.

новий капітал) прискорилося за 2006 рік майже у 10 разів (показник піднявся з позначки 1.9% до 19.1%).

У січні 2007 року вже були віддзеркалені наслідки приросту капіталовкладень в останні місяці 2006 року. На старті року виробництво продукції будівельних матеріалів зросло на 40%, тоді як у січні 2006 року цей показник становив 0.9%, металів — відповідно на 18.1% та (–)4%, продукції машинобудування — на 36.2% та 4.6%. В останні три місяці 2006 року потужну кредитну підтримку зростанню надали банки — обсяги кредитів збільшилися на 20% (у IV кварталі 2005 року — на 14%). Інвестиційну активність підтримав і бюджет (завдяки збільшенню централізованих капіталовкладень).

Економіка продовжувала отримувати “заряд бадьорості” від зовнішнього попиту. Експорт зберігав позиції, на які вийшов в останньому кварталі попереднього року. Непрямим індикатором збереження помітної ролі експорту в нарощуванні темпів економічної динаміки на старті року були надходження на розподільчі рахунки валютної виручки експортерів: за даними департаменту валютного регулювання НБУ, у січні вони становили 3 млрд. доларів США (у відповідному періоді 2006 року — 2 400 млн. доларів США). За тими ж даними, обсяги купівлі валюти для імпорту товарів і послуг були на третину меншими за експортну виручку.

Рівень безробіття виявився найменшим за останні чотири роки. У промисловості, торгівлі та будівництві, які створюють близько 45% ВВП, виробництво валової доданої вартості у січні значно зросло, а рівень зайнятості, за попередніми даними, збільшився менш як на 1%. Підвищенню продуктивності праці, крім іншого, сприяло збереження недискретного графіка використання робочого часу в січні, який був необґрунтовано переглянутий у

2005 році й відновлений у 2006 році (перенесення святкових і вихідних днів). Отже, продуктивність праці, що створює сукупний дохід нації, випередила за своєю висхідною динамікою зростання ВВП, у тому числі заробітної плати та інших номінальних доходів. Утримання тенденції підвищення продуктивності праці у наступні місяці мало стати головним інструментом виходу на цільовий бюджетний показник ВВП за підсумками року.

Другий етап

У I кварталі послаблення економічних умов не спостерігалось. Зростання ВВП збереглося на 8-відсотковій позначці. Цього було достатньо для дотримання бюджетного річного орієнтиру. Потенційно можливі значення ще не були досягнуті. Восьмивідсоткове зростання ВВП — це зростання, яке на 0.7% вище від мегатрендової лінії 2000–2006 років. Висхідна макродинаміка була впевненою. Водночас за підсумками першого кварталу важко було зробити висновки щодо надійності перспектив. Ситуація мала прояснитися в травні. Відкидати побоювання щодо стійкості зростання було необачно, однак зовнішній фон для експорту все ще залишався позитивним.

Національний банк звертав увагу уряду на те, що надмірно жваве зростання може сформувати потенціал перегріву з його ціновими стресами і навіть трясинами. Не варто було орієнтацією на темп у 12–15% перетворювати ландшафт країни у “місячний кратер”. Краще було подбати про багаторічне 7–8-відсоткове піднесення за нової структури виробництва.

Вже у перші три місяці року

1) набрало обертів збільшення інвестицій в основний капітал;

2) активнішим, ніж у 2006 році, стало кредитування;

3) на порядок вищою виявилася ди-

наміка експорту;

4) утримувався “апетит” громадян до споживчих витрат;

5) бізнес зберігав діловий оптимізм у період відносної політичної стабільності в січні — березні;

6) відносно раннім виявився старт весняних польових робіт.

У Національного банку не виникало потреби “стріляти по горобцях” — здешевлювати вартість грошових запозичень при відповідному уповільненні темпу зростання ВВП за підсумками I кварталу. З урахуванням ефекту бази порівняння спостерігалася лише консолідація динаміки ВВП. Грошова політика центрального банку все ще залишалася стимулюючою.

Третій етап

У середині II кварталу спостерігалася так звана консолідація: за підсумками п’яти місяців зростання досягло 7.9% і повторило кумулятивну динаміку попередніх чотирьох. Отже, вперше з початку року зростання економіки не зазнало уповільнення. Воно, як кажуть аналітики, перебувало у боковому тренді.

Динаміка ВВП за січень — березень 2007 року порівняно з динамікою за січень — лютий знизилася на 0.6% (з 8.6 до 8.0%). Проте з урахуванням змін у базі порівняння відповідного періоду минулого року динаміка зростання ВВП за I квартал 2007 року посилася на 1.1% (1.7% — 0.6%). У травні стався ще помітніший прискорюючий крок: п’ятимісячне зростання ВВП з урахуванням змін у базі виявилось на 1.3% вищим, ніж за попередні чотири місяці (1.3% — 0%).

Таким чином, енергія економічного зростання залишалася достатньою для того, щоб перекривати ефект збільшення бази порівняння. У червні 2006 року зазначена база знову міцніла — на 1.4% (з 4.0 до 5.4%). Це була найвища місячна зміна в бік піднесення за минулий рік. Тому червневе (2007 року) тестування економіки на здатність утримувати прискорений формат зростання ВВП мало стати переломним. Адже починаючи з липня 2006 року зміни у базі порівняння не були істотними.

Однак у другому кварталі почали формуватися і загрози економічному піднесенню.

Перша. Втрати від неврожаю за інших рівних умов могли уповільнити темп із 7.9% до 7.4%.

Друга. В промисловості й будівництві з’явилися ознаки послаблення зовнішнього і внутрішнього інвестиційного попиту. Цей фактор міг спричинити уповільнення зростання ВВП на 0.2%. За інших рівних умов, з урахуванням понижувального попи-

МАКРОЕКОНОМІКА

ту впливу сільського господарства, промисловості й будівництва, динаміка ВВП могла скоротитися до 7.2%.

Третя. Інвестиційна спільнота переживала передвиборчий дискомфорт. Щоправда, почало зменшуватися відставання споживчого попиту. Але цього могло виявитися недостатньо, щоб перекрити наслідки стабілізації кон'юнктури зовнішнього попиту на метали та інші продукти традиційного експорту.

Це погіршило б загальну динаміку ВВП ймовірно ще на 0.2%. Тобто за інших рівних умов (крім змін у факторах, про які йшлося вище) зростання ВВП могло уповільнитися до 7.0%.

Четверта. Економіка відчувала “кисневий голод”, тому що стала нестерпною приватизаційна пауза. Потенціал припливу іноземних інвестицій дещо послабився.

Частина зазначених загроз на межі півріччя ще не матеріалізувалася. Тому зростання залишалось впевненим. Стейким. Незначне уповільнення зі стартового рівня відбулося в режимі “м’якої посадки”.

Четвертий етап

На фініші другого кварталу динаміка зростання ВВП закріпилася на позначці 8.0%. Цей показник був на 2.5 % вищий за відповідний період 2006 року. Ознак еспірації (видихання) зростання вже не спостерігалось. Уповільнення темпів (із січневих 9.3% до 8.0%) припинилося всупереч усім прогнозам.

Енергії економічного піднесення вистачило, щоб компенсувати вплив бази порівняння. Найвідчутнішим він був у березні й червні. Рік тому в ці місяці кумулятивна динаміка ВВП збільшувалася відповідно на 2.6 та 1.5%. Якщо нівелювати дію статистичного ефекту, то реальне прискорення у січні — березні становило 1.1%, у січні — травні — 1.3%. А за перше півріччя 2007 року — 1.6%. Таким чином, червене тестування економіки було успішним.

Як і у травні, відбувся своєрідний “взаємозалік” між галузями — прискорювачами зростання і сферами, що його гальмували. В промисловому секторі, на транспорті, у виробництві послуг освіти й охорони здоров’я створено, за попередніми оцінками, приблизно 44% валової доданої вартості. Середньо-зважаєне уповільнення темпів зростання тут становило 2.7%. Проте сільське господарство, торгівля і будівництво, які виробляють орієнтовно 27% ВВП, забезпечили приростну динаміку на 4.3%.

Послаблення активності в інших галузях на 1.6% було “відшкодоване”

збільшенням ВВП, що надходить за статтею “чисті податки на продукти” (цей показник за січень — червень на 1.7% перевищив відповідний показник за січень — травень).

Дещо неочікуваним став драйвінг в аграрній економіці. Створена в ньому валова додана вартість за шість місяців зросла на 5.7%. Показник поступався лише січневому (6.4%) і перевищував травневий на 3.4%. Це було найбільшим висхідним кроком за місяць серед усіх галузей — продуцентів ВВП.

Продовжився спад зростання на транспорті. Його темп за півроку становив 5.3% — тобто був найнижчим за весь рік. Нагадаємо, що галузь створює десяту частину ВВП.

Торгівля залишалася пікформером економічної активності. Але вперше в 2007 році її авангардний темп, що становив за п’ять місяців 15.5 %, залишився таким же і за підсумками півріччя.

Убалансі макроризиків загроза спаду поступалася цінній стабільності. Водночас прискорення зростання ВВП зміцнило фундамент протидії інфляції. Підвищення продуктивності праці не припинилося. Абсорбція економічної грошової пропозиції залишилася вище минулорічної. Товарна пропозиція перебувала на рівнях, достатніх за інших рівних умов для погашення червеневого інфляційного сплеску.

П’ятий етап

У третьому кварталі в головній макропарі спостерігалася дисгармонія: зростання ВВП залишалось прискореним (7.3%), але ставало дедалі стриманішим. Водночас споживчі ціни йшли в розгін (8.6%). Зростання ВВП за дев’ять місяців було на 0.2% повільнішим, а інфляція на 2.2% стрімкішою, ніж за вісім місяців.

Вересень приніс шостий місячний спад темпів. Як випуску, так і валової доданої вартості. У вересні дев’ятимісячна кумулятивна динаміка ВВП поступилася восьмимісячній на 0.2% (7.3% порівняно з 7.5%). У серпні відповідний показник становив 0.2% (7.5% порівняно з 7.7%). Так само у липні (7.7% порівняно з 7.9%). У травні й червні показник не зазнав змін (7.9%). У квітні спад темпу зростання був мінімальним — 0.1% (7.9% порівняно з 7.8). У березні й лютому уповільнення становило відповідно 0.6% та 0.7%.

За винятком травня і червня, індекси відповідної динаміки протягом 2007 року лише знижувалися. *З урахуванням підвищення бази порівняння за попередній рік вереснєве зменшення кумуля-*

тивної динаміки ВВП сягнуло 0.2%. Кумулятивна динаміка ВВП за дев’ять місяців 2006 року була більшою, ніж за вісім місяців — на 0.4% (6.1% порівняно з 5.7%).

Перспектива вписатися в 6.5% бюджетного орієнтира зберігалася. Але зростання ВВП могло подолати рівень довгострокової трендової лінії і не вийти за межу 7—7.2%. Лише у 2001 та 2004 роках вересневий показник кумулятивної динаміки зростання ВВП погіршувався в грудні — відповідно на 1.4% та 1.3%. У всі інші роки зростання ВВП в IV кварталі прискорювалося.

Темною фарбою був макроіндикатор цінного фону. Дефлятор ВВП значно перевищував минулорічний (20.8 порівняно з 8.5%). Цінова безпека послабилася.

Дебтізація тривала: обсяг державного боргу стабілізувався, але приватного — збільшувався.

Промисловість перебувала серед лідерів, але хедлайнером руху стала торгівля та інші сервісні галузі.

Аграрний сектор перебував у фазі спаду і послаблював роль споживчого попиту у висхідному русі ВВП. Інвестиційний попит залишався маршовим двигуном економіки.

Шостий етап

На старті останнього кварталу, в жовтні, виникла друга після травневої консолідація: зростання ВВП за десять місяців утрималося на рівні попередніх дев’яти місяців (7.3%).

Ротації базових тенденцій не відбулося:

1. Піднесення ВВП зберегло формат прискореного (7.3%);

2. Перевищення бюджетного орієнтира утрималося (бюджетний орієнтир — 6.5%, перевищення — 0.8%);

3. Галузі сервісної економіки розвивалися домінуючими темпами. (Темп зростання в торгівлі за 10 місяців перевищив загальний індикатор ВВП на 9.9%, тоді як у транспортній галузі темп становив (–)0.3%);

4. Рецесія в сільському господарстві поглиблювалася. (Від’ємна динаміка доданої валової вартості в сільському господарстві у січні — жовтні становила 5.3%, тоді як у січні — вересні — 4.7%);

5. Внесок чистого експорту залишався від’ємним;

6. Споживчий попит підтримував високий градус розігріву економіки;

7. Інвестиційний попит забезпечував непохитність дислокації машинобудування і будівництва на хай-рівнях. (Темп зростання валової доданої вартості у будівництві становив 11.0%, тоді як загальний індикатор ВВП — 7.3%);

8. Ділові очікування напередодні стар-
ту навколобюджетної дискусії не заз-
нали істотної корекції.

Почали формуватися і новели.

Серед них:

1. Мажорною стала тенденція про-
мислового випуску. *Вперше в 2007 році
базова галузь економіки не зменшила, а
збільшила свій внесок у зростання ВВП.*
(Темп зростання валової доданої вар-
тості у промисловості (обробній) ста-
новив 13.1%, тоді як за січень – вере-
сень – 12.7%. Щодо добувної промис-
ловості відповідні показники станови-
ли 3.3% та 3.3 %);

2. Після тривалої паузи уряд знову
згустив боргове забарвлення господа-
рування і вдався до запозичення на
світовому фінансовому ринку в обсязі
700 млн. доларів США;

3. Інфляційний тиск у 2007 році ви-
явився найпотужнішим. *Вдруге після че-
рвня вектори руху ВВП та інфляції були
майже конвергентними. Йдеться про од-
новекторність руху, яка змінила поперед-
ню дивергенцію:* зростання ВВП протягом
року уповільнювалося, а інфляції –
прискорювалося. Натомість у жовтні
ВВП залишився на незмінному рівні;

4. Відновлення продовольчого експор-
ту в Росію почало додавати нових
обертів зростанню харчової галузі;

5. Було зафіксоване і традиційне для
IV кварталу пожвавлення капітального
будівництва;

6. Перенесення строків лібералізації
зернового експорту на 2008 стримує
зростання ВВП, але не ціни;

7. Вплив бази порівняння став одним
із найсильніших у другій половині року –
0.4% у бік зниження;

8. Національний банк не мав надійних
підстав для корекції листопадового курсу
на посилення жорсткості грошової
політики. Мало того: впевненість у досяг-
ненні бюджетної мети щодо зростання
ВВП відкривала можливості для подаль-
шого посилення монетарної політики.

Сьомий етап

У листопаді – грудні економіка за-
вершувала рік на високих обертах. *ВВП
не зійшов з рейок прискореного руху. Зро-
стання становило 7.2% за одинадцять
місяців та 7.3% за рік.* Довгострокова
трендова лінія 2000–2006 рр. (7.3%)
була майже збереженою.

У грудні:

— темпи зростання ВВП були рівно-
важними темпам уповільнення інфля-
ції (0.1%);

— у низхідному річному тренді ВВП
відбулася підвищувальна корекція;

— з урахуванням високої бази по-
рівняння груднева надбавка до темпу

зростання ВВП становила 0.5%;

— сільське господарство продовжи-
ло гальмувати розвиток економіки;

— грудневе пожвавлення супровод-
жувалося виходом на максимум місяч-
ного зростання цін виробників;

— негатив сільського господарства і
промисловості був компенсований га-
лузями сфери послуг;

— *країна продовжувала переживати
споживчий бум. Витрати домогоспо-
дарств перевищували заощадження.* Ос-
танні знизилися в динаміці на 0.1%.
Доходи ж зросли майже на 30% (листо-
пад до листопада). Рефлексією цієї
складової зростання стало подальше
зміцнення лідерської позиції торгівлі
серед усіх продуцентів ВВП (17.4%);

— *споживчий бум поєднався з інвес-
тиційним.* Питома вага валового нагро-
мадження (22.7%) стала найвищою за
роки економічного зростання (з 2000 ро-
ку). Темпи збільшення інвестицій в ос-
новний капітал (28.5%) за дев'ять місяців
були вищими, ніж у Росії і Китаї й посту-
палися лише максимуму відповідного
періоду 2004 року. *Агрегований попит
(споживчий і інвестиційний) у 2007 році був
безпрецедентним за швидкістю зростан-
ня. Тому спостерігалися певні ознаки по-
чаткового перегріву економіки.* Особливо
в промисловості. В цій галузі виник ви-
разний інфляційний фон. Темпи зро-
стання валової доданої вартості за рік у пе-
реробній промисловості зменшилися на
7.2%, у добувній – на 5.5%.

Водночас оптові ціни виробників
промислової продукції за рік зросли
на 23.3%. Вищими темпи були лише у
2004 році. Іншими ознаками цінового
надрозігріву було те, що реальний ВВП
зріс на 7.3%, а номінальний – на 28.5%.

*Динаміка збільшення продуктивності
суспільної праці (зростання реального
ВВП у перерахунку на одного зайнятого)
значно поступалася зростанню зарпла-
ти (30.2%).*

Розрив у темпах продуктивності й
доходів на користь останніх свідчив

про те, що економіка не повністю аб-
сорбувала надмірно зростаючий сукуп-
ний попит. А супроводжувалося це
відповідним розігрівом цінового фону
до рівня, що передувє перегріву. Індика-
тором стала висока споживча і вироб-
нича інфляція (16.6% та 23.3% до
грудня).

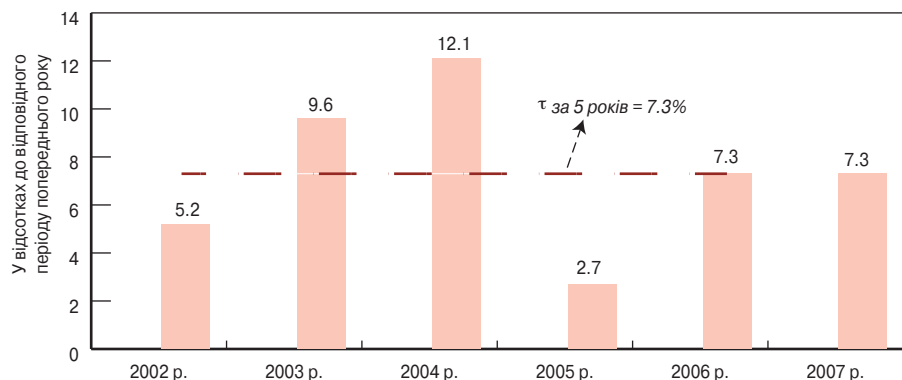
*У 2007 році ВВП зростав на межі по-
тенціалу. Потужності були заванта-
жені повніше, ніж у роки порівнянної ди-
наміки. Це стосується і ринку зайня-
тості. Зменшилися можливості реагу-
вати на вибухове зростання агрегова-
ного попиту. Темпи стабілізувалися і
навіть уповільнилися (за січень – гру-
день на 2% – з 9.3 до 7.3 %). Натомість
посилилася мотивація “наздогнати” по-
пит за рахунок цін. Формувався фунда-
мент перегріву. Цінового. Він віддзерка-
лював не перевиробництво товарів і пос-
луг. Тоді б ціни падали. Йдеться про за-
вищену динаміку споживчих та інвес-
тиційних запитів. Потенціал вироб-
ництва не давав змоги повною мірою ре-
агувати на цей розігрітий попит. Тому
доволі високі темпи зростання ВВП
поєднувалися з надвисокою ціною тем-
пературою економіки. Це шлях, який ве-
де не до “спеки” у царині кінцевого випус-
ку товарної пропозиції (темпи зростан-
ня ВВП), а до перезбудження попиту
виробників і споживачів (темпи збіль-
шення доходів та інвестицій).*

СІМ БАЗОВИХ ОЗНАК ЗРОСТАННЯ–2007

Динамізація. *Формат зростання був
прискореним, про що свідчить зна-
чення показника – 7.3%. Він збі-
гається з трендовою лінією 2000–2006
років (див. графік 2).*

Реіндустріалізація. Після паузи 2006
року спостерігалася виразна реіндус-
тріалізація: обробна промисловість за
темпами збільшення валової доданої
вартості знову випередила зростання
ВВП країни (темпи переробної становив

Графік 2. Приріст реального ВВП у січні – грудні 2002–2007 років

Підготовлено департаментом статистики та звітності НБУ.

МАКРОЕКОНОМІКА

11.7 %, у 2006-му — 6.3%; темп ВВП — 7.3%, у 2006-му — 7.1%).

Ендемізація. Гармонізувалася композиція зовнішніх і внутрішніх факторів зростання: екзогенний і ендогенний діяли з приблизно однаковою інтенсивністю: експорт товарів, інвестиції в основний капітал та номінальні доходи зростали в межах 30%. Минулого року експорт зріс в однозначному, а інвестиції — у двозначному вимірі. Конс'юмеризація економіки через посилення її *споживчої орієнтації не зазнала суттєвих змін. Вона стала поміркованішою і такою, що не виключає можливості посилити інвестиційний акцент.*

Капіталізація. Внутрішня капіталізація економіки підвищувалася *вдвічі швидше, ніж рік тому* (йдеться про капітальні вкладення). Завдяки цьому було закладено міцний фундамент для майбутнього підвищення соціальних стандартів. Зовнішнє капіталоутворення відбувалося вищими темпами, ніж у відповідний період 2006 року (йдеться про приріст прямих іноземних інвестицій).

Дебітізація. Вищою виявилася *“боргова плата” за економічне зростання. Зовнішній борг приватного сектору* (банків, корпорацій) і за динамікою, і за абсолютними обсягами досяг історичного максимуму. Щоправда, і темпи зростання ВВП були прискореними.

Інтенсифікація. Спостерігалосся *закріплення домінуючої ролі інтенсивних факторів відтворювального процесу:* продуктивність суспільної праці (відношення ВВП до чисельності зайнятих) підвищувалося швидше, ніж у 2006 році. Вищими темпами, ніж зайнятість, приростали й основні фонди.

Диверсифікація і реструктуризація. Продовжувала *набирати обертів диверсифікація:* експорт продукції машинобудування приростає швидше, ніж металургійний. Переважаючими темпами збільшувалося виробництво валової доданої вартості в підгалузях сервісної економіки (торгівлі, транспорту, сфері фінансових послуг) та будівництва. А активність у добувній промисловості відійшла на другий план.

СІМ СКЛАДОВИХ ПІДТРИМКИ

Перспективу досягти у 2008 році темпів збільшення ВВП на рівні 6.5% можна наблизити завдяки таким заходам:

1. Вивести зі спаду сільське господарство і вугільну промисловість;
2. Повернути інфляцію споживчих цін у зону комфорту (до 10%);
3. Розгорнути співінвестування інфраструктурних проектів Євро-2012;

4. Використати вступ у СОТ для експансії експорту;

5. Пом'якшити тиск зростання цін на енергетовари у промисловості;

6. Вирішити *“тендерне питання” і безумовно виконати план державних капіталовкладень;*

7. Докласти додаткових зусиль щодо підтримки металургії інструментами макроконтролю та ринкового регулювання.

Реалізація макроперспективи, закладеної в розрахунки бюджету поточного року, більшою мірою, ніж раніше, залежатиме від успіху в базовому секторі економіки. Йдеться про стан і перспективи індустрії.

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ІНДУСТРІЇ

Національний банк може *зарахувати у свій актив річний результат розвитку базового сектору реальної економіки.*

Потужне плече ліквідності, наданої мегарегулятором, стало однією з фундаментальних основ успіху промисловості.

Зазначимо, що “м'яка посадка” галузі з надвисокого січневого старту (15.8%) до грудневого рівня (10.2%) тривала цілий рік (див. графік 3). Лише у жовтні відбулося прискорення на 0.3% (у вимірі накопичувальним підсумком). В інші місяці року спостерігалосся уповільнення або фіксувався боковий тренд. Але за будь-якого прискіпливого погляду промисловість продемонструвала сильну динаміку (див. додаток “Річний сценарій розвитку подій у промисловості”).

“НОМІНАНТИ” НА ГОЛОВНУ ПОДІЮ ІНДУСТРІАЛЬНОГО РОКУ

Промисловість після дворічної паузи *повернула собі роль одного з хедлайнерів економічного зростання.* Вона знову, як і в 2000–2001 та 2003–2004 роках, розвивалася темпами, що вимірюються двозначними числами.

Після річної перерви відновилася

реіндустріалізація. Промисловість збільшувала виробництво темпами вищими, ніж темпи зростання ВВП. У 2006 році розрив не на користь промисловості становив 0.9%. В минулому ж році індикатори “помінялися місцями” — галузь продемонструвала темп на 3% вищий, ніж ВВП.

Інвестування в промисловості стало інтенсивнішим. Лише 2003 року інвестиції в основний капітал зростали темпами (31%), порівнянними із зафіксованими у 2007 році.

Тривожною подією року стали ознаки цінового перегріву в галузі. Швидше, ніж торік ціни виробників піднімалися лише у 2004 році (24.1%). Їх зростання 2007 року на 6.7% перевищило динаміку споживчої інфляції. А дефлятор — на 2% (попередні дані). Це створює тиск на роздрібні ціни 2008 року. Високою є ймовірність подальшого уповільнення промисловості. Повторюється ситуація, відома з 2004 року. У 2006 році розрив на користь оптових цін збільшився на 2.9%, а у минулому — вже на 6.7% (див. графік 4).

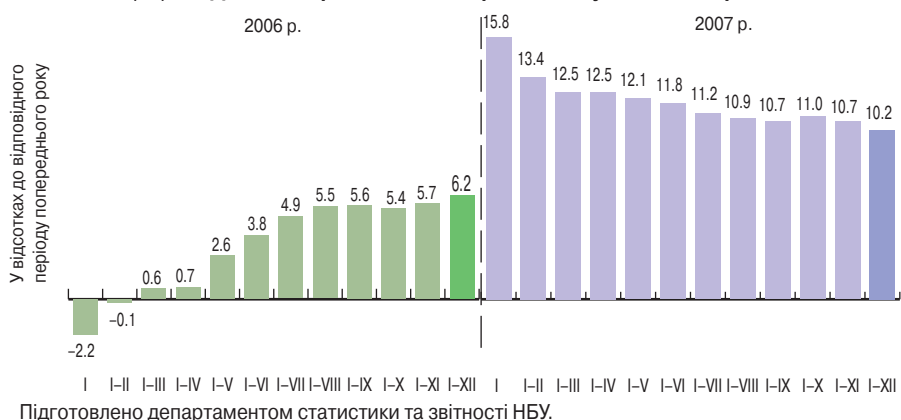
Відбулася ротація лідерів та аутсайдерів (див. графік 4).

У 2006 році від'ємні обсяги виробництва були зафіксовані в легкій та нафтопереробній галузях промисловості. *У 2007-му в рецесії перебувала лише вугільна промисловість. А беззаперечним лідером промислового зростання* (з динамікою, вдвічі вищою, ніж у 2006 році й майже втричі, — ніж середня по промисловості) *стало машинобудування* (в 2006 році першість за темпами належала деревообробці).

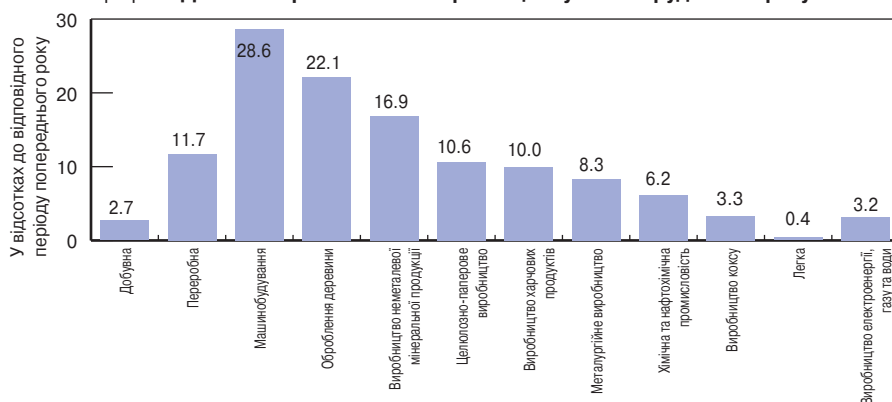
Рецесійні “канікули” легкої промисловості закінчилися. Минулий рік галузь завершила з невеликим, але “плюсом” — (+)0.4%. 2006 рік був “спадовим” — (–)1.9%.

Усупереч прогнозам, достойно завершила рік із новими “газовими” цінами хімічна та нафтохімічна промисловість. Сюрпризом стало те, що її

Графік 3. Динаміка промислового виробництва у 2006–2007 роках

Графік 4. Динаміка промислового виробництва у січні – грудні 2007 року

Підготовлено департаментом статистики та звітності НБУ.

зростаюча річна динаміка виявилася вищою майже вдвічі (у 2007 році – 6.2, у 2006-му – 3.2%).

Під тиском зазначених вище обставин, а також після стабілізації світових цін на метали провідна експортна галузь зберегла високі темпи, що сформувався на вигідній кон'юктурі другої половини 2006 року. Обсяги виробництва в металургії та виробництві готових металевих виробів становили за рік вагомий 8.3% (у 2006 році – 8.9%).

Здивувала харчова промисловість. Щоправда – неприємно. Тут зростання становило лише 10% за рік при скороченні на 14% грудневого виробництва порівняно з листопадним. Меншими ці показники були лише у 2002 році (8.4%). Груднєве виробництво в галузі лише на 2% перевищило відповідне 2006 року. І це при зростанні номінальних доходів у двозначному вимірі.

В індустріальному секторі відбувалися прогресивні структурні зміни. Переробна промисловість за темпами зростання на 10% перевищувала відповідний показник добувної (2.7%). Рік тому цей індикатор дорівнював лише 0.5%. **Драйверами висхідного руху промислового виробництва були галузі, орієнтовані на задоволення внутрішнього попиту: споживчого та інвестиційного.** Так, легка промисловість відновила позитивну динаміку; харчова – практично повторила показник минулого року і промисловості в цілому; деревообробна зростала швидше, ніж у 2006-му (відповідно 22.1% та 13.9%); машинобудування – на 16.8% (28.6% і 16.8%); виробництво будівельних матеріалів, як і машинобудування, зросло темпами, адекватними посиленню інвестиційного процесу – в 1.7–3 рази його показники перевищували загальнопромисловий. Всі інші галузі, орієнтовані на зовнішнє споживання, зростали повільніше, ніж промисловість у цілому (металургія, хімія, енергетика).

Важливою, хоча і негативною, подією

року, що стримувала і стримуватиме висхідну динаміку промисловості, стало фактичне зупинення приватизації.

Слід також згадати про **посилення тиску з боку імпорту.** Рух РЕОК залишався сприятливим для промисловості. Але не завдяки поліпшенню інфляційного диференціалу з країнами-партнерами, а через послаблення номінального обмінного курсу гривні щодо валют країн – торговельних партнерів.

Промисловість отримала безпрецедентно високу підтримку банківської системи завдяки рекордним за темпами зростання обсягам кредитування (вимоги комерційних банків за кредитами, зокрема в національній валюті, становили 66.6%, тоді як у 2006 році – 44.5%).

Виробництву в індустріальному секторі (хоча й меншою мірою, ніж будівництву) **сприяли погодні умови.** Це допомогло нарощуванню продуктивності праці й зниженню енергомісткості виробництва. Річне уповільнення темпу зростання виробництва і розподілення електроенергії, газу та води (3.2% порівняно з 6.7% у 2006 році) супроводжувалося збільшенням випуску в усіх підгалузях.

У першому кварталі сильнодіючим був ефект бази порівняння. Адже в січні – лютому 2006 року індекс реального промислового виробництва був від'ємним. Галузь уперше з 1998 року перебувала в рецесії. **Але починаючи з II кварталу 2007 року ефект бази діяв у зворотному напрямі,** адже з квітня 2006 року в промисловості почалося поживлення і відновлення позитивної динаміки. На 5.5% стала вищою база порівняння (з квітневого рівня у 0.7% до грудневого – 6.2%).

Водночас послаблення динаміки обсягів промислового виробництва з квітня по грудень 2007 року становило лише 2.3% (з 12.5% у січні – квітні до 10.2% у січні – грудні). **Отже, промисловість виявила торік достатньо високу мобільність. Особливо якщо взяти до уваги ту об-**

ставину, що у 2004 році вже були відновлені обсяги докризового 1990 року. В галузі практично відбувається поствідновлювальне, тобто засноване здебільшого на оновлених потужностях, зростання.

КРОКИ НА ПІДТРИМКУ ЗРОСТАННЯ В ПРОМИСЛОВІСТІ

Додаткової уваги уряду потребує **хімічна промисловість.** У минулому році вона підтвердила високу адаптивність до високих цін на газ. Але третє підвищення на фоні зменшення ресурсу рентабельності й за умов стабілізації цін на світових ринках може стати для галузі серйознішим викликом.

Ще не відбулося перелому в легкій промисловості. У 2007 році вона вийшла з бокового діапазону. Але за умов, що склалися в динаміці доходів населення та імпорту, уряду необхідно подбати про перспективу розроблення і запровадження відповідних санаційних заходів.

Особливої уваги потребує вугільна промисловість – єдина рецесійна галузь. Не завадило б розглянути на засіданні РНБОУ стан справ у вугільній промисловості й вжити необхідних антикризових дій. Мають стартувати відповідні реформи.

Металургія тримається добре, але відчуває тиск зростаючої вартості тарифів на перевезення і підвищених цін на кокс. Необхідно внести корективи у плани підвищення транспортних тарифів у бік зниження від передбачених підвищень на 2–3%. Уряд має нарешті започаткувати експорт квот на екологонебезпечні викиди.

Необхідно відновити повноцінну і прозору приватизацію. Зокрема прискорити її в хімічній галузі. Створити спільний підприємства з постачальниками газу там, де це доцільно і взаємовигідно. Слід невідкладно зміцнити керівництво структурами, відповідальними за приватизацію¹.

Неповернення ПДВ має бути предметом особливої занепокоєності, в тому числі – правоохоронних структур.

Слід подолати відставання у фінансуванні державних інвестицій та обмежити практику його перенесення на останній квартал року. Важливо вирішити так зване тендерне питання.

Необхідним для підтримки промисловості кроком має стати **завершення процесу формування і запровадження ефективного механізму використання резервного фонду нафтопродуктів.**

Уряду можна порадити також розробити і подати до парламенту **проекти за-**

¹ Статтю було подано до редакції у лютому 2008 року.

МАКРОЕКОНОМІКА

конів “Про національну програму сприяння підготовці кадрів для промисловості”, “Про національну програму ресурсозаощадження і проривних технологій для підвищення продуктивності праці”.

Важливо здійснити фінальні зусилля щодо завершення багаторічного процесу вступу України до СОТ. Використати переваги і нейтралізувати виклики.

Актуальною є консолідація дій усіх підгалузей на мінімізацію втрат при збиранні зернових нового врожаю. Йдеться про необхідні поставки відповідної техніки, обладнання та інших товарів і послуг. Це дало б змогу забезпечити мінімальне відхилення тренду руху всієї промисловості від традиційних пікових значень, на які виходить галузь під час переробки сировини сільськогоспо-

дарського призначення.

Потрібно завершити створення структур сприяння експорту і перебудувати діяльність торговельних місій за кордоном.

При перегляді бюджету доцільно передбачити помірковане зниження рівня видатків і відповідно податкового тиску.

Уряду необхідно затвердити додаткові заходи щодо подальшого нарощування енергоекспорту.

Корисно прискорити запровадження моніторингу продуктивності, використання потужностей і реальної зайнятості силами відповідних департаментів Національного банку у співпраці з Держкомстатом.

Центральний банк в умовах уповільнення промислової динаміки має зберегти

акомодаційну (стимулюючу) монетарну політику. Це передбачає девальвацію РЕОК шляхом зниження інфляції при недопущенні коливань курсу більш як на 1.5% від офіційного. Якщо намітяться ознаки зниження індексу інфляції, можна буде розглянути доцільність здешивлення вартості кредитування.

Національний банк має також відновити довгострокове рефінансування; ввести в дію додаткові інструменти стримування інфляції і тимчасово утриматися від подальшої лібералізації монетарної політики; за участі представників уряду розглянути стан мікрокредитування; рекомендувати комерційним банкам при зниженні інфляції і вартості рефінансування зменшити свої кредитні ставки.

Додаток

Річний моніторинг розвитку погій у промисловості

Старт року в промисловій галузі був супервисоким. Обсяги виробництва перевищили рівень першого місяця 2006 року аж на 16.3%.

Вищою промисловою динамікою була лише у січні 2001-го (21.5%) та 2004 років (17.6%). Спостерігалася унікальна комбінація надвисокої позначки випуску і найнижчої за всі роки спостережень інфляції. Крім виробництва та розподілення електроенергії, газу і води, всі інші підгалузі перебували у позитивній зоні. Нагадаємо, що в січні 2006 року в шести галузях із дванадцяти фіксувалася спадна динаміка.

У фаворі залишилися промислові виробники, орієнтовані на задоволення інвестиційного попиту, який ще у другій половині 2006 року став головним драйвером зростання. Так, приріст у машинобудуванні становив 36% (у 2006 р. — 4.6%), у виробництві будівельних матеріалів 40% (0.9%), у металургії — 18% ((-4%).

Лідерські позиції зберегли і виробники продукції, спрямованої на внутрішній споживчий ринок, який уже четвертий рік поспіль зростає в режимі “буму”. Так, виробництво в харчовій промисловості збільшувалося вдвічі динамічніше, ніж рік тому (15.5% порівняно з 7.4%). Деревообробна — нарощує випуск у вимірі 30% порівняно з 7.7%. Паперова — відповідно 17.8% та 14.6%.

У січні ціни на метали на зовнішніх ринках зменшилися лише на 1–1.7%, але все ще перебували на рівні історичних максимумів. Тому металургія зросла на 18%, тоді як у січні 2006-го спостерігався спад на 4%.

Щодо хімічної промисловості підтвердилося припущення про високу її адаптивність до нових цін на природний газ. Випуск у галузі становив (+)13.3%. Нагадаємо, що рік тому спостерігалася зниження на 4%.

Можна було констатувати, що листопадове (2006 р.) прискорення зростання в індустріальній економіці, яке сталося всупереч сезонній традиції, не було експецом, а стало початком нової хвилі піднесення після глибокої понижувальної корекції кінця 2004-го — першого кварталу 2006 років.

За результатами січня простежувалася перспектива того, що у 2007 році промисловість може повернути собі роль локомотива: знову зростатиме темпами у двозначному вимірі, а також — вищими ніж ВВП (1999–2005 рр.).

Відомо, що за весь період спостережень (із 1999 р.) прикінцеворічний скид кумулятивного темпу не перевищував 5–7%. За

умови екстраполяції цієї тенденції на 2007 рік у гіршому випадку галузь могла б закінчити рік на рівні 8–10% приросту, вимірюваному накопичувальним підсумком.

Вдалиий старт промисловості міг сприяти тому, що виробництво ВВП у січні утрималося б на рівні 2006 року (7.0%) або децю перевищило його.

Останній місяць першого кварталу низив піднесення у базовій галузі реального сектору економіки на позначку 12.5%. Пік річної динаміки в індустріальній сфері було пройдено. Рух із подвійним піком вважався малоімовірним. Він був можливим хіба що за ексклюзивних обставин, пов'язаних із вибуховим зовнішнім попитом.

Зростання було високим. Причому його значущість слід було розглядати, враховуючи те, що кожен наступний відсоток “важить” дедалі більше. Дається важче. Адже висхідний рух відбувався після відновлення галузю обсягів виробництва 1990 року. Він уже містив ознаки поствідбудовчого, тобто заснованого на імпульсах модернізації. Зростання випереджало динаміку ВВП. Воно все ще було сприятливим для досягнення бюджетного цільового орієнтира.

Фундаментальних ознак зародження рецесії зростання не виникло. Хоча, як і прогнозувалося, діяв ефект бази порівняння. Він формував низхідний тренд. Вичерпав свій вплив і ефект погоди, яка стала менш неординарною. У лютому — березні суттєвої зміни показника стартового місяця року не відбулося. Промисловість в основному утримала січневий рівень висхідної динаміки. За три місяці індустріальне виробництво зросло на 12.5%. Без урахування ефекту бази порівняння темпи зростання скоротилися на 3.3%. Але рік тому у цей період січневий спад у 2.9% змінився за підсумками трьох місяців на 0.2% зростання. Отже, база порівняння для I кварталу 2007 року підвищилася на 3.1%. З урахуванням ефекту бази за I квартал гальмування становило лише 0.2%. Це — в межах статистичної похибки, яку можливо було виправити при перегляді попередніх даних за січень — березень. Та обставина, що стартовий рівень зростання різко не змінився, мала бути оцінена двозначно. З одного боку, на противагу минулорічному висхідному, минулорічний першоквартальний тренд зростання був низхідним. Це свідчило про відсутність відчутних змін у зовнішньому попиті й відносно меншу, ніж у 2006 році, підйомну силу внутрішнього споживчого попиту. З іншого боку, двозначна динаміка зростання в промисловості доводила, що інвестиційний поштовх попереднього року був

доволі могутнім. Він дав змогу в основному компенсувати уповільнену динаміку споживчого попиту і порівняно спокійну — зовнішнього. Крім того, допоміг “перезимувати” після підвищення цін на газ.

Сезонне прискорення зростання (12.9% до обсягів лютого) було одним із найвищих за всі роки спостережень. У відповідних місяцях 2005 та 2006 років воно було ще вищим (13.7% та 13.3%). Проте слід взяти до уваги низьку базу порівняння лютого 2005-го (–0.5%) та лютого 2006 року (+3.7%). Однак *перший пік річної траєкторії промислового зростання (другий традиційно спостерігається у жовтні) все ж виявився недостатнім, щоб нейтралізувати понижувальний ефект бази порівняння 2006 року.*

Головні експортери (металургія, хімія, машинобудування) не здали свої високі позиції. *Металургія за січень – березень наростила обсяги виробництва на 16.9% (за цей же період 2006-го спостерігався спад на 1.2%); хімічна промисловість – на 7.8% ((–)0.2%); машинобудування – на 23.9% (9.1%). Отже, авангардну позицію займали виробники товарів із високою доданою вартістю.*

Виробництво будівельних матеріалів, машинобудування та виробництво деревини зберігали за собою позиції лідерів. Це відзеркалювало провідну роль інвестиційно-орієнтованих галузей після року активного капіталотворення. За попередніми даними, у 2006 році інвестиції в основний капітал збільшилися на 19%, тоді як 2005 року – лише на 1.9%.

Проблемні галузі (вугільна, легка та енергетична) не виправдовували надій. Розвивалися нерівно. Легка промисловість знову опинилася “в мінусі” (–)0.4% порівняно з (+)0.4% рік тому. Вугільна занурювалася у спад – ((–)2.7%) порівняно з +4.2%. Енергетика так і не знайшла варіантів розв’язання проблеми збуту ((–)4.1% порівняно з +7.4%).

У цілому ж динаміка промисловості, зафіксована в березні, давала підстави очікувати збереження зростання ВВП за підсумками I кварталу на рівні не менше 8%.

Зміни в обсягах промислового виробництва в бік незначного уповільнення корелювалися зі зниженням інфляції. Водночас *оптові ціни зростали швидше. Це була ознака як високого тону в галузі, так і впливу нових цін на газ і більшої рухливості їх на інші енергоносії.*

У II кварталі, як і прогнозувалося, “м’яка посадка” в галузі *тривала*. В червні сталося чергове уповільнення зростання у кумулятивному вимірі. Проте сходження галузі з піку не було різким (показник за січень становив 16.3%, за червень – 11.8%). *Друге після квітневої консолідації зниження темпу зростання становило лише 0.3% (лютий – 2.4%; березень – 0.9%; травень – 0.4%) і було найменшим у цьому році. Реальна загроза спаду все ще була відсутня. Крім того, червене виробництво перевищило обсяги травневого на 0.5%. Рік тому зниження цього показника становило у зазначеному місяці 0.2%.*

Тенденція впливу бази порівняння зберігалася. Вона була менш суттєвою, ніж травнева. У 2006 році кумулятивна динаміка січня–травня підвищилася на 1.9% порівняно з попередніми чотирма місяцями. У червні ж база попереднього року приросла на 1.2%. *У реальному вимірі, тобто без урахування бази порівняння, динаміка випуску в промисловості становила 0.9% (а не зниження на 0.3%) порівняно з її значенням за січень – травень.*

У липні теж мав бути відчутним вплив ефекту бази порівняння. 2006 року в цьому місяці надбавка кумулятивної динаміки становила 1.1%. Всі наступні місяці тренд руху був боковим. Тому *лише у серпні можна було очікувати, що кумулятивна динаміка 2007 року в промисловості або вирівняється, або навіть перейде у легкий висхідний рух.*

Промисловість, як і торгівля, у червні продовжувала утримувати лідерські позиції і була одним із локомотивів економічного зростання. Її внесок у виробництво ВВП залишався найбільшим, а динаміка – домінуючою. На 11.8% збільшилися обсяги випуску індустріального сектору при зростанні ВВП на 7.9% (за п’ять місяців). Рік тому співвідношення було іншим: 3.8% збільшення обсягів випуску у промисловості та 5.5% зростання ВВП.

Кредитне плече для розвитку промисловості залишалося міцним і впродовж 2007 року. За першу половину 2006 року позички суб’єктам господарювання (вимоги комерційних банків до суб’єктів господарювання за кредитами) зросли на 18.8%, а 2007 року – вже на 24.9%.

Вищий активності в індустріальному секторі продовжували протидіяти: стабілізація цін на метали, подорожчання енергоносіїв і тарифів на перевезення, сезонні обмеження і початкові зміщення в структурі попиту не на користь інвестиційного. Впливала і політика, передусім – передвиборча.

У III квартал промисловість входила з темпами, достатніми для досягнення 6–7% зростання ВВП. Необхідно було утримувати діючі процентні ставки до кінця літа. Адже баланс макроризиків змістився в бік інфляції. За цих умов непідвищення вартості кредитів було достатнім стимулом для промисловості й усього реального сектору.

Акомодативною (стимулюючою) мала залишатися і курсова політика. Відмова від підвищення зниженого обмінного курсу гривні була відчутною протекцією експортерам.

Усі антиінфляційні заходи слід було розглядати і в контексті відновлення процесу девальвації РЕОК за рахунок посилення контролю над інфляцією.

В останньому місяці III кварталу традиційного погаслення не сталося. Як і в 2000 році, *до серпня спостерігалася скорочення обсягів виробництва (на 0.1%). Це рівень статистичної похибки.* Де-що істотніше уповільнення у 2000 році (на 0.4%) не завадило закінчити рік на високій ноті – на рівні 12.5%.

На розвиток цього аргумента слід звернути увагу і на те, що *вересневе збільшення обсягу виробництва на 8.4% до відповідного місяця 2006 року було істотно вищим, ніж рік тому (у вересні 2006-го воно перевищило рівень вересня 2005-го на 6.2%).*

Утримання у вересні динаміки промислового виробництва на досягнутому в попередні місяці рівні давало підстави прогнозувати, що *у річному підсумку кумулятивний показник збережеться на позначці 10–11%. У вересні він становив 10.7% і з урахуванням ефекту бази порівняння поступався показнику січня – серпня лише на 0.1%.*

Отже, *зростання в промисловості залишалося сильним і достатнім, щоб вирішальним чином сприяти досягненню бюджетного орієнтира зростання ВВП на рівні 6.5%. А може й більшому, ніж у попередньому році – 7.2–7.4%.*

На користь висновку про те, що загроза інфляції була більшою, ніж уповільнення зростання, був такий аргумент: *у вересні за умов стабільності руху промислового випуску (10.7%; за 8 місяців – 10.9%) оптові ціни виробників піднялися на 1.1%. За останні дев’ять місяців вони зросли на 15% (за відповідний період 2006 року – на 8%). Ціни виробників підвищувалися, а кумулятивна динаміка промисловості послаблювалася в режимі “м’якої посадки” (soft-lending) – з 16.3% у січні до 10.7% у січні – вересні. Це свідчило про посилення розриву між довгостроковим трендом зростання в промисловості (за моїми розрахунками, – 9.8% у середньому в 1999–2006 рр.) і фактичним показником цього року. За аналогічних умов попередніх років оптові ціни теж істотно піднімалися, а потім підштовхували і споживчу інфляцію.*

Актуальність посилення монетарної політики підтверджувалася і станом легкої промисловості. Вона є підгалуззю промисловості, яка працює на збереження цінового балансу на товарних ринках. На жаль, з початку року ця підгалузь залишалася єдиною з сегментів переробної промисловості, яка перебувала на межі стагнації. У 2006 році спад у легкій промисловості був на порядок вищим, ніж у 2007 році й становив 3% порівняно зі зниженням на 0.2% за січень – вересень 2007 року. *А у вересні легка промисловість відносно серпня мала хоча і невелике, та все ж зростання позитивної динаміки – на 0.3%.*

Набирала обертів енергетика, яка до червня демонструвала спад темпів зростання. За дев’ять місяців приріст становив 1.7%

МАКРОЕКОНОМІКА

(за вісім місяців — 1.4%).

Продовження у І кварталі тенденції висхідного руху інвестицій в основний капітал і зокрема прямих іноземних інвестицій (відповідно на 32% та 50%) підтримувала “на плаву” машинобудування і галузь будівельних матеріалів, які разом із деревообробною промисловістю зберігали лідерські позиції (відповідні показники становлять 24.9%, 19.1% та 24%) за дев’ять місяців.

Не збавила суттєво оберти і харчова промисловість. Хоча її кумулятивний показник за дев’ять місяців поступався на 0.7% показнику за вісім місяців. Водночас слід було очікувати піку зростання в жовтні, коли максимальних потужностей досягає переробка сировини нового врожаю.

Не викликали особливого занепокоєння й експортні галузі. Спад у металургії до попереднього місяця був сезонним і меншим, ніж у вересні рік тому — 2.0% порівняно з 2.2% у 2006 році. Уповільнення зростання в хімічній промисловості значною мірою віддзеркалювало ефект бази порівняння. У серпні галузь додала динаміки на 2.6%, а рік тому цей показник був мінусовим (–0.1%). Тому з урахуванням вищої бази порівняння із серпнем цього року вереснєве виробництво утримувало позитивну і виразнішу, ніж минулорічна, тенденцію — 4.3% за дев’ять місяців порівняно з 3.6% у 2006 році.

П*оза всяким сумнівом, ризики гальмування зростання в липні — вересні не виходили за межі прийнятних. Галузь не потребувала екстраординарної підтримки шляхом пом’якшення монетарної політики. Стандарти кредитування для індустріального сектору могли бути стриманішими. Інші продуценти ВВП не продемонстрували більш різкого, ніж промисловість, уповільнення. Промисловість не потребувала невідкладного здешевлення грошей і так званого “розтиснення” ліквідності.*

На старті останнього кварталу року з’явилася добра макроекономічна новина.

В індустріальному секторі відбулася підвищувальна корекція. Вперше в 2007 році кумулятивна динаміка приросту обсягів промислового виробництва мала вигляд висхідного руху — індикатор 11.0% на 0.3% перевищив попередній за дев’ять місяців. З урахуванням того, що рік тому в січні — жовтні темп уповільнився на 0.2%, реальне прискорення індустріальної економіки становило 0.1%.

Низхідний тренд у промисловості тривав із лютого 2007 року. Експірація темпів із рівня січня (16.3%) лише одного разу зазнала ухилу. У квітні динаміка була флетовою (рівень 12.5%, зафіксований у березні, зберігся у квітні).

Зарано було стверджувати, що почався розворот тренду на підйом. Можна було лише висловити обережне припущення того, що в грудні ймовірно відбудеться прикінцеворічний сплеск активності. Подальший хід подій спростував такі очікування. У листопаді ж уповільнення в експортних галузях було перекрите пришвидшенням у тих, що працюють на кінцевого споживача: в металургії порівняно з показником попередніх дев’яти місяців темп зменшився на 0.6%. Водночас у машинобудуванні він зріс на 2.5%. Спостерігався і зворотний “взаємозалік”: уповільнення на 1.2% в харчовій промисловості майже повністю компенсувалося прискоренням у хімічній промисловості (на 0.9%).

Диспозиція галузей — авангарду й аутсайду — не зазнала суттєвих змін: форвардні позиції збереглися за деревообробною, іншими підгалузями споживчої орієнтації, передусім — за машинобудуванням. Темп зростання в останньому був найвищим і становив 27.4%, тобто на 16.1% перевищував аналогічний показник за 10 місяців 2006 року. Як і раніше, легка промисловість “пасла задніх” (0.1%). Приємною несподіванкою стало відновлення в ній позитивної динаміки (на 0.1%). Тобто вперше, починаючи з травня, було одержано маленький, але все-таки “плюс”. Посиливала активність енергетика (її показник становив 2.4% порівняно з 1.7% за дев’ять місяців).

Статистика жовтня підтверджувала обґрунтованість заходів щодо

запровадження жорсткішої монетарної політики, до чого вдався Національний банк з метою протидії новому інфляційному сплеску.

Якби за підсумками аналізу макроіндикаторів листопада центральний банк вдався до нового посилення резервних вимог, то це не завдало б шкоди перспективам закінчити поточний рік на рівні, що перевищує бюджетний орієнтир для промисловості і ВВП.

Утримання в 2007 році високої динаміки в індустріальному секторі свідчить про те, що грошова пропозиція з боку Національного банку була більш ніж достатньою для сприяння економічному зростанню. Тому до кінця року необхідно було б утриматися від її розширення, оскільки це могло завдати шкоди середньостроковим перспективам. Йдеться про посилення інфляційного тиску до небезпечного для макроекономічної стабільності рівня.

РЕОК став менш сприятливим для курсової підтримки експорту. Причина — вищі темпи інфляції порівняно з країнами — основними торговельними партнерами. Тому Національному банку за цих умов необхідно було утриматися від здешевлення грошей і протидіяти інфляції заходами гнучкішої курсової і посиленої монетарної політики.

Напинати вітрила індустрії почало відновлення агроекспорту в Росію.

У листопаді базовий сектор економіки все ще був у силі. Динаміка промислового випуску перебувала на високій орбіті. Промисловий тренд атестував монетарну політику як адекватну. Грошова пропозиція залишалася акомодативною (стимулюючою зростання економіки). Водночас у листопаді інфляція уповільнилася. Тому Національний банк продовжив концентрацію зусиль на антиінфляційній атаці. Треба було триматися саме цього вибору. Адже економіка не потребувала нової дози “грошового тоніку”. Більше мала турбувати інфляційна “гіпертонія”.

Традиційного послаблення динаміки місячного випуску в листопаді уникнути не вдалося. Як і в попередні два роки. Проте ситуація 2006 року, коли кумулятивна динаміка у листопаді посилювалася, не повторилася. Цього разу спад темпу зростання за січень — листопад становив 0.3% порівняно з періодом десяти місяців.

В експортних галузях тривало уповільнення темпів. У металургії сезонне уповільнення було суттєвішим, ніж рік тому (–3.1%; у листопаді порівняно з жовтнем — (+)0.1%). Динаміка за 11 місяців знизилася до 9.1% (за 10 місяців — до 9.9%). Те ж стосується хімічної промисловості — виробництво порівняно з жовтнем знизилося на 0.4% (рік тому воно зросло на ті ж 0.4%). Але кумулятивна динаміка одинадцяти місяців була на 0.7% кращою від десятимісячної. Натомість збереглася тенденція відносно сталого підвищення випуску в галузях споживчої орієнтації. Як і в жовтні, спад зростання в металургії і хімії був певною мірою “компенсований” подальшим посиленням підвищувального тренду в машинобудуванні і легкій промисловості. В машинобудуванні 11-місячний випуск за приростом становив 28% порівняно з 27.4% за десять місяців. Легка промисловість поступово почала підніматися — за підсумками одинадцяти місяців з’явився невеликий плюс (0.3% порівняно зі спадом на 1.9% рік тому).

Вугільна промисловість усе ще не змінила дислокації на аутсайдерських позиціях. Продовжувала виходити з прориву енергетика. Спад у добуванні паливно-енергетичних корисних копалин за січень — листопад становив 2% (за підсумками одинадцяти місяців 2006 року спостерігалось зростання на 3.6%). Приріст динаміки зростання у виробництві та розподіленні електроенергії, газу і води піднявся з 2.4% за десять місяців до 2.9% — за одинадцять місяців, а місячне листопадове зростання становило 11.9% і було найвищим серед усіх галузей промисловості.

Жовтнєве поживлення в промисловості, яке поліпшило кумулятивну динаміку зростання на 0.3%, не було розвинуте в грудні. Воно виявилось ситуативним.

Ювілей/

Монетний двір НБУ: 10 років розвитку

23 квітня виповнюється 10 років із дня офіційного введення в експлуатацію першої черги Монетного двору Національного банку України.

Десятирічний ювілей Монетного двору Національного банку України — це і наше — редакційне — свято. Важко уявити “Вісник НБУ” без повідомлень про введення в обіг пам’ятних і ювілейних монет, які завжди викликають особливе зацікавлення читачів. А щорічний додаток до журналу — “Банкноти і монети України” — це, вважаємо, взагалі наша спільна справа, яку, до речі, ми започаткували майже водночас із введенням в експлуатацію українського монетного двору. Кожен його помітний крок знаходив своє відображення на шпальтах офіційних видань НБУ.

Згадується перша публікація у першому випуску додатка (який спочатку називався “Українська нумізматика і боністика”) одного із засновників вітчизняного виробництва грошей, на той час — заступника Голови Правління НБУ **Валентина Терпила**, який з гордістю повідомив нашим читачам про те, що починаючи з 1998 року всі монети в Україні карбуються на власній виробничій базі. А першою на Монетному дворі НБУ було відкарбовано золоту ювілейну монету “Київський псалтир”, присвячену 600-й річниці із часу створення цього унікального твору писемності і мистецтва.

Перший директор Монетного двору Валерій Плітченко знайомить із підприємством іноземних гостей.

Із часів Київської Русі в Україні не було власного державного монетного виробництва. Із введенням у дію Монетного двору НБУ в Україні створено завершений цикл із виготовлення національної валюти. “Нині у світ вступає нова Україна — самостійна і суверенна держава, складова Європи, гідна спадкоємниця державницьких

Генеральний директор Банкнотно-монетного двору Руслан Арешкович (ліворуч) розглядає роботу художника Володимира Дем'яненка.

традицій Київської Русі, зазначав В.П.Терпило. Молода демократична держава стає відомою світовій громадськості не тільки завдяки її виваженій, толерантній і миролюбній зовнішній політиці, але і через свої монети, власне завершене виробництво з випуску грошей”¹.

Першу екскурсію по новоствореному підприємству для наших читачів провів тодішній директор Монетного двору, нині — заступник генерального директора Банкнотно-монетного двору НБУ **Валерій Плітченко**. Загалом вона і нині була б майже такою: по-перше, 10 років — не дуже далека історія, а по-друге (і це головне) — українське монетне виробництво створене за останнім словом науково-технічного прогресу, тож технологічний ланцюжок, за яким карбуються вітчизняні монети, нині, як і 10 років тому, залишається одним із найдосконаліших у світі.

Першою і, напевне, найважливішою ланкою у технологічному процесі виготовлення монет є створення ескізу майбутнього виробу. Після його затвердження триває майже тримісячний процес втілення художнього задуму в металі. Художники-скульптори відділу розробки дизайну Монетного двору відтворюють ескіз у пластиліні й гіпсі. Потім з гіпсової моделі відливають модель зі штучної смоли для інструментальної обробки.

Далі до справи беруться працівники інструментального цеху. За допомогою

¹ В.Терпило. Монета — символ держави // Українська нумізматика і боністика. — 1999. — № 1.

ХРОНІКА ПОДІЙ

1995 рік

❖ Вересень. Проведено міжнародний тендер, у результаті якого укладено угоду з Австрійським монетним двором про створення Монетного двору Національного банку України.

1996 рік

❖ Виконано комплекс будівельних і пуско-налагоджувальних робіт, у результаті чого створено матеріально-технічну основу монетного виробництва.

1997 рік

❖ Червень. У режимі робочого пуску випробувано обладнання першої черги Монетного двору.

1998 рік

❖ 22 січня. Національний банк увів в обіг першу відкарбовану на Монетному дворі НБУ ювілейну монету із золота — “Київський Псалтир”.

❖ 23 квітня. Офіційно введено в експлуатацію перший пусковий комплекс Монетного двору. До нього увійшли:

- цех режимного інструменту;
- цех карбування інвестиційних і пам’ятних монет;
- центральна лабораторія;
- граверна майстерня.

1999 рік

❖ Введено в дію другий пусковий комплекс, до якого увійшли:

- цех карбування монет масового обігу;
- цех виготовлення медалей та державних знаків.

2000 рік

❖ На Монетному дворі НБУ відкарбовано перші розмінні монети номіналом 1 копіяка у кількості 15 млн. штук.

Наприкінці року освоєно технологію виготовлення біметалевих монет із золота і срібла та мідно-нікелевого сплаву і нордіку.

2001 рік

❖ Освоєно і впроваджено:

- технологію виготовлення пам’ятних монет зі срібла з голографічним зображенням;
- технологію пакування пам’ятних і ювілейних монет з мідно-нікелевих сплавів у паперові ролики з їх наступною вакуумною обробкою, що забезпечує

НУМІЗМАТИКА І БОНІСТИКА

редукційного верстата зображення з моделі переноситься на метал. На перший погляд процес здається нескладним: повільно обертається модель, яку уважно “зчитує” спеціальний щуп, передаючи найменший свій порух фрезерному пристрою, котрий відповідно обробляє метал. Але за зовнішньою простотою і пересічністю дії — складні розрахунки параметрів процесу редукції та різального інструмента, за допомогою якого відтворюється зображення майбутньої монети з точністю майже до мікрона.

Рельєфне зображення майбутньої монети нанесено, і редукційний пуансон потрапляє на дільницю токарної обробки. На токарному верстаті, який керується комп’ютером, із філігранною точністю (щоб не пошкодити зображення) шар за шаром знімається метал, надаючи пуансону необхідні геометричні форми. Після спеціальної термічної обробки пуансон-редукції продовжується технологічний процес виготовлення карбувального інструмента вже на дільниці тиражування. Під потужними пресами з тиском 1250, чи 630 тонн на квадратний сантиметр, зображення монети витискується за допомогою редукційного пуансона на робочих карбувальних штемпелях, які після токарної, термічної обробки, а також полірування і нанесення спеціального покриття на робочі поверхні передають до виробництва пам’ятних і ювілейних монет та монет масового обігу.

Пам’ятні монети на Монетному дворі НБУ виготовляються за допомогою гідравлічних пресів німецької фірми “Гребенер” із програмним управлінням, аналогів яким у світі немає. Ці досконалі машини дають змогу карбувати монети, використовуючи не удар, а сильне пресове натискання, що забезпечує високу якість пластичної деформації металу для монети, та значно збільшує довговічність карбувального інструмента².

Цех карбування розмінних монет — також повністю автоматизоване виробництво з високим ступенем режимності. Його потужність становить близько одного мільярда розмінних та обігових монет за рік. Для їх виготовлення використовуються 15 сучасних високошвидкісних автоматичних пресів фірми “Гребенер” та “Шулер”. Складовими цього виробництва є сучасна система автоматизованого управління виробничими процесами та

автоматизований складський комплекс, які розташовані в одній режимній зоні, що практично виключає можливість втрат монет і допомагає контролювати весь технологічний процес їх виготовлення.

Монетний двір оснащено також новим карбувальним автоматичним пресом для виробництва монет типу “біко-лор”.

За технологічним рівнем, ступенем організації виробництва, професіоналізмом співробітників технологічного відділу, серед яких п’ять кандидатів наук, Монетний двір НБУ, без сумніву, належить до провідних світових виробників монет.

“У народі кажуть: як почнеш — так і поженеш. Монетний двір Національного банку України створювався як одне із найсучасніших підприємств, розрахованих на перспективу”, — такими словами розпочинав свою першу розповідь про Монетний двір НБУ на шпальтах нашого видання Валерій Плітченко. І вони виявилися пророчими.

Здобуток трудового колективу Монетного двору НБУ, приурочений десятій річниці з дня його заснування, виявився справді вагомим.

— За ці 10 років, — розповідає нинішній директор Монетного двору **Олексій Шуров**, — виготовлено понад 4 мільярди штук розмінних та обігових монет, що нині повністю задовольняють потреби країни в металевій готівці. Для колекціонерів випущено майже 9 млн. штук пам’ятних і ювілейних монет із дорогоцінних і недорогоцінних металів. Освоєно випуск сувенірних металевих банкнот та наборів, тираж яких перевищує 22 тис. штук.

Зростають не лише кількісні показники, а й якісні. На це спрямований весь науково-технічний та інтелектуальний потенціал підприємства, яке наполегливо дбає про свою конкурентоспроможність на світовому ринку. Щороку на Монетному дворі впроваджується нова технологія, а почасті — й не одна.

— Удосконалення монетного вироб-

Директор Монетного двору Олексій Шуров під час відкриття монетного залу оновленого музею Банкотно-монетного двору.

надійний захист від впливу атмосферного середовища та механічних пошкоджень;

- технологію нанесення написів на гурт обігових монет номіналом 1 гривня;
- технологію нанесення на медалі та відзнаки дзеркального гальванічного покриття зі сплаву “золото-кобальт”, що поліпшує їх естетичний вигляд.

2002 рік

- ❖ Упроваджено:
- технологію гуртонакатки на медалях;
- технологію масового виготовлення медалей “Захиснику Вітчизни” на карбувальному обладнанні цеху карбування розмінних монет (касетний метод).

2003 рік

- ❖ 21 серпня. Відкарбовано перший мільярд розмінних монет.
- Упроваджено технологію виготовлення сувенірних банкнот зі срібла.

2004 рік

- ❖ Освоєно і запроваджено:
- технологію пакування розмінних та обігових монет у паперові ролики та термоусадкову плівку;
- технологію виготовлення сувенірних грошових одиниць України з використанням голографічних зображень.

2005 рік

- ❖ Розроблено технологію виготовлення сувенірних банкнот-мініатюр номіналом 1 гривня.

2006 рік

- ❖ Запроваджено у виробництво нову оригінальну технологію карбування монет із дорогоцінних металів великого діаметру, товщини і значних висот окремих елементів зображення.
- Освоєно методику нанесення напису на гурті презентаційних відзнак.
- Упроваджено технологію карбування сувенірних банкнот-мініатюр з мінімальними висотами ажурного зображення.

2007 рік

- ❖ Освоєно і запроваджено:
- технологію блочного пакування пакетів з роликами розмінних та обігових монет усіх номіналів;
- методику автоматичного контролю заготовок та монет за геометричними параметрами і масою за допомогою установки “VISILAB”;
- технологію Aero Lap для полірування рельєфних зображень на монетах;
- технологію карбування монет із патинуванням.

²Технологічний опис карбування монет подано за матеріалом В.Плітченка “Монетний двір — гордість держави” // Українська нумізматика і боністика. — 1999. — №1.

ництва з урахуванням сучасних вимог нумізматичного ринку ми розпочали з упровадження технології оздоблення пам'ятних монет елементами у голографічному зображенні, — розповідає головний технолог Монетного двору **Василь Кабанов**. — Уперше цю новинку було застосовано на срібній монеті “10 років проголошення незалежності України”.

Потім запровадили технологію виготовлення біметалевих монетовидних виробів з латентним (прихованим) зображенням. Навчилися оздоблювати монети елементами з різними видами матовості на рельєфній поверхні, що дає змогу акцентувати увагу на окремих деталях дизайну монети і робити його привабливішим. Цей ефект вперше було апробовано на монеті “Соня садова”. На пам'ятній срібній монеті “200 років Харківському національному університету ім. В.Н.Каразіна” ми вперше використали технологію оздоблення монет дорожочинним камінням. Постійно почали застосовувати її на монетах серії “Східний календар”.

Нещодавно опанували технологію Аеро Лар для полірування рельєфної поверхні монет. Сталося це дещо несподівано. Завершувалися роботи над створенням монети “120 років Одеському державному академічному театру опери та балету”, дизайн якої вже був затверджений. Однак пробний зразок монети не справив на художню раду враження. Чогось монеті бракувало. Виконавчий директор з питань готівково-грошового обігу НБУ звернув нашу увагу на театральну люстру, яка вінчає собою аверс монети, і запитав: “А як би так зробити, щоб люстра засвітилася? Поки не засвітиться люстра, зразок не затвердимо.” І ми зробили це! Монета засяяла. А одержати такий ефект вдалося із застосуванням зазначеної технології.

Серед інших найновіших технологій — карбування срібних монет великого діаметра, товщини та зі значними висотами окремих елементів дизайну; сучасних срібних банкнот і банкнот-мініатюр з мінімальними висотами ажурного зображення; технології захисту срібних поверхонь виробів від корозійних процесів під час їх довготривалого зберігання; автоматичного блочного пакування пакетів з роликками розмінних та обігових монет усіх номіналів.

Успішно випробувано та впроваджено метод автоматичного вхідного та оперативного контролю заготовок для розмінних та обігових монет за геометричними параметрами та масою за до-

помогою пристрою “VISILAB”, що дало змогу значно скоротити час проведення контрольних процедур. Це особливо важливо, оскільки обсяги виробництва монет постійно зростають.

Для виконання конструкторських робіт з проектування оснащення для монетного виробництва впроваджено сучасний програмний продукт “Компас-3D”, що дає змогу створювати майбутній об'єкт проектування у тривимірному просторі.

Низку новацій упроваджено під час виготовлення державних нагород та презентаційних виробів у цеху виготовлення орденів і медалей, який, зауважимо, теж став етапною подією в десятирічній біографії вітчизняного монетного двору.

— 23 квітня 1998 року було офіційно введено в експлуатацію так звану першу чергу Монетного двору. А через рік — наш цех і цех карбування монет масового обігу, — згадує начальник цеху виготовлення орденів і медалей **Сергій Мусієнко**. — Як зараз пам'ятаю перше замовлення — презентаційний виріб

Головний технолог — начальник технологічного відділу Монетного двору, кандидат хімічних наук **Василь Кабанов**.

“Орден князя Володимира”. Точніше, нам замовили лише його основу, бо на той час ми ще технічно не могли наносити на виріб оздоблення. Робили це корпоративно. А потім... Зараз складно й назвати точну кількість презентаційних виробів, якими пишаються сотні тисяч людей і які створені руками працівників нашого цеху. Продукція особливого значення — знаки державних нагород — орденів і медалей, які вручаються нашим співвітчизникам за героїчні вчинки і трудову доблесть.

Нині цех набув своїх проектних потужностей — 100 000 виробів за рік — і став одним із флагманів Банкотно-монетного двору.

Як і монета, презентаційний виріб, перш ніж потрапити до рук свого власника, теж проходить цікавий і складний технологічний шлях.

Першим його етапом є виготовлення макета ордену, медалі чи іншої про-

НУМІЗМАТИКА І БОНІСТИКА

Начальник відділу розробки дизайну, заслужений художник України, автор моделей багатьох монет, зокрема монети "Різдво Христове", Роман Чайковський.

дукції за допомогою комплексу найсучасніших гравірувальних засобів з ЧПУ та програм комп'ютерного проектування дизайну.

Від початкової точності виготовлення карбувального інструмента залежить кінцевий результат усього процесу. Тому на цьому етапі схити — просто недопустимо. А щоб таких випадків не було, організатори українського медального виробництва не поспішили на найсучасніше обладнання, придбане у провідних закордонних фірм. У цеху майже всіма металообробними верстатами керує комп'ютерна техніка шостого покоління.

Забезпечено технічну можливість наносити на відкарбовані нагороди декоративне покриття із дорогоцінних та недорогоцінних металів, оздоблення кольоровими емаллями і фарбами, дорогоцінним камінням. Для цього створені спеціальні дільниці.

Останнім часом освоєно технологію нанесення написів на криволінійні поверхні презентаційних виробів. У разі необхідності виготовлення іменних медалей застосовується гравірувальний пристрій з комп'ютерним керуванням, на якому за лічені хвилини на зворотній стороні медалі можна зробити відповідний напис.

Особлива гордість українських майстрів монетної справи — пам'ятні та ювілейні монети. Нагадаємо, що в час відкриття Монетного двору їх (виготовлених на замовлення НБУ на різних монетних підприємствах світу) було близько 40 видів. Нині в доробку українських майстрів монетної справи понад 350 видів пам'ятних і ювілейних монет. Їх згруповано у 21 тематичну серію. Великою популярністю у колекціонерів користуються монети серій "Видатні діячі України", "Спорт", "Флора і фауна", "Знаки зодіаку", "Княжа Україна"...

Відкарбовані в Києві монети впевнено прокладають собі шлях на міжнародний нумізматичний ринок. Націо-

нальний банк став постійним учасником авторитетних міжнародних виставок, монетних конференцій і нумізматичних форумів.

З'явилися перші перемоги: срібна монета номіналом 10 гривень "Різдво Христове" за результатами одного з найповажніших міжнародних нумізматичних конкурсів "Соту-2001" визнана кращою монетою світу в номінації "Найнатхненніша монета". У липні 2006 року пам'ятна монета зі срібла "Свято-Успенська Святогірська лавра" отримала в Італії міжнародну премію ім. Палладіо у категорії "Відображення архітектурних споруд".

Ознак творів високого мистецтва надають українським монетам відомі в країні художники і скульптори. Ті з них, котрі проявили хист саме в монетній справі, увійшли до штату Монетного двору і працюють нині у спеціально створеному відділі розробки дизайну, який очолює знаний в Україні скульптор, автор моделей багатьох монет, зокрема монети-переможниці "Різдво Христове" — **Роман Чайковський**.

Стенд постійно діючої виставки виробів цеху виготовлення орденів і медалей.

Втілити у металі творчий задум художників неможливо без майстерності граверів, полірувальників, представників багатьох інших рідкісних професій, яких об'єднала цікава і складна справа — виробництво металевих грошових знаків.

Один із кращих в Україні граверів Іван Матвеев (який, до речі, працює нині у парі зі своїм сином Валентином, а отже, передає естафету майстерності від душі) розповів про особливу атмосферу, яка панувала в трудовому колективі під час роботи над монетами серії "2000-ліття Різдва Христового". Тон задав художник Роман Чайковський, для якого робота над монетами цієї серії стала не просто виконанням чергового завдання, а свого роду священнодійством, творчим процесом, спорідненим з іконописом. Особливе ставлення до виготовлення монет серії передалося всім, причетним до справи.

Гравер 6 розряду, заслужений працівник промисловості України Іван Матвєєв.

— і творчим працівникам, і людям, які виконують суто технічну роботу. Під час виготовлення штемпелів для карбування монет “Різдво Христове” і “Хрещення Русі” було застосовано багато ручної праці. Люди, як кажуть, вклали в цю справу всю свою душу. Тож визнання монети “Різдво Христове” кращою монетою світу у номінації “Найнатхненніша монета”, напевне, було зовсім не випадковістю.

Про те, що найбільша цінність будь-якого виробництва — люди, незручно навіть говорити. Це — банальна істина. Однак не всюди і не завжди на неї зважають.

На Банкотно-монетному дворі прагнуть за добро платити добром. Це є не лише виявом чемності, порядності, цивілізованості стосунків, а й моральним обов’язком керівників, від яких залежать умови й організація праці, соціальний захист працівників, психологічний клімат у колективі. А зобов’язує до цього сама специфіка підприємства — запрошувати виготовляти гроші не можна будь-кого. Всі, хто тут трудиться, проходять вимогливу процедуру відбору. Накладає свій відбиток і особливий режим праці, який потребує від людей певного стилю поведінки і терплячості. А за це треба бути людям вдячним.

На підприємстві розроблено сучасну систему морального і матеріального заохочення працівників, створено належні виробничі та побутові умови.

Не залишаються непоміченими творчі і трудові досягнення українських майстрів монетної справи. Лише нещодавно звання “Заслужений праців-

ник промисловості України” було присвоєно граверу 6 розряду **І.П.Матвєєву**, начальнику інструментального цеху **А.В.Мазепі**, начальнику цеху карбування ювілейних і пам’ятних монет **В.В.Блощаненку**, фрезерувальнику 6 розряду **В.М.Проценку**.

Заслуженим художником України став **Р.Я.Чайковський**. Почесними грамотами Національного банку України нагороджено головного художника-скульптора **В.Б.Атаманчука**, головного технолога **В.М.Кабанова**, заступника директора Монетного двору **В.А.Решинського**, слюсаря-інструментальника **В.П.Сімороза**, начальника цеху карбування розмінних монет **В.В.Стефіска**.

Велика кількість працівників відзначена почесними грамотами Банкотно-монетного двору НБУ.

— Створений на межі тисячоліть, Монетний двір Національного банку України з перших кроків своєї діяльності заявив про себе як підприємство ХХІ сторіччя, якому притаманні найтипівіші ознаки нового часу — динамічність розвитку, висока технологічність, бездоганна якість виготовлюваної продукції, перспективний погляд у майбутнє, — говорить генеральний директор Банкотно-монетного двору **Руслан Арешкович**.

— Розробляючи плани подальшого розвитку, ми враховуємо кращий світовий досвід і прагнемо зберегти та розвинути специфіку нашого — вітчизняного — виробництва грошових знаків. Вона обумовлена тим, що український Банкотно-монетний двір є підприємством центрального банку країни.

Тому ми виважено ставимося до різноманітних новацій в оздобленні грошових знаків, надаємо перевагу класичному стилю дизайну банкнот і монет.

На сьогодні Монетний двір досяг проектних потужностей за всіма напрямками діяльності. Нинішній пріоритет — якість виготовлюваної продукції.

Унікальне обладнання, новітні технології, висока кваліфікація працівників підприємства дають йому змогу належати до числа кращих монетних виробництв світу.

10 років діяльності Монетного двору Національного банку України — це десять років розвитку і натхнення, десять впевнених кроків до нових успіхів і перемог!

Андрій Папуша,

“Вісник НБУ”.

Фото **Владислава Негребецького**.

БАНКИ УКРАЇНИ

ЕКСКЛЮЗИВ

Основні показники діяльності банків України на 1 березня 2008 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2002 р.	01.01. 2003 р.	01.01. 2004 р.	01.01. 2005 р.	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.03. 2008 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	189	182	179	181	186	193	198	197
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	9	12	8	4	1	6	1	1
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	35	24	20	20	20	19	19	20
4	Кількість діючих банків	152	157	158	160	165	170	175	176
4.1	Із них: з іноземним капіталом;	21	20	19	19	23	35	47	47
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	6	7	7	7	9	13	17	17
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	12.5	13.7	11.3	9.6	19.5	27.6	35.0	32.3
Активи, млн. грн.									
1	Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	50 785	67 774	105 539	141 497	223 024	353 086	619 004	635 245
1.1	Чисті активи (скориговані на резерви за активними операціями)	47 591	63 896	100 234	134 348	213 878	340 179	599 396	614 350
2	Високоліквідні активи	7 744	9 043	16 043	23 595	36 482	44 851	63 587	57 384
3	Кредитний портфель	32 097	46 736	73 442	97 197	156 385	269 688	485 507	508 349
3.1	У тому числі:								
	кредити, надані суб'єктам господарювання;	26 564	38 189	57 957	72 875	109 020	167 661	276 184	292 491
3.2	кредити, надані фізичним особам	1 373	3 255	8 879	14 599	33 156	77 755	153 633	166 922
4	Довгострокові кредити	5 683	10 690	28 136	45 531	86 227	157 224	291 963	312 234
4.1	У тому числі довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	5 125	9 698	23 239	34 693	58 528	90 576	156 355	166 404
5	Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	1 863	2 113	2 500	3 145	3 379	4 456	6 357	7 161
6	Вкладення в цінні папери	4 390	4 402	6 534	8 157	14 338	14 466	28 693	27 848
7	Резерви за активними операціями банків	3 194	3 905	5 355	7 250	9 370	13 289	20 188	21 516
	Відсоток виконання формування резерву	85.4	93.3	98.2	99.7	100.05	100.1	100.04	100.04
7.1	У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	2 963	3 575	4 631	6 367	8 328	12 246	18 477	19 635
Пасиви, млн. грн.									
1	Пасиви, всього	47 591	63 896	100 234	134 348	213 878	340 179	599 396	614 350
2	Власний капітал	7 915	9 983	12 882	18 421	25 451	42 566	69 578	74 533
2.1	У тому числі:								
	сплачений зареєстрований статутний капітал	4 575	6 003	8 116	11 648	16 144	26 266	42 873	46 423
2.2	частка капіталу в пасивах	16.6	15.6	12.9	13.7	11.9	12.5	11.6	12.1
3	Зобов'язання банків	39 676	53 913	87 352	115 927	188 427	297 613	529 818	539 817
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання	15 653	19 703	27 987	40 128	61 214	76 898	111 995	110 492
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	4 698	6 161	10 391	15 377	26 807	37 675	54 189	55 678
3.2	Кошти фізичних осіб	11 165	19 092	32 113	41 207	72 542	106 078	163 482	173 697
3.2.1	із них строкові кошти фізичних осіб	8 060	14 128	24 861	33 204	55 257	81 850	125 625	134 649
Довідково									
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	8 025	10 099	13 274	18 188	26 373	41 148	72 265	78 346
2	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	20.69	18.01	15.11	16.81	14.95	14.19	13.92	13.25
3	Доходи, млн. грн.	8 583	10 470	13 949	20 072	27 537	41 645	68 185	14 355
4	Витрати, млн. грн.	8 051	9 785	13 122	18 809	25 367	37 501	61 565	12 939
5	Результат діяльності, млн. грн.	532	685	827	1 263	2 170	4 144	6 620	1 416
6	Рентабельність активів, %	1.27	1.27	1.04	1.07	1.31	1.61	1.50	1.42
7	Рентабельність капіталу, %	7.50	7.97	7.61	8.43	10.39	13.52	12.67	12.05
8	Чиста процентна маржа, %	6.94	6.00	5.78	4.90	4.90	5.30	5.03	4.69
9	Чистий спред, %	8.45	7.20	6.97	5.72	5.78	5.76	5.31	4.78

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту методології банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

**Анатолій
Савченко**

Директор департаменту
інформатизації Національного банку
України

**Вікторія
Михайлова**

Начальник відділу електронних
міжбанкських розрахунків
департаменту інформатизації
Національного банку України

Понад рік тому в Україні було впроваджено в промислову експлуатацію систему електронних міжбанкських платежів нового покоління – СЕП-2¹. В експрес-аналізі йдеться про перші результати її діяльності та основні тенденції розвитку.

Експрес-аналіз/

СЕП-2: результати промислового впровадження

Як і в попередні роки, СЕП повністю задовольняє потреби банківської системи України в міжбанкських розрахунках. Зберігається стійка тенденція до щорічного зростання на 10–15% як кількості, так і обсягів платежів.

За 2007 рік у СЕП було оброблено понад 320 млн. платежів на загальну суму понад 5.7 трлн. грн., що становить відповідно 113 та 140% від показників попереднього року. Тобто за день СЕП у середньому обробляє 1.3 млн. платежів, в окремі дні — до 1.9 млн. платежів.

На кінець 2007 року її учасниками були 1 612 банківських установ і підрозділів Державного казначейства.

Коефіцієнт обігу коштів у СЕП (відношення суми оборотів до загального обсягу кореспондентських рахунків учасників, включаючи Єдиний казначейський рахунок) становить від 0.7 до 1.4; в останні дні року він сягав 2.23.

Серед основних рис СЕП-2, якими вона відрізняється від системи електронних платежів, що діяла раніше (називатимемо її СЕП-1), виділимо такі:

перша: замість розподіленої запроваджено централізовану архітектуру оброблення платіжної та технологічної інформації на базі новітніх інформаційних технологій. Скасовано оброб-

лення платежів на рівні територіальних управлінь Національного банку (АРМ-2 СЕП). Уся платіжна й технологічна інформація СЕП віднині обробляється в єдиному центрі — ЦОСЕП, що знаходиться в Центральній розрахунковій палаті;

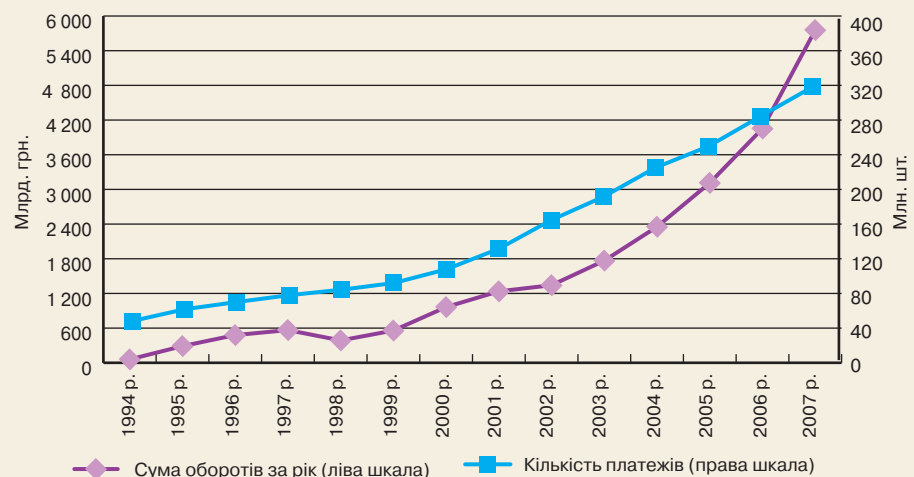
друга: учасникам СЕП надано дозвіл виконувати в режимі реального часу платежі на адресу будь-яких інших учасників.

Ці відмінності дали ряд позитивних результатів.

Істотно прискорено проходження платежів через СЕП у файловому режимі (див. графік 2). Із графіка 2 видно: якщо раніше переважна більшість платежів здійснювалася за 40–60 хвилин, то нині 60% платежів потрапляють на кореспондентський рахунок банку-отримувача менш як за 20 хвилин. У межах 30 хвилин виконується 90% платежів, а в межах однієї години — 97% платежів.

Значно зріс попит учасників системи на послуги в режимі реального часу (так, зараз до роботи в режимі реального часу підключено 103 безпосередніх учасників і 720 опосередкованих, кількість платежів становить 6–11 тисяч на день порівняно зі 100–200 платежами до впровадження СЕП-2).

Графік 1. Основні показники діяльності СЕП за 1994–2007 роки

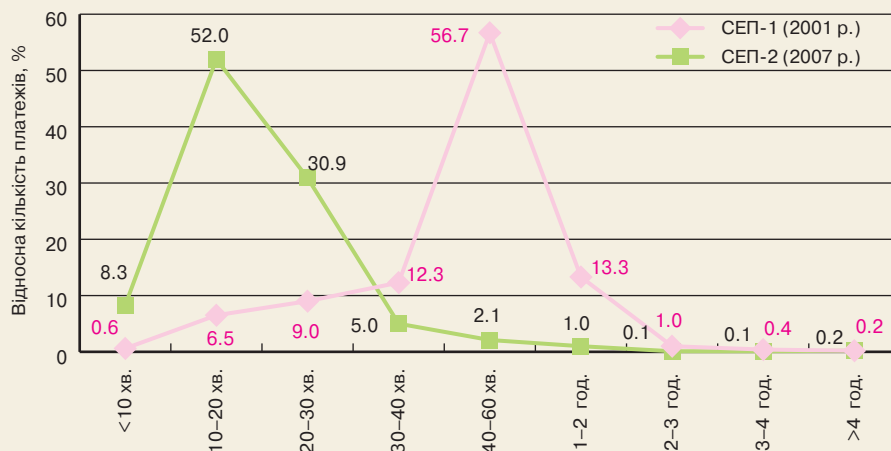

¹ Докладніше про СЕП-2 див.: А.Савченко, І.Івченко, В.Михайлова. Система електронних платежів нового покоління // Вісник Національного банку України. — 2007. — № 2. — С. 2–4.

За рік у режимі реального часу через СЕП проведено 1.65 млн. платежів на загальну суму 109 млрд. грн. На жаль, далеко не всі учасники, які задеклару-

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

Графік 2. Проміжок між списанням коштів із коррахунку відправника та зарахуванням на коррахунок отримувача у файловому режимі

вали свою готовність працювати в режимі реального часу, роблять це. Так, у 2007 році початкові платежі в режимі реального часу із зазначених 103 безпосередніх учасників виконували лише 56 – це 20 банків та їх філії.

Однак наведені вище дані свідчать, що й у файловому режимі швидкість виконання платежів загалом є високою. Зауважимо, що на сьогодні загальний час проходження платежів від відправника до отримувача залежить не так від потужності СЕП, як від організації роботи з платежами всередині банку – як відправника, так і отримувача.

Тому в загальному прискоренні масового обслуговування клієнтів режим реального часу не відіграє вирішальної ролі. Цей режим потрібен банку насамперед для термінового виконання окремих критичних платежів, для використання наявних та впровадження нових платіжних інструментів і послуг, заснованих на миттєвому переміщенні коштів між кореспондентськими рахунками без застосування такої технологічної ланки, як підтверджен-

ня банком-отримувачем. Зокрема, рекомендуємо використовувати для розрахунків, пов'язаних із ринковими інструментами монетарної політики, саме режим реального часу.

Національний банк планує інтенсивно розвивати такі інструменти. Тому ми закликаємо учасників СЕП, навіть тих, хто повністю задоволений швидкістю роботи у файловому режимі, до повноцінної взаємодії з СЕП також у режимі реального часу.

Централізоване оброблення платежів у СЕП в єдиному програмно-технічному комплексі дало змогу зняти обмеження на кількість учасників і платежів, які обслуговуються за спільним консолідованим кореспондентським рахунком. Завдяки цьому Ощадний банк України здійснив перехід на роботу за так званою третьою моделлю в масштабах усієї України.

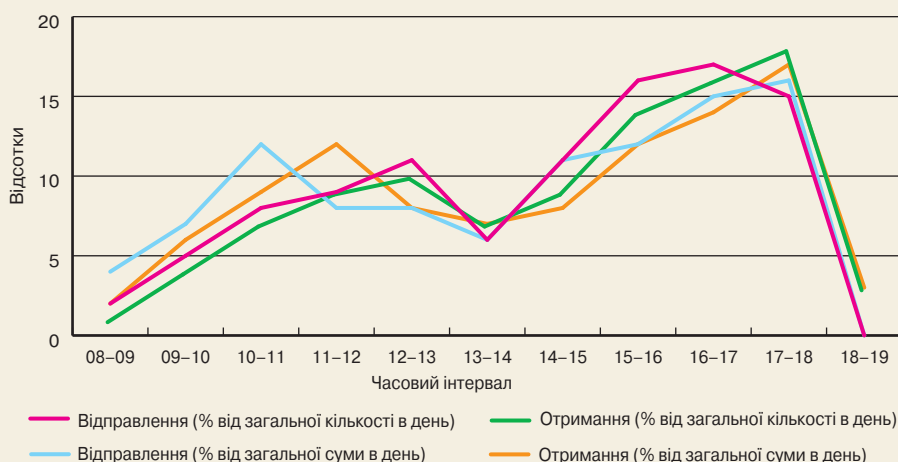
Проте централізація загострила і деякі проблеми. Якщо раніше через відмову в роботі одного з тридцяти АРМ-2 СЕП проблеми виникали лише в учасників, які ним обслуговувалися, то тепер відмо-

ва у функціонуванні ЦОСЕП, навіть на найкоротший час, одразу повністю припиняє обслуговування всіх учасників СЕП. Це підвищує вимоги до системи резервування і відновлення як самої СЕП, так і її телекомунікаційного підґрунтя – системи електронної пошти Національного банку. Тому одночасно із Центром оброблення СЕП у ЦРП створено пункт резервування СЕП-2, який знаходиться в центральній будівлі Національного банку. Протягом 2007 року проводилися його тестування з вибіркою залученням учасників СЕП, під час яких відпрацьовано технологію взаємодії учасників із СЕП та відповідні інструктивні матеріали. Свою взаємодію з резервним пунктом випробували всі системоутворюючі банки України та Державне казначейство. Подібні випробування Національний банк регулярно проводитиме і надалі. Зокрема, одним із способів перевірки буде тимчасове переведення функціонування ЦОСЕП до резервного пункту.

Ще однією проблемою є нерівномірність надходження платежів до СЕП. Нагадаємо, що СЕП приймає початкові платежі упродовж 10 годин на день, а диференційовані тарифи за послуги СЕП заохочують здійснювати початкові платежі до 16:00. Незважаючи на це, третину платежів учасники відправляють протягом двох останніх годин, з 16:00 до 18:00. У результаті третину платежів у відповідь учасники отримують вже після 17:00. До того ж банки, які відправляють платежі у файловому режимі в останні хвилини, ризикують, що при найменших телекомунікаційних затримках ці платежі вже не будуть прийняті до СЕП. Тому радимо учасникам СЕП звернути увагу на належну організацію роботи своїх систем автоматизації банківських операцій і прагнути рівномірно надсилати початкові платежі протягом усього банківського дня.

Банківська система України успішно здійснила перехід до нового покоління системи електронних міжбанківських розрахунків. За перший рік її промислової експлуатації система довела свою надійність, наявність резервів для подальшого зростання обсягів оброблюваних платежів. Перехід до централізованого оброблення платіжної і технологічної інформації на базі новітніх інформаційних технологій, наявність режиму реального часу стали важливою передумовою для впровадження принципово нових схем розрахунків, які можуть бути реалізовані в СЕП-2 паралельно з функціонуванням діючих механізмів розрахунків.

Графік 3. Динаміка відправлення платежів до СЕП та їх отримання учасниками системи протягом дня

Коментар спеціалістів

Режим реального часу. Проблеми практичного застосування в СЕП

У процесі запровадження будь-яких інновацій виникає безліч запитань щодо особливостей їх практичного застосування. Є чимало користувачів, які морально не готові користуватися нововведенням, хоча воно й має значні переваги. Про найтипівіші проблеми, пов'язані з промисловою експлуатацією модернізованої системи електронних платежів – СЕП-2, зокрема про роботу її учасників у режимі реального часу з метою переказу коштів кореспондент “Вісника НБУ” провів бесіду з фахівцями департаменту інформатизації НБУ – начальником відділу супроводження системи автоматизації банківських операцій Олександром Козловим і начальником відділу електронних міжбанківських розрахунків Вікторією Михайловою.

Кор. У листі від 15.01.2008 р. № 24-112/88-433 Національний банк України рекомендував банкам користуватися режимом реального часу для оплати депозитних сертифікатів. Чи змінилася після цього ситуація з надходженням коштів?

Олександр Козлов. Аналіз платежів банків за депозитні сертифікати Національного банку України (надалі – ДС) в 2007 році показав, що 30% із них надходили до Операційного управління НБУ по завершенні робочого дня. Після згаданого вами листа ситуація почала змінюватися на краще, але, як і раніше, переважна більшість таких платежів усе ж надсилається банками у файловому режимі.

Кор. А чому вас це не задовольняє?

Олександр Козлов. Із зарахуванням коштів банку за ДС на транзитний рахунок у Національному банку робота з обліку сертифікатів не завершується. В Операційному управлінні, департаментах з управління валютним резервом та здійснення операцій на відкритому ринку, монетарної політики, в Центральній розрахунковій палаті НБУ того ж дня після надходження коштів необхідно виконати кілька обов'язкових операцій.

Кор. Якщо оплата ДС здійснюється банком у файловому режимі після 17:00, тобто в “годину пік” СЕП, це впливає на швидкість платежу?

Вікторія Михайлова. Звісно. Проходження платежу через СЕП у файловому режимі складається з чотирьох етапів, кожен з яких передбачає доставку до або від ЦРП файла з платежами чи файла-квитанції. Причому якщо оброблення цієї інформації в ЦОСЕП здійснюється доволі швидко та її обсяги практично не впливають на швидкість, то для транспортної ланки час доставки кожного із чотирьох зазначених файлів безпосередньо залежить від загального навантаження системи електронної пошти і трафіку на кожному з поштових вузлів, через які вони проходять. Проаналізуйте графіки, розміщені в статті “СЕП-2: результати промислового впровадження”, підготовленої для цього ж номера

“Вісника НБУ”¹, і ви переконаєтесь: третину денного обсягу платежів банки ініціюють в останні дві години роботи СЕП! Природно, що такі обсяги інформації не можуть доставлятися миттєво. А кожна зайва хвилина, проведена в черзі, — це вже затримка платежу. До того ж, у цей час найменша перешкода, технічна затримка на 1–2 хвилини (яку в першій половині дня і не помітили б) миттєво спричиняє так званий ефект снігової кулі — наростання черг з необробленої інформації.

На жаль, досвід 14-річної експлуатації СЕП свідчить, що ні заклики, ні диференційовані тарифи не переконують її учасників надсилати початкові платежі до СЕП рівномірно протягом дня. Отже, для платежів, надісланих до СЕП після 17:00, цілком імовірно потрапити до банку-отримувача вже після завершення його робочого дня.

Для режиму реального часу такої проблеми не існує — платіж зараховується на рахунок банку-отримувача миттєво, і той може отримати його хоч наступної секунди.

Кор. Чому б у такому разі Національному банку нормативно не закріпити вимоги до банків перераховувати кошти за ДС, а можливо, й виконувати деякі інші специфічні платежі виключно в режимі реального часу?

Вікторія Михайлова. Національний банк надає учасникам СЕП обидві послуги — платежі у файловому режимі і в режимі реального часу. Учасник може сам обирати, якою з них у яких випадках скористатися. Зважаючи на різні можливості учасників (зокрема фінансові) Національний банк, принаймні нині, не може вимагати від них усіх працювати лише в режимі реального часу. Ми зобов'язали всіх учасників СЕП приймати платежі у режимі реального часу. Але, на жаль, ще не всі банки доопрацювали свої САБ² такою мірою, щоб забезпечувати відправлення початкових пла-

¹ Див. статтю Анатолія Савченка і Вікторії Михайлової “СЕП-2: результати промислового впровадження” на стор. 24.

² Системи автоматизації банку.

тежів у режимі реального часу.

Олександр Козлов. Протягом 2007 року купівлю ДС здійснювали 46 банків, і лише 15 із них були спроможними платити в СЕП у режимі реального часу. Виникла парадоксальна ситуація — у тому чи іншому банку знаходяться вільні кошти для придбання ДС на сотні мільйонів гривень, а кількох тисяч гривень для модифікації програмного забезпечення бракує...

Кор. Чи багато великих банків не є “прихильниками” роботи в режимі реального часу?

Вікторія Михайлова. З “грандів” банківської системи України активно працюють в режимі реального часу лише Промінвестбанк і Ощадний банк України.

Кор. Наскільки суттєвими є витрати банку на підключення і повноцінну роботу в режимі реального часу в СЕП?

Вікторія Михайлова. Вартість послуг, що надаються Національним банком (абонентська плата, супроводження АРМ СЕП, оплата за кількість оброблених платежів), не залежить від того, в якому з режимів — файловому чи реальному часу — здійснюються ці платежі. Отже, єдина фінансова витрата, пов'язана з доопрацюванням САБ. Його ж вартість індивідуальна для кожного банку. Хочемо зазначити, що провідні українські фірми — розробники програмного забезпечення САБ — вже реалізували взаємодію із СЕП у режимі реального часу. Якщо ж розробник САБ якогось із банків зволікає з такою реалізацією, хоча про це йдеться з 2001 року, може, варто замислитися щодо його конкурентоспроможності?

Олександр Козлов. Самі банки повинні бути зацікавлені, щоб особливо важливі для них перекази через СЕП виконувалися миттєво. Це ті ж ДС, про які йшлося, міжбанківські кредити тощо. Думаю, що міжбанківські розрахунки (я не маю на увазі клієнтські платежі) в режимі реального часу мають стати певним елементом корпоративної культури. Кроком до цього може бути дотримання режиму реального часу при перерахуванні коштів за монетарні інструменти Національного банку. Це стосується не лише депозитних сертифікатів, а й, наприклад, кредитів овернайт. Причому режим реального часу повинні використовувати не тільки банки, а й Операційне управління НБУ. Файловий режим для таких операцій має залишитися лише “запасним варіантом” — на випадок несподіваних технічних проблем.

Кор. А чи важко отримати дозвіл на роботу в СЕП у режимі реального часу?

Вікторія Михайлова. Взагалі не потрібно — це невід'ємна складова СЕП!

Олександр Козлов. Банку достатньо подбати про те, щоб його відповідні служби доопрацювали програмне забезпечення, зробили заявку на внесення певних змін до довідника учасників СЕП. І вже наступного дня банк зможе перераховувати кошти в режимі реального часу.

Ювілей/

Так гартувалися банківські кадри Полісся

Понад 70 років тому, 22 вересня 1937 року, на карті України з'явилася Житомирська область. Відповідно до розпорядження Правління Державного банку СРСР від 02.10.1937 р. на базі Житомирського відділення Держбанку СРСР було створено Житомирську обласну контору Державного банку СРСР.

19 жовтня 1937-го перший керуючий обласної контори І.Коваленко приступив до організації установи. А вже наступного року в підпорядкуванні Житомирської обласної контори Держбанку функціонувало 28 відділень, відкритих у районних центрах та містах Житомирщини. Штат працюючих налічував 154 чоловіка.

На той час основними функціями обласної контори були організація та здійснення кредитування економіки, безготівкових розрахунків між підприємствами, касове обслуговування народного господарства, виконання держбюджету і фінансування підприємств та колгоспів. Крім того, важливими завданнями були фінансовий контроль і контроль за дотриманням платіжної дисципліни у народному господарстві та зміцненням госпрозрахунку.

У той час конче бракувало фахівців. Тому велика увага приділялася навчанню банківських кадрів. Зокрема, при обласній конторі організовували різні курси для навчання і підвищення кваліфікації банківських працівників. Курсантам платили стипендію — від 100 до 300 рублів. Лекторами призначали фахівців банку, вивчали Конституцію СРСР, політекономію, російську мову, математику, основи бухгалтерського обліку, аналіз фінансового плану та обліку, оперативну техніку та облік у системі Держбанку, кредитну справу, статистику, право, гроші та кредит в СРСР.

У передвоєнні роки керівництво контори суворо контролювало дотримання працівниками трудової дисципліни. За порушення внутрішнього розпорядку оголошували догани, а за прогул і навіть за запізнення з обіду на 20 хвилин працівників віддавали під суд. До того ж за прогул відразу звільняли з роботи. А ще — діяв наказ щодо обмеження в робочий час розмов неслужбового характеру. Водночас заохо-

Приміщення управління Національного банку України в Житомирській області після реставрації.

чувалися кращі, як тоді писали, правоплангові. Їм давали премії до свят, премії за добросовісне виконання певної роботи — у грошовій формі чи путівками в будинки відпочинку. Так гартувалися фінансові кадри українського Полісся.

У липні 1939 року в обласній конторі було створено відділ інкасації, а у відділеннях — групи інкасації. За браком автотранспорту гроші перевозили переважно на підводах, що створювало чимало додаткових проблем. А про оперативність годі було й думати.

Коли почалася Велика Вітчизняна війна, працівників контори стали мобілізувати в армію. Для посилення охорони банку з червня 1941 року було введено додаткове щоденне чергування співробітників із 17.30 вечора до 9.00 ранку. Ще більше місяця Житомирська облконтора Держбанку продовжувала функціонувати, але потім була евакуйована у Сталінград, де з 30 липня 1941 року розпочала працювати за місцем нового базування. Але, як відомо, фашистські війська дійшли й до Волги. Тому відповідно до розпорядження Правління Держбанку 3-го листопада 1941 року фінансову установу евакуювали до міста Стерлітамак Башкирської АРСР. 22 вересня 1942 року Житомирську контору Держбанку було ліквідовано, а працівників відряджено в розпорядження інших контор Держбанку СРСР.

Після визволення Житомирщини від німецько-фашистських загарбників на початку 1944 року діяльність контори було поновлено. Знову відкрилося 30 відділень у районних центрах та

Андрій Швець

Начальник управління Національного банку України в Житомирській області

Управління Національного банку України в Житомирській області відзначило сідмдесятирічний ювілей заснування своєї установи.

Третій рік його очолює Андрій Швець. Гортаючи сторінки історії, автор розповідає про перші роки діяльності Житомирської обласної контори Держбанку СРСР, які припали на кінець 30-х років минулого століття, про евакуацію контори в 1941-му, про нелегкі повоєнні роки, коли не вистачало кваліфікованих кадрів, примітивною була техніка і більшість операцій доводилося виконувати вручну, а інкасатори перевозили гроші возами, у трамваях, переносили пішки...

Сьогодні управління Національного банку України в Житомирській області може пишатися не лише своєю історією, а й високими показниками в роботі, та найголовніше — людьми. Про це читайте в матеріалі Андрія Швеця.

містах області. З річного звіту обласної контори за 1944 рік дізнаємося про те, в яких тяжких умовах доводилося працювати. Майно, що до війни належало установі, за три роки окупації майже повністю було знищено та розкрадено. Гостро бракувало обчислювальної техніки, автотранспорту. А головне — катастрофічно не вистачало кваліфікованих кадрів. Тому в 1945 році на базі обласної контори організували шестимісячні курси бухгалтерів та чотирьохмісячні курси кредитних працівників. Діяли вони впродовж 1945–1946 років. Навчання велося за програмою правління Держбанку

У касовій залі.

згідно з відповідними циркулярами та інструкціями, викладали фахівці контори. Курсанти одержували стипендію і по закінченні навчання працевлаштовувалися в обласну контору та районні відділення Держбанку.

Повоєнний Житомир лежав у руїнах. Отже, після роботи працівники банку знову бралися до роботи: розчищали вулиці, садили дерева. Сільському господарству також не вистачало робочої сили, тому доводилося працювати ще й на ланах, збирати врожай. А ще за рішенням міськради працівників облконтори на місяць направляли у розпорядження комунальних служб для заготівлі дров. Часом доводилося основну роботу виконувати вночі, у вихідні.

Поступово мирне життя налагоджувалося, поліпшувалося матеріальне становище контори. У повоєнні роки банк займався кредитуванням господарських органів у системі споживчої кооперації, місцевої промисловості, мобілізацією ресурсів, аналітичною роботою, фінансуванням капітального ремонту основних засобів. Зі спогадів колишніх працівників відомо, що до 1955 року більшість операцій у конторі виконувалася вручну, тому робочий день часто затягувався до опівночі. Через нестачу чоловіків на посади інкасаторів доводилося брати жінок. Бракувало й автотранспорту, тому інкаса-

тори перевозили гроші везами, у трамваях, залізницею, інколи несли пішки. На всю контору тоді було лише дві вантажівки та одне легкове авто. Зрозуміло, їх не вистачало.

У 1947 році, після проведення грошової реформи, в країні скасували запроваджену в роки Великої Вітчизняної карткову систему на продовольчі та промислові товари. Водночас було розгорнуто відкриту торгівлю. Всі ці заходи здійснювалися за безпосередньої участі обласної контори Держбанку та її відділень.

У квітні 1959-го у зв'язку з реорганізацією банків довгострокових вкладень було ліквідовано Сільгоспбанк та Комунбанк. Відтоді облконтора Держбанку СРСР стала їх правонаступницею, прийнявши їх активи, пасиви та операції з кредитування та обслуговування клієнтів (за винятком фінансування і кредитування капітальних вкладень більшості галузей економіки, які були передані Промбанку — в подальшому Будбанку СРСР).

Із 1963 року в підпорядкування Держбанку передано ощадні каси, які раніше входили до системи Міністерства фінансів СРСР.

У 1965–1969 роках у ході проведення господарської реформи в діяльності Держбанку відбулися зміни, пов'язані з кредитуванням і розрахунками, з плануванням та регулюванням готівкового обігу, фінансуванням капіталовкладень і організацією ощад-

У зимовому саду постійно зелено.

ної справи. Основними видами кредитування промисловості стали кредитування, пов'язані з оборотом матеріальних цінностей і витратами на заробітну плату і з простими позиковими рахунками.

У 1972 році в підпорядкуванні облконтори діяло 24 відділення та Житомирське міськуправління. Загальна чисельність працюючих сягнула 955 чоловік. Парк лічильної техніки складався з півсотні бухгалтерських автоматів і 300 лічильно-табличних та лічильно-грошових машин. Навесні

того ж року в конторі було створено Фабрику механізованого обліку (ФМО), яка налагодила процес механізації обліково-обчислювальних робіт, пов'язаних із кредитно-розрахунковим і касовим обслуговуванням підприємств, установ та організацій. Спеціалісти ФМО також забезпечували ремонт та обслуговування облікової й іншої техніки.

Згодом фабрику перейменували в Інформаційно-обчислювальну станцію (ІОС). Із 1983 року вона стала справжнім підприємством, яке складалося з трьох самостійних цехів і налічувало 3137 одиниць обчислювальної техніки.

Внутрішній двір.

Крім механізованої обробки інформації, станція забезпечувала технічне обслуговування лічильних машин не лише у відділеннях Держбанку СРСР, а й в ощадних касах Житомирської та Рівненської областей.

В архіві зберігаються відзнаки й нагороди, що розповідають про ті роки. Діяльність Житомирської облконтори Держбанку неодноразово відзначалася нагородами правління Держбанку СРСР: за першість у Всесоюзному соціалістичному змаганні, яке в радянський період було дуже популярним у суспільстві, її нагороджували Перехідним Червоним прапором, почесними грамотами правління Держбанку, обласних та республіканських організацій. Так, інформаційно-обчислювальна станція впродовж 1972–1982 років сім разів здобувала титул переможця. Майже чверть століття очолював колектив обласної контори відомий фінансист Володимир Єгорович Бакуменко (з квітня 1960-го до виходу на пенсію за віком у листопаді 1984 року). За плідну й бездоганну працю в системі Держбанку СРСР 26 жовтня 1981 року йому було присвоєно почесне звання «Заслужений економіст Української РСР».

У жовтні 1986 року на базі ІОС був утворений госпрозрахунковий Обчислювальний центр (скорочено ОЦ),

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

який організаційно підпорядковувався облконторі Держбанку. На початку 1993 року самостійний центр ліквідували і з 1 травня 1993 року Комп'ютерний центр діє в складі структури управління НБУ.

У грудні 1987-го відповідно до Постанови Ради Міністрів СРСР від 06.10.1987 р. № 1118 "Про перебудову діяльності та організаційної структури банків СРСР" відділення Житомирської облконтори Держбанку були реорганізовані у відділення Агропромбанку СРСР, а обласна контора з 1 січня 1988 р. — в обласне управління Держбанку СРСР. У липні того ж року при банківській установі було створено обласне управління інкасації, яке діяло на повному госпрозрахунку та самофінансуванні (у 1991 році його

Актова зала.

реорганізували у відділ і ввели до складу управління Національного банку України).

Із 1988 до 1991 року обласне управління Держбанку в Житомирській області відповідно до Статуту Держбанку СРСР займалося забезпеченням організації та регулювання грошового обігу в регіоні, організацією та контролем роботи спецбанків області з касового виконання держбюджету, очолювало Раду банків області, а також здійснювало кредитування, фінансування і розрахунки підприємств та організацій Міністерства внутрішніх справ, Комітету державної безпеки і Міністерства оборони СРСР.

Із проголошенням незалежності України, створенням у 1991 році Національного банку розпочався якісно новий і водночас складний етап у житті й діяльності управління. Відомо, що перехідний період був позначений руйнуванням економічних зв'язків у народному господарстві, нестачею енергоносіїв, економіка потерпала через дефіцит держбюджету, незабезпеченість готівкою і затримку розрахунків.

Гостра платіжна криза початку 90-х

спонукала Національний банк до реформування системи розрахунків. Для прискорення та нормалізації готівкового обігу з початку 1992 року в територіальних управліннях стали створювати розрахунково-касові центри. Управління НБУ в Житомирській області першим в Україні створило такий центр та відкрило кореспондентські рахунки банківським установам регіону. В липні 1992 року вже діяв єдиний розрахунково-касовий центр НБУ, розрахунки з державами СНД здійснювалися через кореспондентські рахунки, відкриті Національним банком України в країнах співдружності.

Одним із перших управління НБУ в Житомирській області розробило та запровадило систему електронних міжбанківських розрахунків в Україні, за що в 1995 році указом Президента України тогочасному керуючому облуправління Костянтину Михайловичу Степури було присвоєно почесне звання "Заслужений економіст України".

У 1997–1998-му роках управління перейшло на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та статистичної звітності. Нові вимоги до організації праці спонукали до пошуку нових, сучасних підходів. Працівники управління наполегливо опановували нові навички, вчилися, проводили семінари й наради з колегами з інших банківських установ. За вагомий особистий внесок у реформування бухгалтерського обліку і звітності банківської системи головного бухгалтера управління Валентину Василівну Бондар було удостоєно почесного звання "Заслужений економіст України".

На урочистостях з нагоди ювілею обласного управління НБУ добрим словом згадували багатьох його працівників. Особливо ж — Костянтина Михайловича Степуру, котрий у 1998–2000 роках провів реконструкцію будівлі управління. І зовні, і всередині приміщення набуло ошатного, святкового вигляду, не втративши при цьому самобутнього архітектурного обличчя і старовинної стилістики. Сьогодні будинок управління є окрасою Житомира, однією з найпомітніших архітектурних перлин міста. Варто зазначити й те, що управління НБУ в Житомирській області першим в Україні (29 грудня 2000 року) запровадило внутрішню відомчу охорону Національного банку України, ввело в дію надійну комплексну автоматизовану систему безпеки банку (КАСБ).

Звичайно, історію творять люди. І всі наші успіхи — це результат сумлінної праці і професіоналізму скромних і самовідданих працівників, які, по суті, і творили нашу історію. Назву лише керівників нашої установи. Це — І.Г. Коваленко (жовтень 1937 — листопад 1938); А.З. Нечаєв (листопад 1938 — липень 1939); М.Гаєвський (серпень 1939 — вересень 1942, січень 1944 — лютий 1945); М.Г.Калінін (лютий — липень 1945); І.Г.Гришин (липень 1945 — грудень 1950); М.О.Гетьман (кінець грудня 1950 — 1953); М.А.Базаря (січень — листопад 1954); В.М.Закора (листопад 1954 — квітень 1960); заслужений економіст України В.Є.Бакуменко (квітень 1960 — 1984); заслужений економіст України К.М.Степура (грудень 1984 — квітень 2000); В.Ф.Пономар (жовтень 2000 — листопад 2005).

Нині банківська система регіону налічує 421 структурний підрозділ 48 банків держави. В тому числі — 36 філій, 389 відділень та одне представництво. В області спостерігаються тенденції зростання, характерні для банківської системи України в цілому. Зобов'язання банківських установ за останній рік збільшились на 61% і на 01.01.2008 р. становили 4.3 млрд. грн. Про зміцнення

В операційній залі.

довіри до банківської системи свідчить невинне зростання строкових депозитів населення, які збільшились на 50% і становили 1.5 млрд. грн. Активне нарощування ресурсної бази сприяло належному рівню кредитної активності, внаслідок чого загальні кредитні вимоги банківських установ області збільшились на 79% і становили 3.6 млрд. грн. Протягом 2007 року установами банків регіону надано 5.8 млрд. грн. кредитів, що на 81% більше, ніж за 2006 рік.

Стабільно зростаючі показники діяльності банківської системи області — результат продуманої і виваженої фінансово-кредитної політики, що послідовно проводить управління НБУ у Житомирській області.

**Володимир
Харченко**

Начальник управління методології роздрібних платежів департаменту платіжних систем Національного банку України

Звітний 2007 рік не був революційним для карткової індустрії України – він, швидше, підтвердив тенденцію сталого підвищення всіх показників, яка спостерігається останніми роками на вітчизняному картковому ринку. Як і в 2006 році, темпи приросту торговельної платіжної інфраструктури перевищили темпи емісії платіжних карток. Хоч і не набагато, але зросли кількість та обсяги безготівкових платежів порівняно з отриманням готівки за емітованими українськими банками картками та внутрішньодержавні міжбанківські операції.

Аналіз

Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2007 році

ЕМІСІЯ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

За станом на 1 січня 2008 року 127 банків (73% від загальної кількості, які мають банківську ліцензію) є членами внутрідержавних і міжнародних карткових платіжних систем та здійснюють емісію й еквайринг платіжних карток. Впродовж минулого року ще 16 банків стали членами тих чи інших платіжних систем і розпочали випуск та обслуговування карток. Після 2002 року це найбільший показник приросту банків, які розпочали діяльність у даній сфері. А загалом із 2001 року їх кількість зросла на 69 установ, тобто більш як удвічі (див. графік 1).

Загальна кількість клієнтів українських банків, які мають платіжні картки, торік збільшилася на 6.3 млн., або на 21.4% (з 29.4 млн. до 35.7 млн.), з них юридичних осіб – на 41.4 тис., або на 15.1% (з 273.3 тис. до 314.7 тис.), а фізичних осіб – на 6 266.7 тис., або на 21.5% (з 29 141.2 до 35 407.9 тис.). Протягом року частка корпоративних клієнтів, які мають платіжні картки, становила 0.9% від загальної кількості, а клієнтів – фізичних осіб відповідно 99.1%. Порівняно з 2006 роком цей показник майже не змінився.

Загальна кількість платіжних карток, емітованих українськими банками (за якими протягом року була здійснена хоча б одна операція), торік збільшилася на 8.7 млн. шт., або на 27% (з 32.5 млн. шт. до 41.2 млн. шт.).

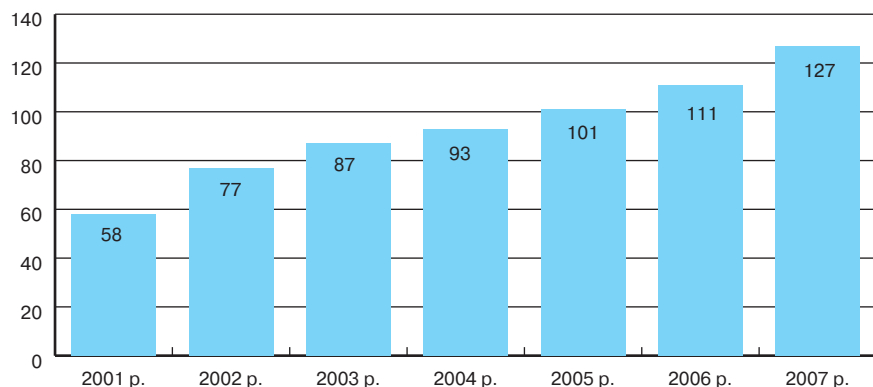
Із загальної кількості платіжних карток (41 162 тис. шт.) на корпоративні картки припадає близько 1.0% (415 тис. шт.), а на особисті – 99.0% (40 747 тис. шт.). Порівняно з 2006 роком у 2007-му році кількість корпоративних платіжних карток збільшилась на 111 тис. шт., або на 36.5% (з 304 тис. шт. до 415 тис. шт.), а особистих – на 8 577 тис. шт., або на 26.7% (з 32 170 тис. шт. до 40 747 тис. шт.). Порівняно з 2006 роком питома вага корпоративних карток збільшилася на 0.1 в. п. (з 0.9 до 1.0%), а особистих відповідно зменшилася на 0.1 в. п. (з 99.1 до 99.0%).

За станом на кінець 2007 року на одну юридичну особу (підприємця) припадало близько 1.3 картки, а на фізичну особу – 1.1 картки.

За видами носіїв інформації в загальному обсязі емітованих банками карток домінують картки з магнітною смугою – 94% (38 676 тис. шт.). На картки з чіпом та з магнітною смугою і чіпом припадає відповідно понад 3.7% (1 518 тис. шт.) і 1.9% (771 тис. шт.), а на платіжні картки, що використовуються для розрахунків у мережі Інтернет, – 0.5% (197 тис. шт.) – див. таблицю 1.

Переважна більшість карток із чіпом – це картки НСМЕП. Картки з магнітною смугою і чіпом здебільшого є картками міжнародних платіжних систем VISA і MasterCard. Банки – члени міжнародних платіжних систем давно виношували плани впровадження чіпа на платіжні картки, але для вирішення цього питання були потрібні певний час та

Графік 1. Динаміка зростання кількості банків, які здійснюють емісію та еквайринг платіжних карток (одиниць)

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

Таблиця 1. Види платіжних карток, емітованих українськими банками, за станом на 01.01.2008 р.

Тис. шт.		
Показники	Усього	Відсотки
Загальна кількість платіжних карток		
з них:	41 162	100
<i>За типами держателів</i>		
Корпоративні	415	1.0
Особисті	40 747	99.0
<i>За видами носіїв інформації</i>		
З магнітною смугою	38 676	94.0
З магнітною смугою та чіпом	771	1.9
З чіпом	1 518	3.7
Для розрахунків у мережі Інтернет	197	0.5
<i>За платіжною схемою</i>		
З дебетовою функцією	31 117	75.6
З кредитною функцією	10 045	24.4
<i>За типами фінансових операцій</i>		
З функцією видачі готівки	1 236	3.0
З функцією платежів та видачі готівки	39 281	95.4
З функцією платежів без видачі готівки	645	1.6

значні матеріальні й людські ресурси. За станом на 01.01.2008 р. випущено понад 737 тис. шт. карток VISA і близько 34 тис. шт. карток MasterCard, які поряд із магнітною смугою мають чіп. Як правило, банки емітують традиційні картки з магнітною смугою для реалізації масових зарплатних проектів, тоді як картки преміум-сегмента випускають із чіпом і магнітною смугою. Порівнявши надані банками дані на кінець 2007 року (771 тис.) із показниками 2006 року (802 тис.), доходимо висновку, що емісія платіжних карток VISA і MasterCard із магнітною смугою і чіпом торік була практично призупинена.

Дані 2007 року свідчать, що безпека карткових операцій та запроваджене міжнародними платіжними системами правило перенесення відповідальності, згідно з яким із двох учасників трансакції (емітента і еквайра) відповідальність за шахрайство несе той, хто не перейшов на чіпи, враховуючи, що переважна більшість операцій з використанням карток — це операції з отримання готівки у власній інфраструктурі банку-емітента, не є критичними для переходу на чіп для емітентів. Практика українських банків підтверджує: ніякі штучні методи впливу на ринок не гарантують його динамічного розвитку — єдиним дієвим чинником є вигода для клієнта і самого банку.

Оскільки в ціновому плані мікропроцесорні картки змагатися зі звичайними магнітними не можуть і не зможуть, банкам необхідно більше надавати клієнту різних додаткових послуг. Можливість підтримки на картці відразу кількох додатків не тільки підвищує її функціональність, а й зменшує питому вартість

одного додатка. Йдеться передусім про такі додатки, як електронний гаманець, лояльність, ідентифікаційні додатки (зокрема для реалізації різноманітних урядових та муніципальних програм на транспорті і в соціальній сфері, доступу в приміщення тощо).

Прикладом може слугувати пілотний проект “Електронний студентський квиток”, що реалізується Міністерством освіти та науки України спільно з Національним банком України на базі державної інформаційно-виробничої системи “ОСВІТА” з використанням технології НСМЕП. Йдеться про запровадження багатофункціональної електронної картки єдиного зразка, яка поєднує функції студентського квитка, соціального додатка для обліку пільг та банківської платіжної картки. На початок 2008 року до участі в проекті вже залучено 35 вищих навчальних закладів, які територіально охоплюють більшість областей України, та сім банків, що емітували понад 35 тисяч електронних студентських квитків.

Окрім того, у 2007 році в НСМЕП на замовлення банків було розроблено нові зразки карток із додатком “Медичне страхування” та з бонусними додатками. Емісію таких карток планується розпочати вже в цьому році.

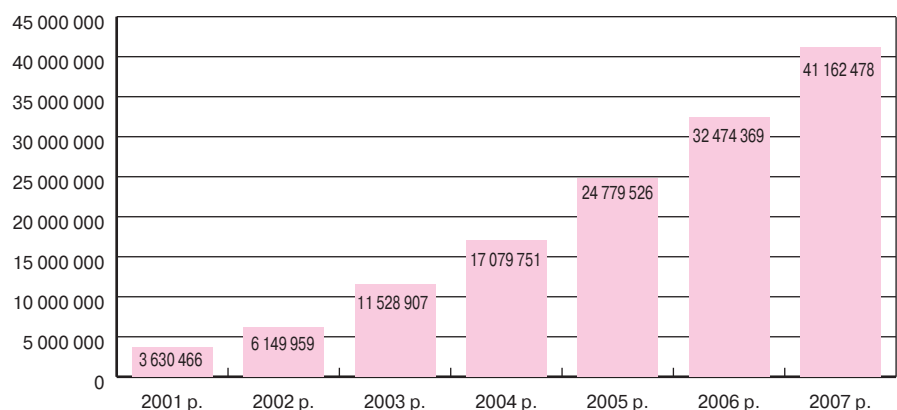
Подібний досвід розширення функціональності картки застосовано низкою банків також на чіпових картках міжнародних платіжних систем із паливним додатком.

На кінець минулого року банками було емітовано 10 045 тис. шт. (24.4 %) карток із кредитною функцією і 31 117 тис. шт. (75.6 %) з дебетовою функцією. Протягом 2007 року темпи приросту емісії карток із кредитною функцією були значно вищими, ніж карток із дебетовою функцією, зокрема кількість перших зросла на 3 967 тис. шт. (65%), а других — на 4 721 (18%). При цьому слід взяти до уваги, що за методологією складання звітності, встановленою Національним банком України, до карток із кредитною функцією банки не повинні включати дебетові картки з можливістю надання овердрафту.

У цілому за звітний рік українські банки емітували майже 8 688 тис. шт. платіжних карток, що на 993 тис. шт. перевищує показник 2006 року. Водночас темпи зростання кількості платіжних карток, випущених вітчизняними банками, протягом року зменшилися на 4 в. п. (з 31 до 27%) — див. графік 2.

Число платіжних карток у розрахунку на душу населення України протягом 2007 року збільшилося на 0.19 шт. і на 01.01.2008 р. становило близько 0.89 шт. (на кінець 2006 року — 0.70 шт.), з них карток із функцією видачі готівки — 0.87 шт. і карток із платіжною функцією — 0.86 шт. Для порівняння: за даними Європейського центрального банку, у країнах Європейського Союзу на кінець 2006 року кількість карток із функцією видачі готівки в середньому на душу населення становила — 1.35 шт., а карток із платіжною функцією —

Графік 2. Динаміка зростання кількості карток, емітованих українськими банками (штук)

1.38 шт. За цим показником Україна вже у 2006 році випередила Польщу (де на душу населення припадало 0.60 шт. карток із функцією видачі готівки і 0.63 шт. карток з платіжною функцією), а за даними на кінець 2007 року практично досягла або перевищила показники 2006 року таких країн, як Словаччина (0.80 шт. за обома видами карток), Чехія (0.62 шт. і 0.80 шт.), Угорщина (0.79 шт. і 0.82 шт.), Латвія (0.90 шт. і 0.89 шт.).

Якщо нинішнього року збережеться така ж динаміка приросту платіжних карток, як і торік, то вже наприкінці 2008-го Україна за кількістю емітованих карток зможе вийти на рівень таких країн, як Данія, Греція, Ірландія та Литва.

ІНФРАСТРУКТУРА ПРИЙМАННЯ КАРТОК

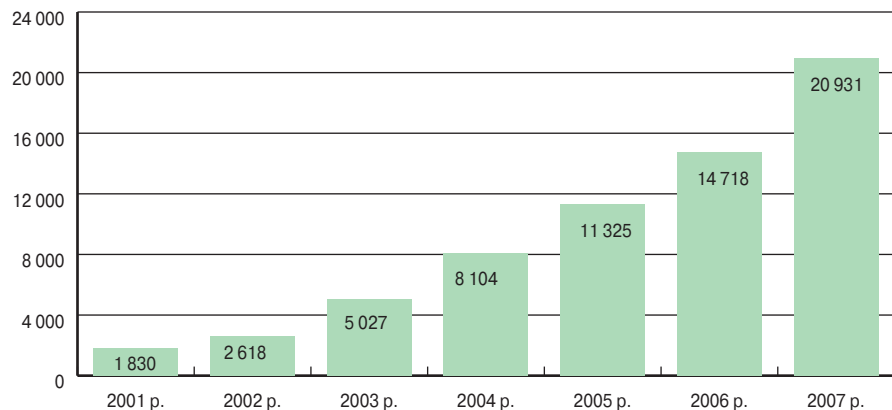
Кількість банкоматів, що обслуговують платіжні картки, за 2007 рік збільшилася на 6 213 одиниць, або на 42% (з 14 718 до 20 931), платіжних терміналів — на 32 272, або на 52% (з 62 045 до 94 317), імпринтерів — на 15 342, або на 39% (з 39 064 до 54 406 одиниць).

Як і в 2006 році, темпи приросту торговельної платіжної інфраструктури в звітному році перевищили темпи емісії карток. Зокрема, кількість встановлених платіжних терміналів у сфері торгівлі та послуг збільшилася на 23 697 (54%) одиниць (із 43 536 до 67 233), тоді як кількість емітованих карток — лише на 27%.

На таку зміну в пріоритетах банків вплинули щонайменше два фактори. Перший — це необхідність створити інфраструктуру для споживчого кредитування з використанням платіжних карток, приріст яких у 2007 році становив 65 % (3 967 тис. шт.). Другий — необхідність виконувати Постанову Кабінету Міністрів України від 29.03.2006 р. № 377 “Деякі питання здійснення розрахунків за продані товари (надані послуги) з використанням спеціальних платіжних засобів”, норми якої спрямовані на забезпечення обов’язкового приймання працівниками торгівлі платіжних карток в оплату за продані товари (надані послуги).

Із загальної кількості платіжних терміналів (94 317 одиниць) торік для здійснення безготівкових платежів у сфері торгівлі та послуг застосовувалися 67 233 (71%) торговельних термінали, а для видачі готівки — 27 084 (29%) банківські платіжні термінали. Порівняно з 2006 роком частка торговельних терміналів у загальній кількості платіжних терміналів зросла торік на 1 в. п. (із 70 до 71%), відносно банківсь-

Графік 3. Динаміка зростання кількості встановлених банкоматів (одиниць)

кого обладнання, яке використовувалося для отримання готівки.

З 54 406 імпринтерів для безготівкових розрахунків у 2007 році використовувалися 45 447 (83.5%), а для видачі готівки — 8 959 (16.5%). У звітному році порівняно з попереднім частка імпринтерів, які застосовуються для здійснення безготівкових платежів у сфері торгівлі та послуг, збільшилася на 4.9 в. п. по відношенню до імпринтерів, використовуваних для отримання готівки.

У 2007 році банки встановили 6 213 банкоматів, що на 2 820 більше, ніж у 2006 році. За кількісним виміром торік зафіксовано найвищий приріст встановлених банкоматів (див. графік 3), у процентному відношенні він збільшився порівняно з 2006 роком на 12 в. п.

Кількість банкоматів у розрахунку на мільйон чоловік населення України впродовж року збільшилася на 135 одиниць і на 01.01.2008 р. становила 451 одиниць (на кінець 2006 р. — 316).

Цей показник в Україні 2006 року був у 2.4 раза менший, ніж у середньому в країнах Європейського Союзу (за даними Європейського центрального банку, на кінець 2006 року — 760 одиниць). Водночас треба зазначити, що нині за цим показником Україна випередила деякі країни ЄС. Зокрема, в Польщі на мільйон чоловік населен-

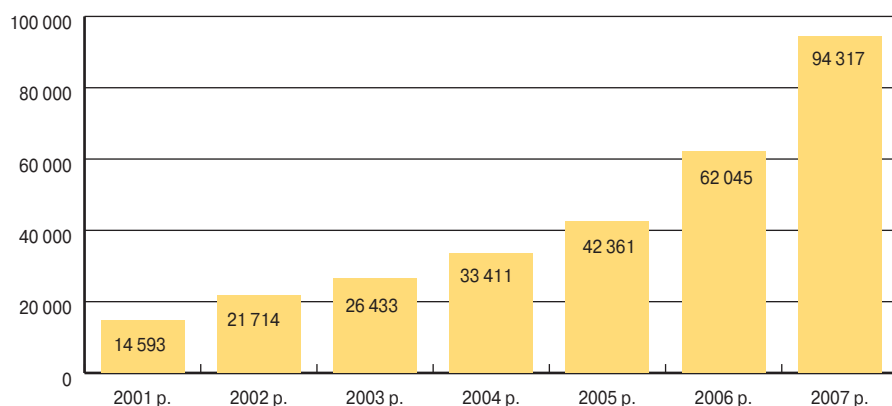
ня встановлено було 260 банкоматів, у Швеції — 309. За показниками на кінець 2007 року Україна порівняно з показниками на кінець 2006 року була попереду таких країн Європейського Союзу, як Чехія (320 одиниць), Литва (338), Словаччина (370), Угорщина (378), Мальта (385) і Латвія (416 одиниць).

Якщо така динаміка розвитку банкоматних мереж, яка спостерігалася протягом останніх трьох — чотирьох років, збережеться й надалі, то вже на кінець 2010-го можна очікувати, що за кількістю встановлених банкоматів на мільйон чоловік населення Україна досягне нинішніх середньоєвропейських показників.

Розглянемо співвідношення кількості банкоматів і кількості емітованих платіжних карток. За станом на 01.01.2008 р. 20 931 банкомат обслуговував 41.2 млн. емітованих платіжних карток, тобто в середньому на один банкомат припадало 1 967 карток, що на 239 одиниць менше, ніж у 2006 році (2 206).

Динаміка збільшення кількості платіжних терміналів у 2007 році, як і в 2006 році, продовжувала зростати — порівняно з 2006-м на 6 в. п. (з 46 до 52%). Позитивні тенденції, які з'явилися в 2006 році в розвитку термінального обладнання у торговельно-сервісній сфері, були закріплені. Зокрема, в 2007

Графік 4. Динаміка зростання кількості встановлених платіжних терміналів (одиниць)

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

році динаміка зростання кількості торговельних терміналів підвищилася на 0.9 в.п. порівняно з 2006 роком (з 53.5 до 54.4%) і є найвищою порівняно з іншими сегментами цього ринку.

У 2007 році порівняно з попередніми роками зафіксовано найбільший кількісний приріст платіжних терміналів — на 32 272, або на 52% (з 62 045 до 94 317) — див. графік 4.

За станом на 01.01.2008 р. 94 317 платіжних терміналів обслуговували 41.2 млн. емітованих платіжних карток, тобто в середньому на один термінал припадало 436 карток, що на 87 менше, ніж у 2006 році (523). Щодо співвідношення торговельних терміналів (67 233 од.) і карток із платіжною функцією (загальна кількість на кінець 2007 року становила майже 40 млн. шт.), то цей показник є значно нижчим — 594 картки на один торговельний термінал.

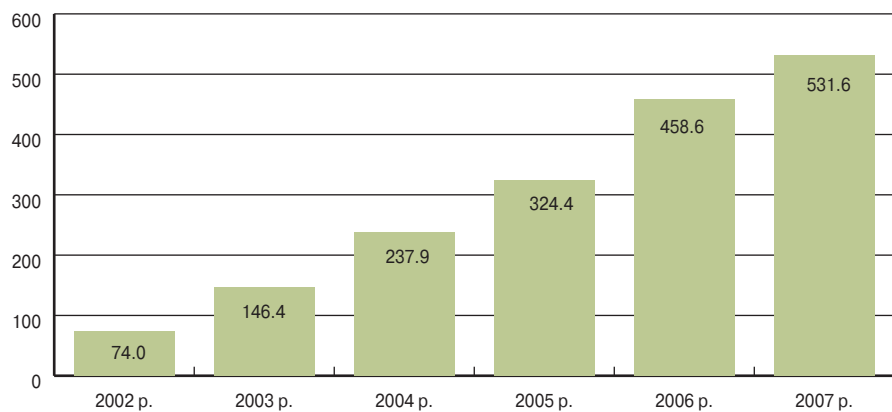
Число платіжних терміналів у розрахунку на мільйон чоловік населення України протягом року збільшилося на 704 одиниці і на 01.01.2008 р. становило 2 034 одиниці. Цей показник в Україні значно гірший, ніж середньоевропейський (за даними Європейського центрального банку, на кінець 2006 року — 15 356 одиниць). Це свідчить про те, що незважаючи на значний приріст термінального обладнання, зафіксований у звітному році, інфраструктура з приймання платіжних карток, зокрема в торгівлі та сфері послуг, залишається в Україні недостатньо розвинутою. А це негативно впливає на показники безготівкових платежів із використанням платіжних карток, емітованих українськими банками. Однією з причин слабого розвитку інфраструктури безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток є недостатньо розвинута в Україні порівняно з іншими європейськими країнами "цивілізована" інфраструктура торгівлі та сфери послуг. У нас величезний сектор торгівлі, зокрема ринки, які практично не охоплені інфраструктурою безготівкових розрахунків. Тут, як і за дідівських часів, розплачуються готівкою.

ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

Порівняно з 2006 роком кількість операцій із застосуванням платіжних карток, емітованих українськими банками, торік збільшилася на 73.0 млн. (15.9 %) і становила понад 531.6 млн., при цьому сума операцій зросла більш як на 72 млрд. грн. (47.5 %) — до 225.1 млрд. грн.

За платіжними картками всіх функ-

Графік 5. Динаміка зростання кількості операцій за платіжними картками, емітованими українськими банками (млн. шт.)

ціонуючих в Україні платіжних систем протягом 2007 року щомісяця здійснювалося в середньому понад 44.3 млн. операцій (на 6.1 млн. операцій більше, ніж у 2006 році), а середньомісячний оборот становив майже 18 760.1 млн. грн., що на 6 039.6 млн. грн. більше, ніж у 2006-му.

Протягом 2007 року переважну більшість операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, виконували фізичні особи — 98.4% (523.1 млн. шт.) від загальної кількості операцій, тоді як юридичні особи — тільки 1.6% (8.5 млн. шт.). Порівняно з 2006 роком частка операцій з використанням платіжних карток юридичних осіб у 2007 році зросла на 0.3 в. п. (з 1.3 до 1.6%), а фізичних осіб — відповідно зменшилася на 0.3 в. п. (з 98.7 до 98.4%).

Водночас за обсягами операцій це співвідношення дещо менше. Фізичні особи виконали торік операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, на суму 207 353.0 млн. грн. (92.1%), а юридичні особи — 17 767.6 млн. грн. (7.9%). Частка операцій з використанням платіжних карток юридичних осіб протягом 2007 року порівняно з попереднім зросла на 0.5 в. п. (з 7.4 до 7.9%), а

фізичних осіб — відповідно зменшилася на 0.5 в. п. (з 92.6 до 92.1%).

За останні п'ять років кількість операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, збільшилася більш як у сім разів. У середньому приріст за цим показником становив від 70 до 90 млн. операцій за рік. Вищим він був лише у 2006 році (134.2 млн.). Динаміку зростання відображено на графіку 5.

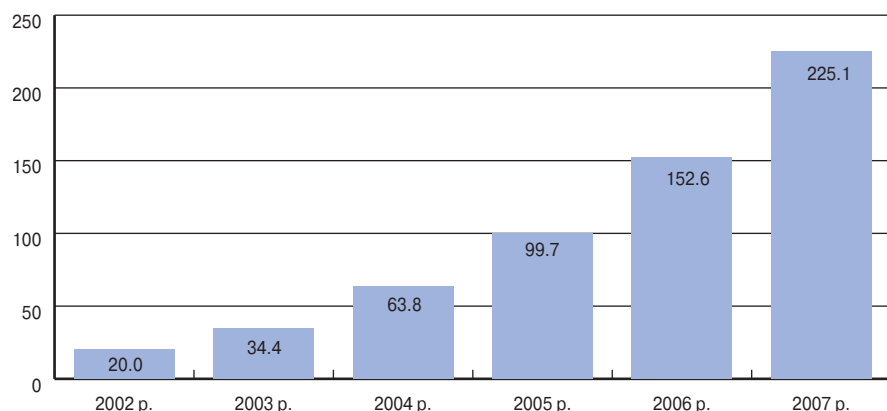
За останні п'ять років обороти з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, збільшилися більш як у 10 разів, а порівняно з попередніми роками в 2007 році зафіксовано їх найвищий приріст — 72 млрд. грн. (див. графік 6).

Торік в Україні здійснено понад 537.5 млн. операцій з використанням платіжних карток на суму 227 481.2 млн. грн. З них 528.0 млн. внутріукраїнських операцій на суму 219 766.0 млн. грн. і 9.5 млн. операцій за картками, випущеними банками-нерезидентами, на суму 7 715.2 млн. грн.

За межами України держателі платіжних карток українських банків здійснили понад 3.6 млн. операцій на суму 5 354.5 млн. грн. (див. таблицю 2).

Порівнюючи обсяги операцій, здій-

Графік 6. Динаміка зростання суми операцій за платіжними картками, емітованими українськими банками (млрд. грн.)

Таблиця 2. Кількість і суми операцій з використанням платіжних карток у 2007 році

№ з/п	Використання платіжних карток	Оплата товарів (послуг)		Отримання готівки		Усього	
		Кількість операцій, млн. штук	Сума операцій, млн. грн.	Кількість операцій, млн. штук	Сума операцій, млн. грн.	Кількість операцій, млн. штук	Сума операцій, млн. грн.
1	Емітованих українськими банками в Україні	43.0	5 733.1	485.0	214 032.9	528.0	219 766.0
2	Емітованих банками-нерезидентами в Україні	2.7	1 822.3	6.8	5 892.9	9.5	7 715.2
3	Емітованих українськими банками за кордоном	2.2	2 384.8	1.4	2 969.7	3.6	5 354.5
4	Усього в Україні (1+2)	45.7	7 555.4	491.8	219 925.8	537.5	227 481.2
5	Усього за картками, емітованими українськими банками (1+3)	45.2	8 117.9	486.4	217 002.6	531.6	225 120.5

снених у 2007 році за платіжними картками, емітованими українськими банками за кордоном (5 354.5 млн. грн.), з обсягами операцій за платіжними картками, емітованими банками-нерезидентами в Україні (7 715.2 млн. грн.), зауважимо наявність позитивного сальдо за картковими транскордонними операціями в розмірі 2 360.7 млн. грн. на користь України. Порівняно з 2006 р. у звітному році це позитивне сальдо збільшилося на 2 013.3 млн. грн.

Співвідношення кількості безготівкових та готівкових операцій за картками, емітованими українськими банками, у 2007 році становило відповідно 8.5 і 91.5%. Порівняно з 2006 роком частка безготівкових операцій збільшилася на 1.7 в. п. (з 6.8 до 8.5%).

Співвідношення суми безготівкових та готівкових операцій за картками, емітованими українськими банками, у 2007 році становило відповідно 3.6 і 94.4%. Порівняно з 2006 роком частка обсягів безготівкових операцій збільшилася на 0.3 в. п. (з 3.3 до 3.6%).

Держателі платіжних карток українських банків на території України використовували їх в основному для отримання готівки. Торік на ці операції в Україні припадало 91.9% (485.0 млн. шт.) від загальної кількості внутрідержавних операцій, що становило 97.3% (214 032.9 млн. грн.) від загального обороту в Україні за платіжними картками, емітованими українськими банками. Відповідно на безготівкові операції припадало 8.1% (43.0 млн. шт.), а їх частка в сумарному обороті за такими операціями становила 91.9% (5 733.1 млн. грн.) — див. графік 7.

Порівняно з 2006 роком частка безготівкових операцій в Україні за їх кількістю за платіжними картками, емітованими українськими банками, у 2007 році зросла на 1.7 в. п. (з 6.4% до

8.1%), а частка за сумою операцій — на 0.4 в. п. (з 2.2% до 2.6%).

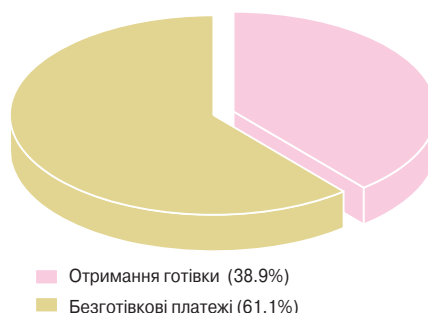
Держателі платіжних карток українських банків за кордоном у звітному році, як і в 2006-му, здійснювали значно більше безготівкових платежів, ніж отримували готівку (у відношенні 61.1% до 38.9% за кількістю операцій) (див. графік 8), хоча за сумою операцій безготівкові платежі становлять трохи менший відсоток — відповідно 44.5 до 55.5%.

Частка безготівкових операцій за кордоном щодо їх кількості за платіжними картками, емітованими українськими банками, у 2007-му порівняно з попереднім роком зросла на 1.8 в. п. (з 59.3 до 61.1%), а частка щодо суми операцій — на 3.6 в. п. (з 40.9 до 44.5%).

Графік 7. Використання платіжних карток, емітованих українськими банками, в Україні (кількість операцій)

Графік 8. Використання платіжних карток, емітованих українськими банками, за кордоном (кількість операцій)

За підсумками 2007 року, безготівкові розрахунки за платіжними картками, емітованими українськими банками, за межами України становили майже 29.4% (2 384.8 млн. грн.), а в Україні — 70.6% (5 733.1 млн. грн.). Тобто безготівковий оборот за картками, емітованими українськими банками, за кордоном становить майже третину від усієї суми платежів. Зазначимо, що порівняно з 2006 роком відсоток безготівкових розрахунків за кордоном торік зменшився на 5.6 в. п. (із 35.0 до 29.4%), а відсоток безготівкових платежів в Україні відповідно збільшився на 5.6 в. п. (з 65.0 до 70.6%).

Щодо карток, емітованих банками-нерезидентами, які використовувалися в Україні в 2007 році, також зафіксовано досить високі показники безготівкових операцій — понад 28.4% від їх загальної кількості; на операції з отримання готівки припадає відповідно 71.5% (див. графік 9), що більш як у 3.5 рази перевищує аналогічний показник за картками, емітованими українськими банками (8.1%).

За сумою операцій за картками, емітованими банками-нерезидентами, що використовувалися в Україні у 2007 році, безготівкові платежі становлять 23.6%, тоді як операції з отримання готівки — 76.4%.

Порівняно з 2006 роком частка безготівкових операцій за картками, емітованими банками-нерезидентами, що використовувалися в Україні в 2007 році, зросла за кількістю на 2.5 в. п. (з 25.9 до 28.4%), а частка за сумою операцій зменшилася майже на 1.0 в. п. (із 23.7 до 22.6%).

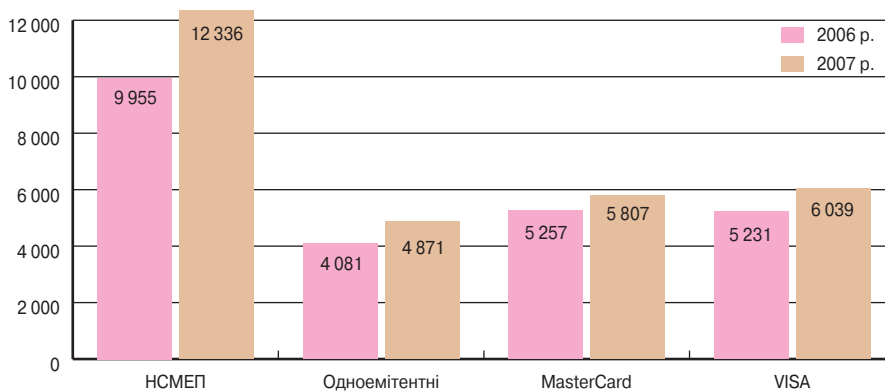
Середній оборот за однією платіжною картою, виходячи з середньої протягом року кількості функціонуючих в Україні карток загалом за всіма платіжними системами (36 818 тис. шт.), протягом 2007 року зріс порівняно з 2006 роком на 782 грн. (15%) і становив 6 114 грн., а середня сума однієї операції дорівнювала 423 грн., що майже на 90 грн. (27%) більше, ніж у 2006 році.

Графік 9. Використання платіжних карток, емітованих банками-нерезидентами в Україні (кількість операцій)

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

Графік 10. Середній оборот за однією картою в 2006 і 2007 роках

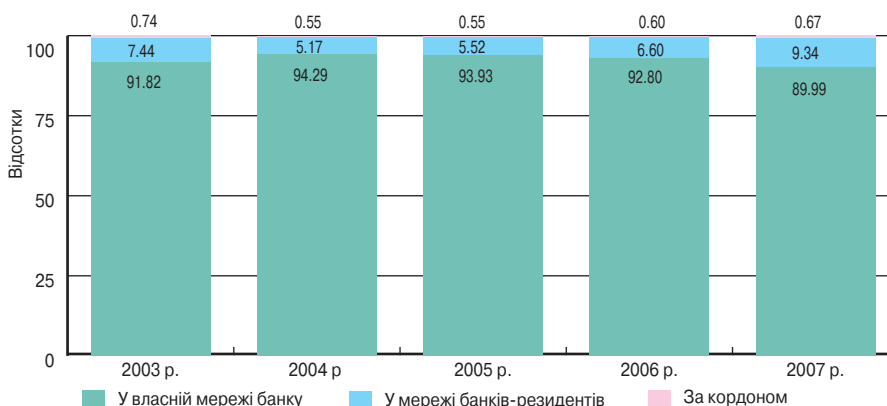
Найвищий показник серед платіжних систем, які діють у нашій країні, за середньорічним оборотом за однією картою в 2007 році мала НСМЕП — 12 336 грн. — приріст порівняно з 2006 роком становив 24% (2 381 грн.).

Значно нижчий середньорічний оборот за однією картою в минулому році мали міжнародні платіжні системи MasterCard (5 807 грн.) та VISA (6 039 грн.), а також група внутрішньодержавних одноемітентних систем (4 871 грн.), що відображено на графіку 10.

У зазначених платіжних систем торік порівняно з 2006 роком також зафіксовано приріст середньорічного обороту за однією картою: у MasterCard — на 10.0% (550 грн.), у VISA — на 15% (808 грн.), у групи внутрішньодержавних одноемітентних систем — на 19% (790 грн.).

Найбільшу середню суму однієї операції за платіжними картками, емітованими українськими банками, у 2007 році мала НСМЕП — 707 грн., що на 172 грн. (32%) більше, ніж у попередньому році. Серед міжнародних платіжних систем за цим показником, як і за середньорічним оборотом за однією картою, лідувала VISA. Середня сума однієї операції за картою MasterCard становила 382 грн., що на 21 грн. (6%) більше, ніж у 2006 році, а за картою VISA — 430 грн., що на 129 грн. (43%) перевищує показник 2006

Графік 11. Використання платіжних карток, емітованих українськими банками, у розрізі мережі їх оброблення (за кількістю операцій)

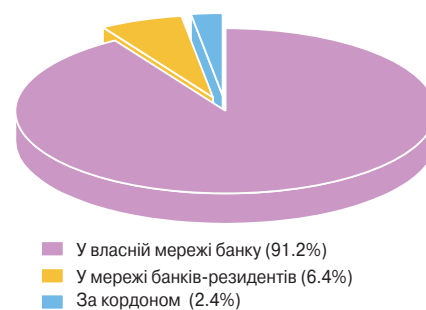

року. В групі внутрішньодержавних одноемітентних платіжних систем цей показник дорівнював 377 грн., а приріст — 52 грн. (16%) (див. таблицю 3).

Переважну більшість операцій у 2007 році держателі платіжних карток українських банків здійснювали у власній мережі банку-емітента (89.99 %) і лише 9.34 % операцій — у мережі інших банків-резидентів. За кордоном проведено близько 0.67% операцій. Дані останніх років (див. графік 11) свідчать, що держателі платіжних карток, емітованих вітчизняними банками, здійснюють операції з ними в основному в межах України, а використання карток за межами України є незначним.

Позитивна тенденція 2006 року щодо збільшення внутрішньодержавних міжбанківських операцій була продовжена і в 2007 році: частка операцій у мережі банків-резидентів збільшилася на 2.74 в. п. — до 9.34%, при цьому близько 30% таких операцій становили безготівкові платежі. На збільшення міжбанківських операцій вплинуло зростання обсягів кредитування банками населення з використанням платіжних карток і, як результат, кількості безготівкових операцій. Окрім того, цьому сприяли створені банкоматні мережі, в яких видача готівки держателям карток здійснюється за єдиними комісійними.

Графік 12. Використання платіжних карток, емітованих українськими банками, у 2007 році в розрізі мережі їх оброблення (за сумою операцій)

За сумою проведених торік операцій за платіжними картками, емітованими українськими банками, переважали операції, що виконувалися на території України, — 97.6% (219 766.0 млн. грн.): із них у власній мережі банку-емітента — 91.2% (205 307.8 млн. грн.), а в мережі інших банків-резидентів 6.4% (14 458.2 млн. грн.). Обсяги операцій за кордоном становили 2.4% (5 354.5 млн. грн.) — див. графік 12.

Таблиця 3. Середньорічний оборот і сума однієї операції за платіжною картою (грн.)

Платіжні системи	Середньорічний оборот за однією платіжною картою				Середня сума однієї операції за платіжною картою			
	2006 р.	2007 р.	Приріст за 2007 р., грн.	Приріст за 2007 р., %	2006 р.	2007 р.	Приріст за 2007 р., грн.	Приріст за 2007 р., %
Усього	5 332	6 114	782	15	333	423	90	27
НСМЕП	9 955	12 336	2 381	24	535	707	172	32
Одноемітентні системи	4 081	4 871	790	19	325	377	52	16
MasterCard	5 257	5 807	550	10	361	382	21	6
VISA	5 231	6 039	808	15	301	430	129	43

Ювілей/

Черкаському інституту банківської справи — 40!

Сорокарічний ювілей відсвяткував Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України. Як і годиться, такі дати змушують озирнутися, подумати, що досягнуто, які перспективи на майбутнє. Освітням є чим пишатися. Найголовніше – випускниками, висококваліфікованими спеціалістами банківської і фінансово-кредитної системи, яких за цей час навчальний заклад підготував понад 11 тисяч. А ще – професорсько-викладацьким колективом, студентами, написаними підручниками, навчально-тренувальним банком, новітніми програмами, аудиторіями, гуртожитком... Наша розповідь – про інститут.

СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

На теренах колишнього Радянського Союзу було всього два таких технікуми – у Черкасах і Омську. Неважко уявити, як цінувалися випускники цих навчальних закладів! Минуло сорок років, фінансових навчальних закладів стало в десятки разів більше, а все ж найавторитетнішим у центральній Україні так і залишається колишній Черкаський фінансовий технікум, який “виріс” сьогодні до інституту банківської справи. Гортаючи книжку “Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)”, випущену до 40-річчя навчального закладу, щоразу натрапляємо на ширі одкровення: “Хіба міг передбачити у 1968 році керуючий Черкаською обласною конторою Будбанку (Нині Промінвестбанк) Іван Панасович Боклогов, завдяки зусиллям якого вдалося відстояти у високих московських кабінетах будівництво фінансового технікуму саме в Черкасах, що на початку нового тисячоліття цей навчальний заклад буде зовсім іншим, невідомим навіть для його випускників?”. У першому документі, який поклав основу його створення – наказ Будбанку СРСР від 29 лютого 1968 року № 9 “Про організацію фінансового технікуму Будбанку СРСР”, було записано: “Організувати в м. Черкаси Української РСР фінансовий технікум Будбанку СРСР для підготовки працівників за спеціальностями:

1725 “Фінансування та кредитування капітального будівництва”;

1734 “Механізація обліку та обчислювальних робіт”;

1729 “Облік та оперативна техніка в

Будбанку” – із загальним контингентом учнів 210 осіб і доведенням у майбутньому цього контингенту до 600–700 осіб”.

Перші студенти навчалися у тимчасовому напіваварійному приміщенні колишньої залізничної школи № 1. Навіть важко назвати аудиторіями тісні класи з пічним опаленням, де 1968 року пролунав перший дзвоник. Першоприкурників вітав директор Іван Свищ, який заступив на цю посаду, як виявилося згодом, на довгі двадцять п’ять років. Так усе починалося...

1970–1971 навчальний рік – особливий в історії закладу: відбувся перший випуск. Якщо врахувати, що технікум був єдиним в Україні у системі Будбанку СРСР, то випускники відразу ж були затребуваними і не мали жодних проблем із працевлаштуванням. Із 1973–1974 навчального року було введено нову спеціальність: “Фінансування та кредитування сільського господарства”. У 1979 році, коли побудували новий учбовий корпус, здійснилася мрія про навчання в одну зміну. Щороку кількість учнів збільшувалася. Технікум перетворився на загальнодержавну кузню підготовки висококваліфікованих спеціалістів із середньою спеціальною освітою для установ системи Будбанку.

Із 1976 року абітурієнти почали вступати до технікуму за цільовим направленням – випускники поверталися у розпорядження обласних, крайових та республіканських контор Будбанку СРСР, які направляли їх на навчання.

У 1980 році в історії технікуму було відкрито ще одну сторінку: розпочато підготовку спеціалістів для Національного банку Республіки Куба. Першого вересня шістнадцять посланців з острова Свободи переступили поріг технікуму. А за вісім наступних років для Рес-

Директор Черкаського інституту банківської справи професор Микола Дмитренко приймає коровий від студентів Львівського інституту банківської справи УБС НБУ.

публіки Куба було підготовлено 105 спеціалістів банківської справи. До речі, протягом 1968–1991 рр. цей навчальний заклад також готував фахівців для фінансових установ Казахстану, Узбекистану, Грузії, Молдови, Білорусі, Вірменії, Росії.

Починалася перебудова. Постановою Ради Міністрів від 6 жовтня 1987 року № 1118 Черкаський фінансовий технікум було перейменовано у фінансово-економічний технікум. Водночас Черкаський (а також Омський) фінансово-економічний технікум Промбудбанку СРСР було передано у підпорядкування Держбанку СРСР.

Червоним рядком в історії цього навчального закладу можна вписати дату 12 грудня 1991 року: наказом Національного банку України № 28 Черкаський фінансово-економічний технікум було включено до його структури. Наведемо доленосну для технікуму цитату із цього наказу: “Керуючись Законами України “Про економічну самостійність Української РСР” і “Про банки і банківську діяльність”, наказую: 1. Прийняти у повне підпорядкування і власність Національного банку України обліково-кредитні технікуми Держбанку СРСР у м. Львові і м. Харкові і фінансово-економічний технікум Держбанку СРСР у м. Черкаси. Голова Правління В.П.Матвієнко”.

Відповідно до цього наказу відмінили підготовку фахівців зі спеціальностей “Фінансування та кредитування капітального будівництва” і “Механізація обліку та обчислювальних робіт”. Натомість ввели нову спеціальність – “Гроші та кредит”, а з 1990 року – “Фінанси”, “Бухгалтерський облік, контроль і аналіз господарської діяльності”, “Банківська справа”. Остання стала профільною в технікумі.

У лютому 1994 року директором технікуму було призначено Миколу Дмитренка, який донині очолює цей навчальний заклад. Відтоді розпочалося фантастичне, у повному розумінні

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

Микола Дмитренко знайомить голову Черкаської облдержадміністрації Олександра Черевка з експозицією музею історії навчального закладу, який щойно відкрився.

цього слова, відродження. Докорінно змінився не лише зовнішній вигляд будівлі та прилеглої території, а й внутрішні інтер'єри навчального закладу, який по праву можна назвати храмом науки та естетики. Аудиторії, бібліотека, читальний зал, методичний кабінет, спортивний та актовий зали, адміністративні приміщення, їдальня — наче вдруге народилися.

Комерційних банків ставало дедалі більше. Банківській системі, яка стрімко розвивалася, необхідні були кваліфіковані кадри. Технікум розбудовувався, переходив на нові навчальні програми.

Згідно з Постановою Правління Національного банку від 2 лютого 1996 року № 23 “Про зміну статусів і назв технікумів Національного банку України” за погодженням із Кабінетом Міністрів України від 15 січня 1996 року № 784/33 Черкаський фінансово-економічний технікум було перейменовано у Черкаський банківський коледж.

Із травня 1996 року по грудень 1998 року інститут спільно з англійською фірмою “Design for Learning Ltd” (“Дизайн для навчання”) за фінансової підтримки британського урядового фонду “Ной-хау” реалізував українсько-британський проект запровадження дистанційного навчання. У рамках проекту було розроблено навчальні модулі та методичне забезпечення до предметів “Банківські операції”, “Банківський нагляд та аудит”, “Облік в банках” та ін. Із вересня 1997 р. студенти навчального закладу почали вивчати облік у банках за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку. Водночас було впроваджено нові інноваційні технології навчання, які створили умови для ефективного здобуття практичних професійних навичок за фахом та гармонійного розвитку кожної особистості.

У 1998 році в рамках програми сприяння MOES “Федеративна Республіка Німеччина — Україна Проект № 5/96” — “Модельна банківська освіта в Ук-

раїні” в інституті згідно з договором із Федеральним інститутом професійної освіти (м. Берлін) та Освітньою академією банківського концерну Банкгезельшафт (м. Берлін) відкрився навчально-тренінговий банк. У результаті вуз почав застосовувати методи моделювання виробничих ситуацій з використанням комп'ютерних банківських технологій (програмний комплекс САБ “ZOO”, система електронних платежів НБУ для моделювання міжбанківських розрахунків, автоматизована банківська система “Барс-Millennium”).

У навчальному процесі почали використовувати реальні банківські програми, які відповідали новітнім досягненням у банківській справі. Ввели нові дисципліни: “Банківський маркетинг”, “Банківський менеджмент”, “Банківський нагляд та аудит”, “Правове регулювання діяльності банків”. Навчання і технологічна практика студентів проходили безпосередньо в банківських установах.

А час неспинно висував нові вимоги. На початку нового тисячоліття стало зрозуміло, що коледжу тісно у старих рамках. Необхідна нова його реорганізація. Так і сталося. Згідно з постановою Правління Національного банку “Про реорганізацію навчальних закладів Національного банку України” від 21.06.2000 р. № 257 на базі Черкаського банківського коледжу було створено Черкаську філію Української академії банківської справи НБУ, яка на три подальші роки стала структурним підрозділом УАБС. Філія була акредитована за II і III рівнями і готувала фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” зі спеціальностей: “Банківська справа”, “Облік і аудит”, “Фінанси” та зі спеціальностей “Банківська справа”, “Облік і аудит” (за перепідготовкою); освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” зі спеціальностей “Банківська справа”, “Облік і аудит”, “Фінанси”.

У травні 2004 року на базі філії відкрився Черкаський банківський інститут Української академії банківської справи НБУ III рівня акредитації. Проте і Черкаським банківським інститутом навчальному закладу довелося бути зовсім недовго: даний статус став своєрідним перехідним шаблоном до справжнього визнання. Цьому сприяли і здобутки закладу, і подальший стрімкий розвиток банківської системи в Україні, і перехід до нових стандартів освіти згідно з Болонською декларацією. Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 червня 2006 року № 331-р було створено Університет банківської

справи Національного банку України, до структури якого увійшов Черкаський інститут банківської справи IV рівня акредитації.

Нині у структурі інституту — два факультети (обліково-економічний та фінансово-кредитний), де навчається понад півтори тисячі студентів, сім кафедр, які готують фахівців з банківської справи, фінансів, обліку, аналізу та аудиту, економічної теорії, вищої математики та інформаційних технологій, соціально-гуманітарних дисциплін, філософії та суспільних наук, навчально-методичний і науковий відділи, бібліотека. Інститут розміщено у двох навчально-лабораторних корпусах, які налічують сорок аудиторій, у тому числі вісім спеціалізованих лабораторій, двадцять дев'ять предметних кабінетів, навчально-тренувальний банк, актовий зал. До послуг студентів — понад двісті п'ятдесят комп'ютерів, безлімітний доступ до мережі Інтернет, тренажерний, спортивний та гімнастичний зали.

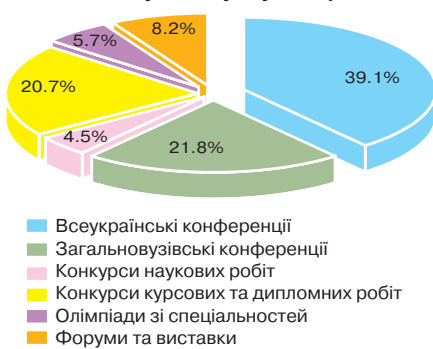

Ювілярів вітає ректор Університету банківської справи НБУ Тамара Смовженко.

Сьогодні Черкаський інститут банківської справи УБС НБУ по праву можна вважати осередком наукової думки в Україні. Реалізуючи Концепцію державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006—2010 роки, інститут особливу увагу приділяє діяльності наукового товариства. Протягом 2005—2007 років студенти взяли участь у 49 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, де представили 270 доповідей за результатами досліджень, із них 56 відзначено високими нагородами. Поширеною є практика підготовки доповідей та виступів студентів іноземною мовою. Черкащани взяли участь у 17 таких конкурсах, 16 наукових робіт було відзначено дипломами та грамотами.

Аналіз працевлаштування випускників закладу свідчить, що майже 93% з них працевлаштовані; зокрема, у структурі Національного банку та інших банківських установах працюють майже 70%, у державних установах — 10%, у комерційних структурах та на

Участь студентів у науковій роботі

підприємствах — 13%.

Голова Національного банку України Володимир Стельмах, приділяючи значну увагу спеціалізованим вищим навчальним закладам НБУ, по-батьківськи піклується про вчасну модернізацію матеріально-технічної бази інституту, про оздоровлення студентів і особливо про те, щоб вища освіта, якою опікується центральний банк держави, була доступна дітям-сиротам. “Головне, — говорить він, — аби інститут і надалі розвивався, був нарівні з подібними європейськими вищими навчальними закладами”.

СВЯТО УНІВЕРСИТЕТУ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Лунала музика і сміх, до зали заносили безліч квітів, усі були по-святковому урочисті, вітали один одного з ювілеєм. Панував особливий настрій загального піднесення. Університет банківської справи Національного банку відзначав свято — 40-річчя структурного підрозділу — Черкаського інституту банківської справи.

З вітальним словом виступила ректор Університету банківської справи Тамара Смовженко. Присутніх привітали також випускник інституту 1977 року, голова Черкаської облдержадміністрації Олександр Черевко, головний бухгалтер — директор департаменту бухгалтерського обліку Національного банку України Віра Ричаківська, директор Черкаського інституту банківської справи Микола Дмитренко, ветеран педагогічної праці Олексій Соломіцький, випускниця 1971 року, яка має диплом № 1, керуюча філією Промінвестбанку в м. Умань Лариса Довгань, випускниця 1985 року, начальник філії Черкаського обласного управління ВАТ “Державний ощадний банк України” Валентина Оніщенко, керуючий Черкаським головним регіональним управлінням Приватбанку Віктор Шурушин, начальник головного управління освіти і науки Черкаської облдержадміністрації Олена Фе-

щенко, голова Черкаського обласного комітету працівників освіти Ольга Жолдак, ректор Черкаського державного технологічного університету Юрій Лега, проректор Черкаського національного університету Юрій Андріяко, директор Черкаського державного бізнес-коледжу Олег Куклін, заступник голови фізкультурно-оздоровчого товариства “Спартак” Надія Забожко, голова Черкаського обкому профспілки працівників державних установ Катерина Кучугурна, президент Черкаської торгово-промислової палати Володимир Цимбал.

За плідну науково-педагогічну діяльність, значний особистий внесок у підготовку висококваліфікованих спеціалістів нагрудним знаком “Відмінник освіти України” було нагороджено: старшого викладача економічної теорії Тетяну Засядєвову, старшого викладача кафедри вищої математики та інформаційних технологій Беллу Поволоцьку, старшого викладача кафедри фінансів Надію Рогожнікову; Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України — заступника директора з наукової роботи Наталію Пантелеєву, старшого викладача кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Ларису Чабак; Почесною грамотою Черкаської облдержадміністрації — ветерана закладу 1969—1986 рр. Ліну Семягін, ветерана закладу 1972—1989 рр. Олексія Соломіцького, старшого викладача кафедри філософії та суспільних наук Людмилу Макаренко, старшого викладача кафедри банківської справи Валентину Потлатюк.

За багаторічну сумлінну працю на освітянській ниві, вагомий особистий внесок у підготовку висококваліфікованих спеціалістів для банківської системи України, впровадження сучасних методів навчання і виховання молоді Почесною грамотою Національного банку України з нагрудним знаком із врученням пам’ятної срібної монети “Родина Симиренків” було нагороджено заступника головного бухгалтера інституту Надію Беспалу, доцента кафедри обліку, аналізу та аудиту Михайла Гедзя, завідувача кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Марію Дмитренко, доцента кафедри філософії та суспільних наук Світлану Майстренко, методиста вищої категорії обліково-економічного факультету Валентину Павлюк.

Книги “Гроші в Україні” вручено старшому викладачеві кафедри вищої математики та інформаційних технологій Олександру Печериці, доценту кафедри банківської справи Ганні Білокінь, тесляру експлуатаційно-технічного сектору Вадиму Дикому, інспектору нав-

На сцені — студенти Харківського інституту банківської справи УБС НБУ — гості черкащан.

чально-методичного відділу Наталії Дмитрик, старшому викладачу кафедри філософії та суспільних наук Миколі Кириченку, доценту кафедри економічної теорії Інні Кочумі.

Цінними подарунками відзначено старшого викладача кафедри банківської справи Ларису Барабан, декана обліково-економічного факультету Миколу Овчарука, виконуючу обов’язки декана фінансово-кредитного факультету Наталію Ткаченко.

За багаторічну і активну профспілкову роботу цінними подарунками було нагороджено також старшого викладача Олександра Печерицю та Беллу Поволоцьку, диспетчера навчально-методичного відділу Надію Гречуху, архіваріуса Валентину Шадловську; Почесною грамотою обкому профспілки відзначено старшого викладача Олену Поліщук, старших лаборантів Олену Тулуб та Олену Черкасову; Почесною грамотою обкому профспілки з врученням грошової премії — завідувачу бібліотекою, голову профкому Надію Саміляк; Почесним званням “Ветеран профспілкової організації” — керівника гуртка Любов Бондаренко.

Участь у святкуванні взяли проректори Університету банківської справи Олександр Барановський, Григорій Хоружий, Дмитро Коваль, директор Львівського інституту банківської справи Ганна Дутка, заступник директора цього інституту Ганна Голуб, перший заступник директора Харківського інституту банківської справи Інна Вядрова та заступник директора цього інституту Ірина Пасічник, начальники управління Національного банку України — випускник Черкаського фінансового технікуму 1977 року Андрій Швець (Житомир), Тетяна Косенко (Кіровоград), Олександра Мануйленко (Херсон), Сергій Забудський (Черкаси), заступник голови правління ВАТ “Державний ощадний банк України” Василь Буряк, представники комерційних банків.

Людмила Патрікац,
“Вісник НБУ”.

Державні нагороди України

За значний особистий внесок у забезпечення інтеграції України до Світової організації торгівлі Президент України своїм указом від 14 лютого 2008 року № 120/2008 присвоїв почесні звання працівникам Національного банку України. Приєднуємося до щирих вітань колегам з нагоди високої оцінки їхньої діяльності.

Почесне звання “Заслужений економіст України” присвоєно

Олені ЩЕРБАКОВІЙ,

директору департаменту валютного регулювання Національного банку України

няла двері монументальної споруди банку. Та, як кажуть, очі бояться, а руки роблять.

Про перше десятиліття трудової біографії Олени Щербакової залишилися пам'ятні записи у трудовій книжці: економіст, провідний та головний економіст, начальник відділу, заступник начальника управління — начальник відділу департаменту валютного регулювання, заступник директора департаменту — начальник управління валютного контролю та ліцензування департаменту валютного регулювання НБУ. З кожним кроком поповнювала свій професійний багаж, училася працювати з людьми. Із вересня 2003-го до травня 2005 року працювала заступником го-

лови правління банку “Фінанси та кредит”. А навесні 2005 року призначена заступником директора департаменту валютного контролю та ліцензування Національного банку України, з травня того ж року дотепер Олена Анатоліївна — директор департаменту валютного регулювання.

О.А.Щербакова — висококваліфікований фахівець у сфері законодавства з питань банківської справи та валютного регулювання. Олена Анатоліївна — кандидат економічних наук, зробила значний особистий внесок у розбудову та розвиток національної системи валютного регулювання та валютного контролю. У період підготовки до вступу

України до Світової організації торгівлі за безпосередньої участі О.А.Щербакової переглянуто ті норми валютного регулювання, які не відповідали вимогам і правилам СОТ. За пропозицією Національного банку України ці питання було врегульовано на законодавчому рівні в новому Законі України “Про внесення змін до Закону України “Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті”. Олена Анатоліївна брала участь у переговорному процесі стосовно узгодження проекту Звіту Робочої групи з розгляду заявки України про вступ до СОТ із представниками країн-членів цієї Робочої групи.

Почесне звання “Заслужений юрист України” присвоєно

Віктору НОВІКОВУ,

заступнику директора департаменту — начальнику управління правового забезпечення ринку банківських послуг та законодавчої ініціативи юридичного департаменту Національного банку України

спочатку і долю свою пов'язував лише із цим містом-трудівником, містом-металургом зі звичним повсякденним присмаком заводських димів на губах, які “лисячими” хвостами вдень і вночі клубочилися в небі. Романтика покликала на навчання до Запорізького металургійного технікуму, закінчивши який у 1978 році спеціалістом з устаткування

заводів чорної металургії, Віктор Новіков зайшов через прохідну знаменитої “Запоріжсталі”.

Після служби в армії у 1978—1981 роках працював на Запорізькому коксохімічному заводі, згодом — на Запорізькому заводі магнітофонів “Весна”. Втім, зміна роботи не давала заспокоєння, юнаку хотілося глобальних перемін, нових

знань, ширших горизонтів. Навчання в Одеському державному університеті імені І.І.Мечнікова на факультеті правознавства стало ковтком цілюшого повітря. По закінченні вузу в 1988 році переступав прохідну “Дніпроспецсталі” вже юрисконсультантом юридичного відділу. Через рік став начальником бюро позовної роботи договірно-правового відділу, який

і очолив два роки по тому.

Із лютого 1994 року В.В.Новіков працює у системі Національного банку. Починав начальником юридичного відділу Запорізького обласного управління. 3 березня 1997 року — в центральному апараті НБУ: начальник відділу, заступник начальника управління — начальник відділу, з червня 2003 року — заступник директора департаменту — начальник управління право-

вого забезпечення ринку банківських послуг та законодавчої ініціативи юридичного департаменту Національного банку.

В.В.Новіков є одним з авторів проекту Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про банки і банківську діяльність”, прийняття якого було передбачене програмою приєднання України до Світової організації торгівлі. Цей закон визначає порядок

відкриття та функціонування в Україні філій іноземних банків. Віктор Володимирович розробляв також нормативно-правові акти Національного банку України, пов’язані з упровадженням зазначеного закону. Він працював над підготовкою законопроектів, пов’язаних зі вступом України до СОТ та лібералізацією вітчизняного фінансового ринку, зокрема над проектом змін до Закону України “Про ауди-

торську діяльність” (згідно з якими знято обмеження щодо отримання сертифіката аудитора виключно громадянами України), до Закону “Про захист прав споживачів” (відповідно до яких урегульовано питання щодо прав споживачів при отриманні кредитів), до Закону “Про страхування” (які стосуються відкриття філій страховиками-нерезидентами через п’ять років після вступу України до СОТ).

Хроніка/

Зустріч у Ватикані

Ректор Університету банківської справи Національного банку України професор Тамара Смовженко і проректор університету, колишній посол України при Святому Престолі, професор Григорій Хоружий разом із групою українських банкірів побували в Римі та Ватикані. Поїздка була логічним продовженням характерної для цього навчального закладу тенденції: готуючи молодих фахівців, тут докладають усіх зусиль, щоб висока професійність поєднувалася з високими духовними і моральними якостями. Зокрема, в університеті йде робота над навчальним посібником з питань соціальної корпоративної відповідальності, проводяться засідання дискусійного клубу, на яких обговорюються проблеми соціальної природи бізнесу і грошей.

Проректор Університету банківської справи Григорій Хоружий вручив Святішому Отцю свою книгу “Ватикан: історія і сучасність”.

У цьому контексті цікавими і змістовними були зустрічі керівництва

Ректор Університету банківської справи НБУ Тамара Смовженко вручає Папі Римському Бенедикту XVI срібну медаль Національного банку.

УБС із ректором Папського інституту святої Покрови отцем Матеєм Гаврилівим та ректором Папської колегії Святого Йосафата отцем Генезієм Віомаром, котрі поділилися досвідом організації навчально-виховної роботи. В ході розмови з ними та іншими священнослужителями Української греко-католицької церкви (УГКЦ), сестрами-служебницями відбувся обмін думками щодо соціальної, гуманітарної і моральної підготовки молодих спеціалістів, їх духовного розвитку, виховання в дусі християнської етики тощо.

Пам’ятною подією стала участь у загальній аудієнції Папи Римського, яка відбулася у ватиканській залі Павла VI. По її завершенні Бенедикт XVI найперше підійшов до гостей з Києва — представників університету. Тамара Смовженко вручила Святішому Отцю срібну медаль Національного банку України із зображенням Івана Пав-

Олена Осадча. Ватикан. Собор Святого Петра. Полотно, олія, 90 × 104.

ла II та символом Водохрещі, а Григорій Хоружий передав свою книгу “Ватикан: історія і сучасність”, яку Понтифік благословив ще до її опублікування.

Колишній Надзвичайний і повноважний посол України при Святому Престолі (2004—2006 рр.) мав також бесіди з префектом конгрегації східних церков кардиналом Леонардо Сандрі та іншими високими представниками Ватикану, яким також вручив книжку, коротко поінформувавши про її зміст. Чільну увагу автор приділив історії держави — міста Ватикан, його духовній та культурній місії у світі, розвитку структур Римської Курії, життєдіяльності Івана Павла II і Бенедикта XVI, II Ватиканському Собору, соціальної доктрині Церкви, міждержавним та міжцерковним зв’язкам Апостольської столиці, а найбільшу — українсько-ватиканським відносинам. Презентація книги відбулася в Папському інституті Святої Покрови за участі владика Гліба Лончини, ректора цього інституту отця Матея Гавриліва, священників УГКЦ, а також українських студентів, котрі навчаються в папських університетах.

Макроуправління бізнес-процесами банку як результат формоутворень клієнтської бази

СУПЕРПОЗИЦІЇ КЛІЄНТСЬКОЇ БАЗИ БАНКУ – ПЕРШООСНОВА УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ

Розвиток і стабілізація фінансової системи незалежної України, починаючи з 1997 р., зумовили стійкий інтерес кредитних установ країни, незалежно від їх рівня у класифікації Національного банку, до питань організації бізнес-процесів [1, 2, 3] у комерційному банку та принципів управління ними. Вочевидь, бізнес-процеси у такій установі апіорі визначаються її клієнтською базою як першосоювою її дохідності і прибутковості, тим більше, коли йдеться про платіжну систему банку, – і не суттєво, на базі яких електронних бізнес-технологій: системи електронних платежів (СЕП НБУ), Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП), міжнародних платіжних систем (МПС) тощо.

З цієї точки зору економічні оцінки ефективності бізнес-процесів, структура, економіко-математичне моделювання цих оцінок і, як результат, їх реальний прогноз для комерційного банку мають як *тактичне*, так і *стратегічне* значення.

Без сумніву, будь-які аспекти, пов'язані з елементами аналізу клієнтської бази, у відображенні їх у ключових проблемах дохідності (прибутковості) фінансової діяльності, особливо у сфері банківського бізнесу, незалежно від кон'юнктури та часу сприймалися і сприймаються вищим менеджментом будь-якої кредитної установи як *основоположні* для прийняття необхідних маркетингових рішень. Тому цілком закономірна давня тенденція банківської справи: створювати у кредитних установах профільуючі структури, покликані вирішувати аналітичні проблеми, пов'язані з економічними оцінками ефективності бізнес-процесів, корельованих із певними групами (квазі-групами) клієнтів, насамперед з їх *суперпозиціями* [4], які в остаточному

підсумку і визначають базис прибутковості установи. Як аналітичний інструмент для цих цілей, з певними функціональними уточненнями та доповненнями, цілком доцільно використовувати спеціалізовані програмні комплекси – CRM-системи (Client Relationship Management – управління взаємовідносинами з клієнтом [5]). За оцінками деяких фахівців, розширення та уточнення проблематики CRM-систем, реалізація відповідних задач автоматизації для таких систем досягнуть піку в період 2006–2010 р. [6].

Обравши за основу дослідження аспекти, що визначають якісний аналіз клієнтської бази в розрізі оцінок ефективності бізнес-процесів, який базується на рішенні спеціальних задач економіко-математичного моделювання [7], необхідно зазначити: подальше їх обговорення, насамперед із системоутворюючої точки зору [3, 6], має певні специфічні особливості, які пов'язані передусім із пропонованими новими підходами і методами їх вирішення [7], включаючи питання, пов'язані з базисними економічними поняттями якісного аналізу клієнтської бази, такими як її диверсифікованість, стійкість, афільованість, непряма прибутковість тощо.

Розглянемо й актуалізуємо основні аспекти, що визначають аналіз клієнтської бази кредитної установи у взаємозв'язку з певними для такої бази бізнес-процесами. У рамках стандарту ISO 9001:2000 (ДСТУ ISO 9001-2001) надамо визначення бізнес-процесу як специфічної складової діяльності комерційного банку: бізнес-процес – надання банківської послуги (сукупності послуг) на основі цілеспрямованих і взаємозалежних технологічних прийомів, результати яких становлять економічну цінність для кінцевого споживача (клієнта).

Властиво, в умовах кредитної установи бізнес-процеси поділяються на *основні* (вони у свою чергу поділені на субпроцеси як результат вирішення спеціального завдання *декомпозиції*

Олена Герасимова

Голова правління АКБ "ІМЕКСБАНК"

Реалізація та розвиток будь-якого важливого проєкту для кредитної установи потребує цілеспрямованих заходів відносно його клієнтської бази, насамперед з точки зору ефективності управління супутніх для неї бізнес-процесів. Створення нових банківських продуктів і оновлення вже існуючих, їх реалізація із застосуванням нових технологій у свою чергу сприяють удосконаленню й оптимізації бізнес-процесів, орієнтованих на певні сегменти клієнтської бази. Не другорядну роль у цій справі відіграють маркетингові рішення, які по суті визначають "життєдіяльність" технологічних циклів клієнтоутворюючих та клієнтоорієнтованих бізнес-процесів. Безперечно, такі рішення потребують обов'язкового обґрунтування з економічної точки зору, часто дуже непростого і водночас підкріпленого певними методологічними засадами. У даній публікації авторка розглядає деякі методологічні аспекти практичного розв'язання порушеної проблеми, де за основу взято спеціалізований CRM-підхід, а для прикладу обрана платіжна система банку.

бізнес-процесів), тобто ті, на засаді яких банк одержує дохід і які пов'язані з його комерційною та інвестиційною діяльністю з обслуговування клієнтів, а також на супутні їм процеси (включаючи їх субпроцеси) — *забезпечення та управління*.

Виходячи з даного вище визначення, власник (куратор) бізнес-процесу — посадова особа, котра має у своєму розпорядженні персонал і необхідну інфраструктуру і несе відповідальність за кінцевий результат і його *ефективність*. Саме з позиції *економічної* ефективності бізнес-процесів в обслуговуванні клієнтів у прив'язці до їх "власників" будемо розглядати розподіл клієнтів по групах і формування відповідних їм клієнтських суперпозицій.

Вочевидь, поняття суперпозиції де-що спрощено можна трактувати як ядро клієнтської бази, що визначає основу дохідних статей кредитної установи. Водночас *системне* поняття суперпозиції груп клієнтів може мати набагато ширший економічний зміст:

1) суперпозиція — це *перетинання* у загальному випадку всіх (в окремому випадку лише певних) груп клієнтів, формування меж якої відповідає певним бізнес-правилам з погляду *інтегральної* ефективності супутніх бізнес-процесів;

2) суперпозиціям груп клієнтів взаємоднозначно відповідають суперпозиції належних їм грошових потоків — як вхідних, так і вихідних;

3) на основі принципів *таксономії* і *мірономії* [8] структура суперпозиції клієнтської бази кредитної установи поділяється на групи (таксономічні класи) клієнтів, що забезпечують їй *мінімальний, середній* (номінальний) і *максимальний* рівні в сукупній дохідності (прибутковості).

Формування клієнтських груп за певними ознаками, пов'язаними, скажімо, з напрямками їх діяльності, корпоративною приналежністю, специфічними умовами VIP-обслуговування тощо, безперечно, має свою цінність з погляду *загальної* класифікації клієнтської бази комерційного банку. У нашому випадку саме виокремлення та формування *таксономічних* класів для клієнтської бази, де фактор обліку прибутковості відіграє першорядну роль, є базовими для визначення як загальних, так і деталізованих оцінок економічної ефективності основних бізнес-процесів у кредитній установі.

Зважаючи на подане вище визначення суперпозиції клієнтської бази, розглянемо завдання її формування та аналізу в аспекті завдань оцінки економічної ефективності бізнес-процесів

платіжної системи кредитної установи. В цьому плані завдання формоутворення суперпозиції можна вирішувати на основі, скажімо, *рейтингових* оцінок функціонування клієнтів. За основу рейтингу клієнта (групи клієнтів) беремо *комплексний* фінансовий показник, що характеризує прибутковість функціонування клієнта (групи клієнтів) для кредитної установи у прив'язці до певних бізнес-процесів і їх власників. Зрозуміло, стосовно груп клієнтів і їхніх суперпозицій такий показник набуває *інтегрального* характеру.

Для прикладу візьмемо неабияких для комерційного банку клієнтів, а саме — *фізичних* осіб, котрі завдяки "пластиковим" проектам задіяні у відповідних бізнес-процесах платіжної системи і котрі по суті визначають *масштабність* відповідних карткових проектів банку та формують для нього певні клієнтські квазі-групи. В Україні на даний час для деяких комерційних банків, котрі не входять до класифікації НБУ як великі або найбільші, — це щонайменше десятки й сотні тисяч таких клієнтів. Приміром, АКБ "ІМЕКСБАНК" (м. Одеса), що належить до групи великих банків України, за станом на 01.04.2008 р. обслуговував близько 40% діючих на фінансовому ринку України пластикових карток НСМЕП, а це понад 800 тисяч клієнтів — фізичних осіб. Річний оборот цієї системи торік становив понад 18 млрд. гривень (зазначимо: щорічний приріст оборотів цієї платіжної системи, починаючи з моменту її повноцінного функціонування (2001 р.), в середньому сягав 30–40%) а їх загальна оцінка, за станом на 01.04.2008 р., сягає більш як 55 млрд. гривень.

СИСТЕМОУТВОРЮЮЧІ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНІ АСПЕКТИ. ПРИКЛАД ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ БАНКУ

У подальшому будемо виходити з загальнених передумов: припустимо, що на момент часу $t, t \in [t_{m-1}, t_m] \in [t_0, t_n]$ у певній кредитній установі зафіксовано загальну сукупність (кількість) N клієнтів — фізичних осіб, власників пластикових карток $\omega(A, P)$, котрі становлять для банку квазі-групу $G(t)$, розподілену на групи (підгрупи) в рамках, наприклад, *загальноприйнятої* класифікації: $G(t): \{G_1(t), G_2(t), G_3(t), \dots, G_M(t)\}$, де для деяких фіксованих $(i, j, k): 1 \leq i \leq M, 1 \leq j \leq N, 1 \leq k \leq N, j \in \{l_{ik}\} \in \{L_i\}, \{L_i\} \Leftrightarrow G_i(t)$ обов'язково має місце $\omega_{ij}(A, P) \in G_i(t)$, де A — матриця характеристичних параметрів клієнта, пов'язаних із опе-

раційним днем банку (ОДБ) та/або з його спеціалізованими додатками;

P — матриця *блокової* структури, елементи блоків якої (підматриць) визначаються значеннями фінансово-економічних, економіко-технологічних і керуючих параметрів бізнес-процесів, орієнтованих на обслуговування певної групи клієнтів $\{\omega_{ij}(A, P)\}$;

i — номер групи в розбивці $G(t)$; $\{L_i\} = \{l_{ik}\}$ — упорядковані індексні під-послідовності номерів клієнтів j у відповідних до них групах і де $\sum_k l_{ik} = N$. Зазначимо, що матриця P з урахуванням *дебетових* і *кредитових* її складових щодо платіжної системи банку за попереднього побіжного розгляду може налічувати щонайменше 100 провідних економічних параметрів [9].

Зрозуміло, платіжна система на всіх рівнях її функціонування, в тому числі на рівні кредитної установи, є суворо регламентованою і структурованою. З огляду на це можна стверджувати, що розрахунки економічних оцінок клієнтських рейтингів для подібної системи повинні спиратися на деякі її базові показники, котрі є системними і взаємозв'язаними для складових таких оцінок. Тож візьмемо за основні показники у межах платіжної системи банку відношення, пов'язані з її базовою характеристикою — *транзакційністю*. Рейтингову оцінку клієнта R_{ij} (j -й клієнт в i -й групі) пропонуємо розглядати в такому вигляді:

$R_{ij}(t) = \{\sum_k [Q_{ijn}(t) \beta_{jn}(t)]\} \gamma$, (1)
де $t \in [t_{m-1}, t_m]$ — часовий інтервал для розрахунків (день, тиждень, місяць, квартал, рік);

$Q_{ijn}(t) = Q_{ijn} \{A_{qwj}(t), P_{qi(j)}(t)\}$ — комплексні часткові складові основних економічних параметрів системи стосовно j -го клієнта i -ї групи банку з урахуванням його дохідності (прибутковості) для кредитної установи, необхідні для з'ясування його узагальненого та об'єктивного рейтингу як у рамках власне банку, так і в рамках його функціонування у платіжній системі;

$A_{qwj}(t) \in A$ — w -набір результатуючих (синтетичних) економічних характеристик j -го клієнта відносно певної q -операції (кредитової, дебетової) у межах певного часового інтервалу $[t_{m-1}, t_m]$;

$P_{qi(j)}(t) \in P$ — визначений для i -ї групи блок фінансово-економічних, економіко-технологічних та управлінських параметрів відносно певної q -операції (можливо, з урахуванням умов для окремих j -х клієнтів даної групи) в межах $[t_{m-1}, t_m]$;

$\{\beta_{jn}\}$ — вагові коефіцієнти, які обчислюються на базі кількісних показників обсягів транзакцій щодо проведених операцій певним клієнтом пла-

БАНКИ УКРАЇНИ

тіжної системи ($\beta_{jn} > 0$);

γ – масштабуючий коефіцієнт (функція) для одержання рейтингу клієнта, скажімо, у балах, потрібного чисельного порядку з огляду на зручність його візуалізації.

Безумовно, основу формалізації часткових складових при формуванні рейтингів становлять спеціальні методики, котрі об'єднують техніко-економічні параметри певного бізнес-процесу в руслі технології його реалізації і де головні складові рейтингів мають чітко виражений економічний підтекст.

Так, у розрізі НСМЕП, як смарт-системи, базис оцінки для клієнтського рейтингу з урахуванням міжбанківських і внутрішньобанківських середньотрансакційних операцій у часовому інтервалі $[t_{m-1}, t_m] \in [t_0, t_n]$ на момент часу $t = t_v \in [t_{m-1}, t_m]$ у спрощеному вигляді може бути формалізований у такому, наприклад, варіанті:

$$R_{ij}(t_v) = [(K_{ij}^{2620}/K_{\Sigma}^{2620})\beta_{j1} + (K_{ij}^{2625}/K_{\Sigma}^{2625})\beta_{j2} + (D_{ij}^M/D_{\Sigma}^M)\beta_{j3} + (D_{ij}^{gr}/D_{\Sigma}^{gr})\beta_{j4} \pm \pm (D_{ij}^B/D_{\Sigma}^B)\beta_{j5} - (Z_{ij}/Z_{\Sigma})\beta_{j6}], \quad (2)$$

де $K_{ij}^{2620}(t_v) \in A_{qwj}(t_v)$ – сумарні безготівкові внутрішньобанківські або міжбанківські кредитові обороти на поточному рахунку 2620 j -го клієнта i -ї групи в межах часового інтервалу $[t_{m-1}, t_v]$; $K_{ij}^{2625}(t_v) \in A_{qwj}(t_v)$ – сумарні готівкові внутрішньобанківські або міжбанківські кредитові обороти на картковому рахунку 2625 j -го клієнта i -ї групи в межах $[t_{m-1}, t_v]$ – завантаження чека (гаманця);

$K_{\Sigma}^{2620}(t_v), K_{\Sigma}^{2625}(t_v) \in A_{qwj}(t_v)$ – сумарні загальноклієнтські безготівкові внутрішньобанківські або міжбанківські кредитові обороти на поточному рахунку 2620 і сумарні загальноклієнтські готівкові внутрішньобанківські або міжбанківські кредитові обороти відносно завантажень чека (гаманця j -го клієнта i -ї групи в межах часового інтервалу $[t_{m-1}, t_v]$;

$D_{ij}^B(t_v), D_{ij}^M(t_v) \in A_{qwj}(t_v)$ – сумарні готівкові внутрішньобанківські, міжбанківські дебетові обороти j -го клієнта i -ї групи в межах $[t_{m-1}, t_v]$;

$D_{\Sigma}^B(t_v), D_{\Sigma}^M(t_v) \in A_{qwj}(t_v)$ – сумарні загальноклієнтські готівкові внутрішньобанківські (для власного клієнта, як правило, безплатні), міжбанківські дебетові обороти в межах $[t_0, t_v]$;

$D_{ij}^{gr}(t_v), D_{\Sigma}^{gr}(t_v) \in A_{qwj}(t_v)$ – сумарні безготівкові дебетові обороти (платежі, перерахування) j -го клієнта i -ї групи і результуючі сумарні загальноклієнтські безготівкові дебетові обороти у відповідних межах $[t_{m-1}, t_v]$ та $[t_0, t_v]$;

$Z_{ij}(t_v)$ – витрати банку щодо обслуговування j -го клієнта i -ї групи в розрізі платіжної системи в межах

часового інтервалу $[t_{m-1}, t_v]$;

$Z_{\Sigma}(t_v)$ – результуючі сумарні витрати банку щодо його платіжної системи в межах часового інтервалу $[t_0, t_v]$;

Стосовно вагових коефіцієнтів у (1), то для кожного клієнта визначається свій n -набір $\{\beta_{jn}\}$ таких коефіцієнтів. У загальному випадку матимемо:

$$\beta_{jn} = T_{qij}^h(t_v) / T_{q\Sigma}^h(t_v), \quad (3)$$

де $T_{qij}^h(t_v) \in A_{qwj}(t_v)$ – сумарні кількісні показники обсягів трансакцій певного h -типу (внутрішньобанківські, міжбанківські) відносно q -операції j -го клієнта i -ї групи в межах часового інтервалу $[t_{m-1}, t_v]$;

$T_{q\Sigma}^h(t_v) \in A_{qwj}(t_v)$ – загальноклієнтські сумарні кількісні показники обсягів трансакцій h -типу відносно q -операції в межах часового інтервалу $[t_0, t_v]$.

Наголосимо, що клієнтські рейтинги у вигляді часового ряду $\{R\}$ спочатку припускають їх стохастичний характер [7], тим самим визначаючи випадковий компонент певних фінансових процесів у розрізі основних бізнес-процесів, на базі яких вони були сформовані. Якщо виокремити з $\{R\}$ значення $R_{ij}(t) \leq 0$, тоді на основі модифікованого ряду $\{R^*\}$ можна відразу оцінити першу (узгаальнену) суперпозицію клієнтської бази, що визначає загальну дохідність (прибутковість) певного напрямку як діяльності кредитної установи, так і відповідних їй процесів. У цьому випадку найважливішою характеристикою для часових рядів $\{R\}$, $\{R^*\}$ безсумнівно слугуватиме поняття *тенденції* їх розвитку, яка формалізується, наприклад, поліноміальним трендом. Тоді у рамках платіжної системи можемо поставити такі функціональні задачі [7]:

I. На базі часового ряду, що характеризує той чи інший випадковий фінансовий процес, одержати значення його тренду та знайти для нього апроксимуючу поліноміальну функцію $F(a, t)$, де $a = \{a_0, a_1, \dots, a_m\}$ – коефіцієнти полінома, $t \in [t_0, t_n]$.

II. Головна аналітична задача: на заданому часовому інтервалі визначити максимальну (мінімальну) оцінку тренду $F(a, t)$, що характеризує той чи інший фінансовий процес.

III. На заданому часовому інтервалі одержати *аналітичні* оцінки *складових* елементів *оптимізованого* тренду $F(\bar{a}, t)$ (див. задачу II).

Можна стверджувати, що, вибравши для поставлених задач у якості вихідного часовий ряд $\{R\}$, компоненти якого комплексно враховують економічні характеристики бізнес-процесів, притаманних, скажімо, платіжній системі, одним із головних підсумків цих задач буде *одержан-*

ня оцінок для експертного аналізу недоотриманих доходів (прибутку) в розрізі як окремого клієнта, клієнтських сегментів, так і клієнтської бази в цілому.

Необхідно зважати, що розроблена та апробована методика вирішення зазначених вище задач (насамперед **задачі III** [7]), базується на застосуванні методів таксономії і мірономії [8], основними практичними результатами яких є:

♦ поділ елементів певного об'єкта за класами (таксонами), що характеризують більшу або меншу подібність матеріалу, який класифікується;

♦ виокремлення у таксонах *системоутворюючих* частин, які визначають таксономічну структуру досліджуваного об'єкта.

Враховуючи це, можна стверджувати таке [7]:

якщо k елементів певної вибірки $\{u_j\}$ утворюють реальну множину $U_k: \{u_j\}$, то її у свою чергу певним чином можна розбити на підмножини (таксони) $X: \{X_n, X_r, X_l\} \subset U_k$, що задовольняють таким умовам:

1) підмножини X не перетинаються, тобто $X_n \cap X_r \cap X_l = 0$;

2) будь-який елемент із X потрапляє в одну з його підмножин, тобто $\cup X = u_j, j \in [1, k]$;

3) принаймні одна з підмножин X_n, X_r, X_l непорожня, тобто $X_n \cup X_r \cup X_l \neq 0, l \geq 0, n \geq 0, r \geq 0, (n+l) + r = m+r = k$, де елементи підмножин X_n, X_r, X_l задовольняють спеціальним мірономічним умовам, котрі в [7] уведені як умови *порівняльності* і на основі яких вирішуються головні задачі щодо визначення та уточнення меж розбиття $X: \{X_n, X_r, X_l\}$.

Із практичної точки зору розбивка $X: \{X_n, X_r, X_l\}$, що відповідає вище зазначеним умовам, може бути інтерпретована в такий спосіб [7]: таксономічна структура X у загальному випадку класифікує досліджуваний об'єкт (у нашому випадку – це **клієнтська база**, квазі-група клієнтів) з погляду наявності в ньому “максимального”, “проміжного” (або “середнього”) і “мінімального” класів елементів, що утворюють даний об'єкт. Водночас зазначимо, що X_n, X_r, X_l у свою чергу можуть розбиватися на підмножини тієї ж структури, так звані *корозбивки*. Зауважимо, що аспект корозбивок має велике значення не тільки в аспекті формування *суперпозицій* клієнтської бази, а й, що дуже важливо, в аспекті їхньої деталізації.

Разом із тим не можна залишити поза увагою ще один значущий аспект, який стосується **задачі I–III**: можливість одержання на основі клієнтських рейтингів як ретроспективних, так і пер-

спективних опосередкованих оцінок економічної ефективності процесів [10], скажімо, у рамках платіжної системи банку, де основний акцент ставиться на обслуговуванні фізичних осіб.

Якщо використати принцип “симетрії” [4], то дана методологія може бути цікавою і в розрізі процесів обслуговування юридичних осіб, і не тільки в рамках “пластикових” технологій. Безперечно, в такому разі бізнес-правила формування клієнтських рейтингів будуть мати свою специфіку.

Насамкінець подамо деякі узагальнюючі результати [7], які відіграють основну роль у таксономічному аналізі клієнтської бази.

1. Для випадкової неоднорідної вибірки $U_k: \{u_j\}$ за певних умов існує єдина розбивка $X_m \cup X_r \subset U_k$, для якої правильним буде вираз:

$$m = l + n \leq k/2 \leq r, \quad (4)$$

інакше кажучи, за певних умов сукупний обсяг “максимінного” таксона не перевищує загального напівобсягу вибірки і обсягу “проміжного” (або “середнього”) таксона;

2. Для реальних елементів $x_n \in X_n$, $x_r \in X_r$, $x_l \in X_l$, де $n + r + l = k$, що характеризують наповнення “максимального”, “середнього” і “мінімального” таксонів для розбивки $X: \{X_n, X_r, X_l\} \subset U_k$, правильним буде вираз:

$$\sum_r x_r + \delta(x_k) = \sum_l x_l + \sum_n x_n, \quad (5)$$

де $\delta(x_k) = o(\sum_k x_k)$.

У даному випадку виходимо з того, що елементи в $X: \{X_n, X_r, X_l\}$ мають економічну природу і є, наприклад, клієнтськими рейтингами в якості комплексних економічних показників для певних фінансових процесів. Тоді з мікро-економічної точки зору, наприклад, для платіжної системи банку, вищенаведені співвідношення можна інтерпретувати в такий спосіб: за певних умов економічна ефективність від “середнього” сегмента клієнтської бази приблизно дорівнює економічній ефективності від її “максимінного” сегмента.

Якщо поширити співвідношення (4–5) в площину макроекономіки, то можна стверджувати, що тут фактично формалізовано найважливіший соціально-економічний постулат: ефективність соціально-економічної системи визначається її середнім класом.

ВІД ЗАВДАНЬ КЛІЄНТСЬКИХ ФОРМОУТВОРЕНЬ – ДО ЗАВДАНЬ МАКРОУПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ

Отже, прийнявши за основу розглянуті вище базові аспекти проблемно-орієнтованої аналітики клієнт-

ської бази банку, можна стверджувати, що кредитна установа одержує принципово нові можливості у практичній аналітиці своєї клієнтської бази і, що дуже важливо, принципово нові механізми керування платіжною системою, а саме:

1) у доповнення до загальноприйнятої методології формування груп клієнтів застосувати таксономічну розбивку клієнтської бази, де критерії розбивки орієнтовані насамперед на отримання об'єктивної оцінки економічної ефективності основних бізнес-процесів, розроблених і адаптованих банком для обслуговування клієнтури;

2) на основі таксономічної розбивки вивести об'єктивні оцінки щодо клієнтських груп (підгруп), які визначають мінімальний, номінальний (середній), максимальний рівень доходності (прибутковості);

3) на основі механізму корозбивок із клієнтської бази виокремлювати суперпозиції груп клієнтів, що визначають той чи інший відсоток доходності (прибутковості) і, таким чином, вирішувати питання, пов'язані з деталізацією сегментів груп клієнтської бази.

Як для банківської справи, так і з науково-практичної точки зору вирішення нетривіальної задачі сегментації клієнтської бази з обліком усіх можливих аспектів її економічної ефективності, наприклад, у розрізі типів карток (соціальні, зарплатні, транспортні, корпоративні тощо) давно є актуальним. Як у плані оптимізації умов обслуговування клієнтів у платіжній системі, так і у площині об'єднання банків – учасників системи в групи із функціоналом єдиної тарифікації комісійних та з фактичним об'єднанням їх банкоматно-термінальних мереж. *Повнофункціональну* реалізацію таких задач, насамперед задач еквайрингу, доцільно розглядати з позиції використання смарт-технологій. Так, у НСМЕП, де АКБ “ІМЕКСБАНК” є провідним емітентом-еквайром, існує можливість вносити на чіп, наприклад, типу SLE66C161PE і вище за класом, який працює під керуванням картової операційної системи УкрКОС v.2.1 (розробка під егідою НБУ), певні бізнес-додатки, функціональність яких визначається банком.

Виходячи з вищезгаданої задачі, для бізнес-додатка чіпа на клієнтській карті, що реалізується на основі файлової структури, захищеної методами НСМЕП, ініціалізується, приміром, така взаємопов'язана інформація:

- група (підгрупа) банків (вектор);
- група (підгрупа), до якої віднесе-

но клієнта в банку-емітенті;

– параметри активізації комісійних для групи (підгрупи) клієнтів, де враховуються усі специфічні елементи їх обслуговування в розрізі емітента, еквайра тощо (матриця);

– набір комісійних (вектор).

Таким чином, функціонал економічних взаємовідносин клієнта з банком-емітентом, іншим банком – учасником платіжної системи (мережею банків, торговельною мережею) чітко визначається його (клієнта) приналежністю до певного сегмента клієнтської бази емітента. В цьому випадку схвалення рішення стосовно операції клієнта здійснюється бізнес-логікою програмного забезпечення (ПЗ) термінального устаткування, погодженою з банком (банками-партнерами), незалежно від використання клієнтом смарт-картки в *офлайн* або *онлайн* режимах.

Реалізація подібних смарт-технологій дає змогу кредитній установі не лише здійснювати реальні, в тому числі оперативні, керівні впливи на платіжну систему, а й упритул наблизитися до оптимального управління нею.

Водночас задачі, пов'язані з афелюваністю клієнтської бази, визначенням непрямої прибутковості від функціонування клієнтів, у рамках, наприклад, тієї ж платіжної системи, цілком реально розв'язувати за допомогою спеціалізованого ПЗ банку. Без сумніву, одним із найважливіших аспектів у аналітиці клієнтської бази щодо платіжної системи (і не тільки) та щодо бізнес-процесів кредитної установи є також аспект оцінок для суперпозицій перехідних сегментів між певними групами клієнтів, що пов'язано насамперед із задачею диверсифікації клієнтської бази. В цьому плані таксономічний підхід може бути ефективно використаний для вирішення важливої підзадачі – визначення та уточнення буферних сегментів між клієнтськими групами, що, у свою чергу, уможлиблює як експертне оцінювання потенціалу дрейфів клієнтів, прямо пов'язаних з питаннями стійкості клієнтської бази, так і супутнім з ним прогнозуванням економічних оцінок.

І останнє. Ми розглядали передусім теоретичні аспекти проблематики, пов'язаної з аналітикою клієнтської бази на прикладі платіжної системи банку, що власне й було метою публікації. Практичні аспекти, а саме: розробка й реалізація необхідних методологічних засад, з огляду на їх новизну і специфічність, потребують окремого дослідження. У будь-якому разі, з'ясування комплексних оцінок клієнтської

БАНКИ УКРАЇНИ

бази і відповідних щодо неї бізнес-процесів, їх аналіз на рівні середнього та вищого менеджменту банку буде реально сприяти прийняттю ефективних маркетингових рішень стосовно складових клієнтської бази і підвищенню ефективності економічної політики банку як щодо окремого клієнта, так і щодо їх груп.

Література

1. Шеер А.В. Бизнес-процессы. Основные понятия. Теория. Методы / Пер. с англ. — М.: Вестъ-метаТехнология, 1999.
2. Ковалев С.М., Ковалев В.М. Секреты успешных предприятий: бизнес-процессы и организационная структура. — М.: Бизнес-инжиниринговые технологии, 2004.
3. Шеер А.В. Моделирование бизнес-процессов / Пер. с англ. — М.: Вестъ-метаТехнология, 2000.
4. Скорик М., Герасимова О. Функціонування кредитної установи в Національній системі масових електронних платежів: досвід Імексбанку // Вісник НБУ. — 2002. — №5. —

С. 47–51.

5. Дише Джилл. CRM-навигатор. Пособие по управлению взаимоотношениями с клиентами / Пер. с англ. — К.: Агентство “Стандарт”, 2006. — 375 с.

6. Именитов Е.Л. CRM-системы: теория и практика // Современные IT-решения для финансовой индустрии. — М.: Издательская группа “БДЦ-пресс”, 2004. — С. 192–211.

7. Михайленко В.М., Денисов В.М., Герасимова О.В. Економіко-математичне моделювання завдань обслуговування платіжних систем у комерційному банку // Економіка і управління. — 2006. — № 2. — С. 87–99.

8. Арапов М.В., Шрейдер Ю.А. Закон Ципфа и принцип диссиметрии системы. — В кн.: Семиотика и информатика, вып. 10. — М.: ВИНТИ, 1978.

9. Дьяченко Б.П., Денисов В.Н. Оценка эффективности платежной системы // Корпоративные системы. — 2000. — № 1. — С. 59–67.

10. Михайленко В.М., Герасимова О.В. Імовірнісні моделі та оцінки ефектив-

ності платіжної системи // Економіка і управління. — 2005. — №1. — С. 72–77.

Вербоквіти сонячного квітня.

Фото Леоніда Мілевського.

Інформація з першоджерел/

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у лютому 2008 р.¹

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Відкрите акціонерне товариство Комерційний банк “Національний стандарт”	BAT	82 160 468	16.05.1992 р.	110	м. Київ, вул. Фрунзе, 47
Акціонерний комерційний банк “Східно-Європейський банк”	BAT	60 000 000	27.08.1993 р.	195	м. Київ, бул. Дружби Народів, 17/5
Товариство з обмеженою відповідальністю “Фортуна-банк”	TOB	120 000 000	17.10.2002 р.	282	м. Київ, вул. Боричів Тік, 35-В
Товариство з обмеженою відповідальністю “ПАРТНЕР-БАНК”	TOB	75 400 000	06.05.2006 р.	306	м. Київ, вул. Солом’янська, 33
Волинська область					
УніКредит Банк Товариство з обмеженою відповідальністю	TOB	653 507 670	28.02.1997 р.	265	м. Луцьк, вул. Данила Галицького, 14

Банки, вилучені з Державного реєстру банків у лютому 2008 р.

Назва банку	Номер реєстрації банку	Дата реєстрації банку	Дата закриття банку	Підстава для закриття банку
Акціонерний комерційний банк “ХФБ Банк Україна”	269	02.09.1997 р.	25.02.2008 р.	Рішення Комісії НБУ з питань нагляду та регулювання діяльності банків від 25.02.2008 р. № 52

¹ “Перелік банків України, включених до Державного реєстру банків” опубліковано у “Віснику НБУ” № 2, 2008 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

На замовлення “Вісника НБУ” матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації та ліцензування банків Національного банку України Олена Сілецька.

Дослідження/

Особливості глобального економічного середовища діяльності банків

**Ігор
Лютій**

В. о. декана економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Доктор економічних наук, професор.

**Ольга
Юрчук**

Аспірант економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Україна послідовно реалізовує стратегію інтеграції у глобальний ринковий простір. Об'єктивною умовою успішного розвитку вітчизняної банківської системи та її ефективного функціонування в сучасному економічному середовищі є всебічне врахування особливостей і тенденцій світового ринку фінансових послуг. Про них і йдеться у пропонованому читачам огляді.

Глобалізація економіки — одна із суттєвих ознак епохи постіндустріального розвитку людства. Появу терміна “глобалізація” науковці часто пов'язують з американським соціологом Р.Робертсоном, який у 1992 році виклав основи концепції глобалізації, хоча першим це якісно нове наукове поняття застосував у 1981 році Дж. Маклін [2]. На нашу думку, основи теорії глобалізації започаткували ще ідеологи теорії “свободи торгівлі” А.Сміт (“Дослідження про природу та причини добробуту націй”, 1776 р.) і Д.Рікардо (“Начала політичної економії та оподаткування”, 1817 р.). Вже тоді основне джерело доходів держав вони вбачали не в політиці обмеження імпорту і стимулювання експорту, а в їх активній участі у міжнародному розподілі праці з урахуванням ресурсних переваг країн. Нині саме глобалізація — революційний чинник тенденцій у світовій економіці.

Досліджуючи процеси глобалізації, виходять з того, що глобалізація — це новий етап зближення країн і народів, їх взаємопов'язаний і взаємозалежний розвиток, який проявляється у якісно новому рівні інтернаціоналізації чинників виробництва, світових ринків капіталу, робочої сили, загальнопланетарного науково-інформаційного простору. Академік А.А.Чухно, зокрема, вважає, що глобалізація економіки світу — це вища форма інтернаціоналізації світового господарства, зумовлена становленням нового технологічного способу виробництва, тобто поширенням інформаційно-телекомунікаційних технологій [1].

Глобалізація сучасного світу відбувається на різних рівнях ієрархії суспільства й охоплює всі його сфери — економічну, політичну, соціальну та культурну. На початковому етапі глобалізація мала дещо стихійний характер, тепер їй притаманні риси інституційно оформленого процесу, яким свідомо керують. Провідні міжнародні організації поступово перетворюються на центри формування інституційно-правової основи неоліберального світового порядку. Консолідується лідируючі структури. Причому якщо раніше глобалізаційні процеси захоплювалися насамперед супердержавами і транснаціональними корпораціями

(ТНК), то нині глобалізація набуває могутніх власних рушійних сил. Відбулися зрушення у співвідношенні ролі національних держав і нових центрів у процесі ухвалення загальносвітових рішень. У результаті змінюються цільові орієнтири економічної стратегії — вони більшою мірою відображають інтереси великих наднаціональних корпорацій.

Серед структурних компонент глобалізації дослідники виділяють такі:

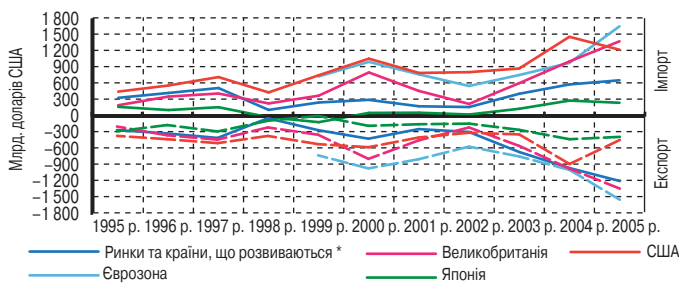
- ◆ поступове стирання економічних меж між країнами;
- ◆ формування глобальної фінансової системи та інтеграція національних банківських систем;
- ◆ утворення глобальної системи поширення інформації та обміну нею;
- ◆ формування глобальної системи руху товарів і послуг, що охоплює міжнародну торгівлю, послуги транспортування, зберігання, страхування та інші необхідні операції при здійсненні поставання і регулювання товарних потоків.

До інших компонент глобалізації інколи відносять ініціювання соціально-політичних процесів з метою утворення однополярної системи лідерства як результату розпаду СРСР і виходу США на якісно новий рівень розвитку та намагання цієї країни розширити свої функції у сфері управління світовими процесами.

Однак більшість дослідників вважає, що нині роль лідера економічної глобалізації закріпилася за сферою фінансів. Саме тут процес глобалізації якісно і кількісно просунувся найдалі, причому зі зростанням міжнародного співробітництва у сферах виробництва, торгівлі й послуг, консолідації та інтеграції різних ринків збільшується й потреба клієнтів у доступі до різноманітних фінансових послуг у будь-якій частині світу. Тому капіталізація компаній фінансового сектору в рейтингу 500 найбільших компаній, проведеному в 2006 р. часописом “Financial Times” (FT500), становила 5.5 трлн. доларів США (майже 25% від капіталізації всіх компаній рейтингу), причому 80 найбільших банків коштували разом майже 4 трлн. доларів (17.7% від капіталізації FT500). А нафтогазові компанії в період цінового максимуму їх продукції FT500 оцінює у 2.5 трлн. доларів.

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

Графік 1. Динаміка основних потоків капіталу світу

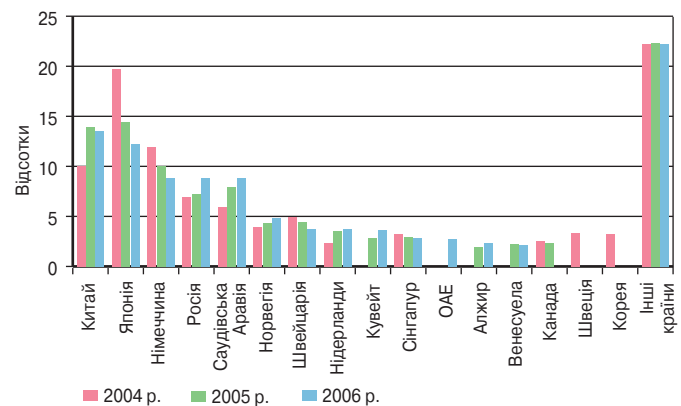

Примітка. Чистий сукупний рух капіталу включає прямі інвестиції, портфельні інвестиції, інші інвестиційні потоки (банківські кредити і депозити) та резервні активи.

* За визначенням "Світового економічного огляду", це група інших ринків, що розвиваються, та країн, що розвиваються, у тому числі Гонконг, ПАР, Ізраїль, Корея, Сінгапур і Тайвань.

Джерела: МВФ, "Світовий економічний огляд", "Міжнародна фінансова статистика", березень 2007 р.

Графік 2. Динаміка інвестицій у країни світу

Джерело: Global Financial Stability Report, МВФ, вересень 2005, 2006, квітень 2007 рр.

У 2006 році проявилися нові тенденції процесу глобалізації фінансових ринків. Зокрема спостерігалось зростання обсягів міжнародного руху капіталу на ринках, які розвиваються, посилення конкуренції між фінансовими центрами, що створює більше можливостей вибору для учасників ринку, хоча й робить раніше географічно захищені біржі вразливими для конкурентів з усього світу. Так, за даними Ernst & Young, у ході першого публічного розміщення акцій на фондових біржах (IPO – Initial Public Offering) за часткою залученого капіталу на перше місце вийшла біржа Гонконгу (HKSE) – 17% від загального обсягу, на друге – Лондонська (LSE) – 15%, а на третє – Нью-Йоркська (NYSE) – 11%. Причому в сектор фінансових послуг на IPO було залучено найбільший капітал (58 млрд. доларів), що майже дорівнює сумарному обсягу залучень у двох інших найпривабливіших сферах – нерухомості (33 млрд.) та енергетиці (26 млрд. доларів).

Досліджуючи витоки підвищеного динамізму фінансової складової процесу глобалізації, як правило, розглядають кілька аспектів. Один із основних полягає в тому, що фінансові установи внаслідок лібералізації руху капіталу і дерегулювання банківської діяльності отримали змогу проводити різносторонні фінансові операції: інвестиційні банки – займатися комерційним кредитуванням, комерційні банки – страхуванням, торгівлею ф'ючерсами, опціонами тощо. Було проведено розширену приватизацію активів, знижено податки і комісійні збори з фінансових трансакцій, сформовано мережу офшорних банків, функціонуючих у пільговому режимі, тощо. В результаті виникли фінансові холдинги, які пропонували клієнтам повний набір послуг фінансового посередництва. Саме ці холдинги почали домінувати на ринку фінансових послуг. Процеси лібе-

ралізації, що відбувалися в економічно розвинутих країнах у 1980–90-х роках, були відповіддю на посилення конкуренції на ринку фінансових послуг. Тому лібералізацію світової економіки та особливості її постіндустріального розвитку можна вважати взаємодоповнюючими ключовими факторами процесів, що спричинилися до появи глобальних форм міжнародної конкуренції на фінансових ринках.

Найбільш загальну теорію міжнародного руху капіталу ще в 1848 році запропонував у "Принципах політичної економії" Дж. С. Мілль, який вбачав основний чинник руху капіталу в відмінностях між нормами прибутків і ризиків у різних країнах. Аналіз динаміки фінансових ринків економічно розвинутих країн та регіонів, що розвиваються, дає змогу пересвідчитись у правомірності його тези.

Серед факторів, які нині стимулюють приплив іноземного капіталу в ту чи іншу економіку (див. графік 1), дослідники виділяють:

- ◆ зростання внутрішнього попиту на гроші;
- ◆ підвищення продуктивності капіталу;
- ◆ падіння світових процентних ставок.

Необхідною умовою глобалізації фінансових ринків є свобода руху капіталу, в результаті чого значно змінюється фінансовий потенціал світової економіки. В цьому аспекті надвисока інтенсифікація руху фінансових потоків – прогресивний наслідок глобалізації світового господарства. Інвестори й позичальники стали потенційними учасниками всіх сегментів фінансового ринку світу. Основним інвестором, за даними МВФ, залишається США, хоча їх частка поступово зменшується і в 2006 році становила 63.7% (2004 року – 70.1%). Останніми роками збільшується частка інвестицій

із Західної Європи, причому в структурі міжнародних зобов'язань євро з 2003 року випереджає долар (див. таблицю 1). Відбувається також зміна найбільш інвестиційно привабливих регіонів – на чільні місця виходять Китай, Росія, Саудівська Аравія (див. графік 2).

Однак фінансові ринки, як і будь-які відкриті системи, функціонування котрих визначається співвідношенням попиту і пропозиції, нестабільні за своєю природою. Тому стрімкі міжнародні переміщення значних капіталів можуть спричинити дестабілізацію економік цілих регіонів, призвести до гострих фінансових криз, прикладом яких є депресія у США в 2001–2003 рр., світова фінансова криза 1997–1998 рр. Тим самим міжнародні грошові потоки віддзеркалюють негативні наслідки глобалізації світової економіки. Ось чому важливими проблемами розвитку процесів глобалізації фінансових ринків стали брак ефективних процедур регулювання значних міжнародних фінансових потоків і визначення узгоджених правил поведінки учасників. Останніми роками можливості впливу на фінансові ринки значно збільшилися. Причому це зумовлюється зокрема постійним зростанням залежності інтернаціональних і наднаціональних центрів регулювання (МВФ, Світовий банк, Організація економічного співробітництва і розвитку, ЄС тощо), а також провідних економічних шкіл від власників фінансового капіталу, великих банків і контролюваних ними фінансових ринків. У результаті глобальні власники фінансового капіталу отримують важелі монетарного тиску на національні та регіональні господарські об'єднання.

Отже, регулювання розвитку фінансових ринків – об'єктивна необхідність. Хоча стан рівноваги як передумова саморегульованого функціонування

Таблиця 1. Структура міжнародних зобов'язань за основними валютами в 1999–2005 рр.

Рік	Євро		Долар США		Фунт стерлінгів Великобританії		Японська єна	
	Обсяг, млрд. доларів	Частка, %	Обсяг, млрд. доларів	Частка, %	Обсяг, млрд. доларів	Частка, %	Обсяг, млрд. доларів	Частка, %
1999	1 500.1	28.4	2 610.6	49.4	402.3	7.6	478.3	9.1
2000	1 862.1	29.8	3 243.9	51.9	448.4	7.2	417.4	6.7
2001	2 429.1	32.4	3 870.9	51.6	503.6	6.7	389.3	5.2
2002	3 610.5	39.0	4 202.4	45.4	621.6	6.7	429.1	4.6
2003	4 930.3	42.8	4 709.4	40.9	829.6	7.2	508.1	4.4
2004	6 233.3	46.4	5 020.8	37.4	1 006.3	7.5	518.7	3.9
2005, червень	6 166.4	45.4	5 199.1	38.3	1 019.4	7.5	486.0	3.6

Джерело: Bank for International Settlements Quarterly Review, грудень 2005.

системи попиту і пропозиції завдяки втручанням ззовні може бути встановлено лише на короткий період. Ефективність заходів щодо скасування зняття обмежень з операцій капітального характеру аналітики пов'язують переважно з вибором послідовності і швидкості цих кроків. Успішними такі реформи були в Індії, Китаї, в більшості індустріальних економік Південно-Східної Азії. Особливість реформ у цих країнах – поступовість і послідовність, а також використання переваг глобалізації для експортної цінової експансії своїх товарів. Цьому неабияк сприяло значне зростання з 1990-х років торговельної та фінансової відкритості світу, насамперед промислово розвинутих країн (див. графік 3).

Процеси глобалізації фінансових ринків і лібералізації руху капіталу тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені. Можна стверджувати, що саме їх взаємовплив став одним із вагомих факторів сучасного етапу розвитку ринку фінансових послуг, який характеризується надзвичайно високою динамікою фінансових потоків, міжнародною інтеграцією фінансових інститутів, утворенням і значною монополізацією провідними міжнародними фінансовими об'єднаннями ринків окремих фінансових послуг та інструментів. У результаті вже практично сформували-

ся світові фінансові ринки, які нині становлять найдинамічніший сектор світової економіки. Процеси глобалізації світової економіки та інтеграції фінансових ринків стали об'єктивними чинниками структурної перебудови ринку фінансових послуг і подальшого розвитку банківського сектору, освоєння банками нових перспективних ринків та зростання міжнародної міжбанківської конкуренції. Чільне місце у цих процесах посіли провідні банківські установи, які поступово опановують роль транснаціональних операторів універсальних фінансових послуг.

Процеси консолідації активів фінансових компаній шляхом злиття чи поглинання – також характерні тенденції глобального ринку фінансових послуг. Вони тісно пов'язані з прагненнями фінансових компаній до глобальної присутності на ринку та виходу на його нові сегменти і є одним з основних способів реалізації стратегії розвитку банків у сучасних умовах. Головними ініціаторами кардинальних змін стали провідні банківські групи, котрим глобалізація економіки створила передумови для розширення масштабу бізнесу і посилення конкурентних позицій у світі: банки, які свою діяльність обмежують лише національним ринком, втрачають конкурентні переваги.

Найбільші проекти щодо злиття і

поглинання нині здійснюються на ринку фінансових послуг Європи (див. таблицю 2). У 2006 році вони сягнули 137 млрд. євро – на 77% більше, ніж 2005 року [3]. Основний їх обсяг припав на банки (99 млрд. євро) і страховий сектор (25 млрд. євро – на 34% більше, ніж у 2005 році). Найвища активність спостерігалася в Італії – 48% від усіх угод. У восьми з 20 найбільших угод в Європі об'єкт придбання знаходився в Італії. У 2007 році процеси консолідації італійських банків тривали: в результаті очікуваного злиття лідерів – UniCredit і Capitalia створюється третій за сумарною капіталізацією (120 млрд. доларів США) банк Європи. Найбільшим проектом може стати очікуване об'єднання банку ABN Amro (Нідерланди) й англійського Barclays Bank (капіталізація нового банку сягне 160 млрд. доларів).

Серед основних тенденцій ринку злиття і поглинання аналітики виділяють:

♦ появу національних лідерів у країнах Європи (особливо в Італії);

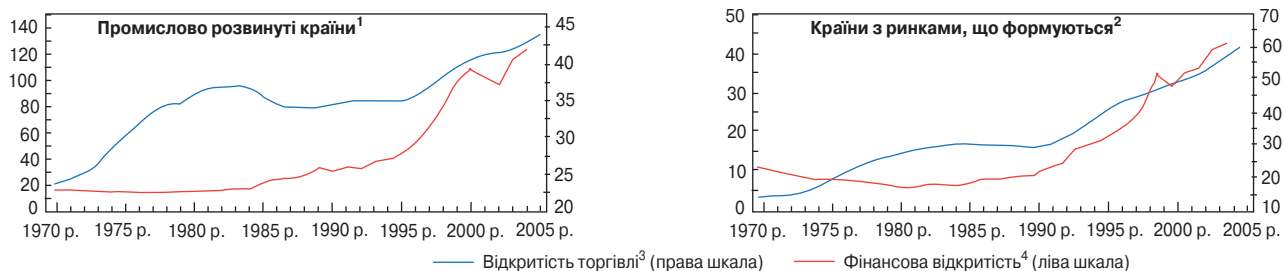
♦ прагнення європейських банків (насамперед французьких) посісти провідні позиції на ринках світу в пошуках можливостей подальшого зростання і з метою стратегічного позиціонування;

♦ продаж страхових активів банківськими групами;

♦ стійкий інтерес до фінансового сектору фондів прямого інвестування.

Аналіз сучасних процесів проникнення капіталу в національні банківські системи свідчить, що іноземні банки частіше не створюють нові структури, а стають власниками ефективних місцевих кредитних установ або викуповують контрольний чи значний пакет їх акцій. Так, Erste Bank (Австрія) в грудні 2005 року купив банк BCR (Румунія) за 4.2 млрд. доларів США, а Bank of America у вересні 2005-го – 9% China Construction Bank (Китай) за 3.0 млрд. доларів [6].

Графік 3. Динаміка торговельної та фінансової відкритості країн світу

Джерело: Lane and Milesi-Feretti (2005 р.) та розрахунки МВФ.

¹ Австралія, Австрія, Бельгія, Німеччина, Норвегія, Португалія, Великобританія, США, Фінляндія, Франція, Швейцарія, Швеція, Японія.

² Аргентина, Бразилія, Венесуела, Домініканська Республіка, Єгипет, Індія, Індонезія, Китай, Корея, Колумбія, Малайзія, Мексика, Перу, Польща, Росія, Румунія, Таїланд, Туреччина, Угорщина, Філіппіни, Чехія, Чилі, Еквадор, Південна Африка.

³ Сума експорту й імпорту у відсотках до ВВП (ковзне середнє за 5 років).

⁴ Сума зовнішніх активів і зобов'язань за прямими іноземними та портфельними інвестиціями у відсотках до ВВП.

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

Таблиця 2. Найбільші угоди з поглинання та об'єднання банків Європи у 2000–2006 рр.

Рік	Покупець		Об'єкт		Сума угоди, млрд. євро
	Назва	Країна	Назва	Країна	
2006	Banca Intesa	Італія	Sanpaolo IMI	Італія	32.00
2006	Banque Populaire; Caisse d'Epargne	Франція	Natixis	Франція	10.00
2006	BNP Paribas	Франція	Banca Nazionale del Lavoro	Італія	10.00
2006	Banco Popolare di Verona e Novara	Італія	Banca Popolare Italiana	Італія	8.06
2006	AXA *	Франція	Winterthur Insurance	Швейцарія	7.90
2006	Banche Popolari Unite	Італія	Banca Lombarda	Італія	6.09
2006	Resolution *	Великобританія	Abbey National Life business	Великобританія	5.23
2006	Danske Bank	Данія	Sampo Bank Group	Фінляндія	4.05
2006	Credit Agricole	Франція	Emporiki	Греція	3.3
2005	Unicredito	Італія	HVB	Німеччина	13.3
2005	ABN Amro	Нідерланди	Banca Antoveneta	Італія	6.1
2005	Unicredito	Італія	Bank Austria CA	Австрія	2.1
2001	Hypovereinsbank (HVB)	Німеччина	Bank Austria CA	Австрія	7.8
2001	Dexia BIL	Люксембург	Kempen & Co	Нідерланди	1.1
2000	Fortis Bank	Бельгія, Нідерланди	BGL	Люксембург	1.6

Примітка. В таблиці перелічено угоди на суму понад 1 млрд. євро.

* Для порівняння в таблиці наведено найбільші в Європі угоди на ринку страхування в 2006 р.

Джерела: Financial Integration in Europe, March 2007; Annual Report ECB.

Процеси злиття і поглинання відбуваються постійно. Головна їх мета — шляхом створення могутніх фінансових установ закласти міцну базу для розвитку. Загалом, основним фактором привабливості нових регіонів для іноземних банків є отримання більшого прибутку за умови прийнятної ризику. За відносною ринкову оцінку використовують коефіцієнт P/BV (price to book value ratio — відношення ціни акції до величини акціонерного капіталу на акцію), який найтісніше корелює з показниками ефективності роботи банку. Конкретна оцінка банку інвестором, окрім оцінки його поточної та очікуваної рентабельності, передбачає врахування цілого ряду чинників, у тому числі:

- ◆ ступеня регіональної присутності і ринкової частки банку на різних сегментах і прогноз їх зміни у майбутньому;
- ◆ ризиків фінансової стійкості (стійкість пасивів, достатність капіталу, ступінь диверсифікації активів і кредитного портфеля, відсоток неповернень, стійкість до курсового і процентного ризиків тощо) як для даного профілю бізнесу банку, так і в разі зміни ринкових уподобань;
- ◆ ступеня підтримки банку з боку держави, центробанку чи її відсутність;
- ◆ рівня менеджменту і репутації банку (в тому числі власників і топ-менеджерів);
- ◆ премії за контроль (при стратегічних угодах).

Процеси фінансової інтеграції нині найдинамічніше відбуваються в Європі, зокрема — в Східній. У результаті відношення суми іноземних активів і

пасивів до ВВП в середньому збільшилося з 45% у 1975 році до 326% у 2004-му, причому в “старих” державах Європи сягнуло 403% [5]. Характерно, що й ціна купівлі банків у Східній Європі значно вища (особливо порівняно зі США і новими ринками Азії). Так, в СНД в 2005–2006 рр. коефіцієнт P/BV становив 3–5; у США і Західній Європі — 1.5–2.5; у Китаї — 1–2. Зокрема, Societe Generale (Франція) в червні 2006 року за 317 млн. доларів США купив 10% Росбанку ($P/BV = 4.5$), а угорський OTP Bank за 477 млн. доларів — 96.4% російського Інвестсбербанку ($P/BV = 3.9$).

У результаті транснаціонального злиття чи поглинання провідні банки перетворюються на універсальні фінансові інститути й надають практично всі види фінансових послуг, у тому числі депозитно-кредитні, інвестиційні, консалтингові, страхові, іпотечні, лізингові. Внаслідок цього останніми роками змінюється структура банківського сектору і характер розвитку бізнесу банків. До того ж найбільші банки діють у масштабах світового фінансового ринку, суттєво впливаючи на економічну політику окремих країн і світову економіку. Тим самим вони не лише зміцнюють свої позиції на фінансовому ринку, а й змінюють рівень і особливості міжнародної конкуренції у сфері фінансів та в економіці в цілому.

Одна з ключових закономірностей розвитку учасників сучасного світового фінансового ринку — тенденція до універсальності й комплексності фінансового обслуговування клієнтів. Разом з іншими тенденціями та процесами вона

є сутнісною характеристикою фінансової глобалізації, яка поступово набула сучасних форм прояву і стала основою надання транснаціональних послуг банками та іншими фінансовими компаніями.

З іншого боку, фінансова глобалізація дещо лібералізувала умови і розширила можливості виходу на ринок фінансових послуг нефінансових компаній, особливо потужних промислових корпорацій, котрі через свої фінансові підрозділи здійснюють різноманітні операції на фінансовому ринку.

Останніми роками корпоративний сектор країн Великої сімки (насамперед у Канаді, Японії, США і особливо у Великобританії) збільшив авуари своїх грошових коштів і став власником значних чистих заощаджень. Накопичення грошових коштів зросло в усіх галузях і пропорційно до розмірів підприємств. Раніше (в результаті фінансових криз кінця 1990-х рр.) власниками чистих заощаджень стали країни з ринком, що формувався (насамперед експортери палива). Це радикально змінило ландшафт глобальних фінансів: групи, які традиційно були об'єктами фінансування, почали кредитувати інші країни й сектори. Ці зміни — один із вагомих чинників, що нині забезпечують доволі низький рівень глобальних довгострокових процентних ставок. Серед інших факторів зростання рівня заощаджень аналітики виділяють:

- ◆ загальне скорочення обсягу виплат податків корпораціями;
- ◆ революційні зміни технологій, що спричинили зниження відносної ціни засобів виробництва і скорочення номінальних витрат, необхідних для досягнення певного обсягу капіталу;
- ◆ зростаючу роль нематеріальних активів у новій економіці, заснованій на інноваціях.

Результатом підвищення рівня заощаджень стала зміна стратегії нефінансових компаній. Вони збільшили передачу активів у управління (у тому числі й під конкретні проекти) і почали перерозподіляти кошти з метою збільшення придбання зарубіжних активів, а не накопичення капіталу всередині країни. Це призвело до значного підвищення ролі корпоративного нефінансового сектору (ще одна тенденція розвитку світового фінансового ринку).

Як бачимо, послуги на фінансовому ринку вже не є привілеєм банків. Мало того, тенденції розвитку ринку фінансових послуг засвідчили: клієнтів усе більше цікавить рівень доступності якісних і оперативних послуг, а не банки як такі. Тому з метою збереження

клієнтури і своєї ролі на ринку провідні банки, попри конкуренцію між собою, консолідували свої інтереси на основі формування партнерств, які:

- ♦ оперативно інвестували значні кошти у розвиток нових каналів доставки послуг на базі новітніх технологій;

- ♦ створили потужні інформаційно-комунікаційні фінансові системи, які взяли на себе роль організаторів торгівлі і стали основою надання широкого спектра транснаціональних фінансових послуг.

Поява стратегічних альянсів і співпраця фінансових інститутів у глобальних інформаційно-фінансових проєктах — ще одна характерна тенденція фінансового ринку. У поєднанні з процесами інтеграції фінансових інститутів це суттєво змінює конкурентне середовище. Мало того, можна стверджувати, що фінансова глобалізація — це особлива фінансово-інвестиційна стратегія реформування транснаціональними фінансовими компаніями сучасного світового ринку універсальних фінансових послуг, заснована як на економічних формах і методах, так і на широкому використанні нееконімічних чинників — надсучасних наукомістких технологій.

Так, сім потужних транснаціональних банків (Citigroup, Credit Suisse Group, Deutsche Bank, Goldman Sachs, Merrill Lynch, Morgan Stanley, UBS), на які припадає майже половина операцій з акціями на біржових майданчиках Європи і значна частина операцій на позабіржовому ринку, оголосили про плани заснування європейської системи електронних торгів. “Багатопротильний торговельний майданчик” має запрацювати на початку 2008 року, причому з урахуванням вимог нового європейського регламенту — Директиви Євросоюзу “Про ринки фінансових інструментів” (Markets in Financial Instruments Directive, MIFID), яка почне діяти з нинішнього року з метою посилення конкуренції та об’єднання ринків капіталу в ЄС. Компанії-засновники та інші банки вести торги практично за всіма цінними паперами, які котируються на євробіржах, причому тарифи будуть нижчими, ніж на Лондонській і Франкфуртській фондових біржах та євробіржі Euronext (об’єднує Амстердамську, Брюссельську, Паризьку і Лісабонську фондові біржі). Глобальна модель взаємодії потужних операторів фінансового ринку спрямована також на мінімізацію обсягів інсайдерської інформації, що сприятиме зміні котирувань лише за ринковими факторами і підвищить ефективність торгів великими пакетами акцій. Поява мо-

гутнього конкурента примусить інші європейські біржі знизити вартість своїх послуг клієнтам, що спричиниться до збільшення числа операцій, підвищення ефективності і ліквідності ринку.

Значне зростання конкуренції на фінансовому ринку стимулює також об’єднання потужних конкурентів міжбанківських систем — фондових бірж. Так, злиття найбільшої біржі NYSE (27% від світового ринку цінних паперів у 2005 році) і Euronext (6% ринку) дасть змогу об’єднаній біржі запропонувати клієнтам величезний пул ліквідності з сумарним лістингом 27 трлн. доларів (у 2.5 раза більше від ВВП США). Обидві біржі збережуть незалежність в управлінні та в регулятивному режимі: NYSE регулюватиметься законами США (в тому числі досить суворими вимогами закону Сарбанеса-Окслі щодо звітності акціонерних компаній), а Euronext зможе пропонувати клієнтам менш жорсткі умови розміщення, характерні для ЄС. Тому компанії з країн Близького Сходу та СНД, які з огляду на ліберальніші, ніж на NYSE, правила, раніше надавали перевагу Лондонській фондовій біржі (LSE — 11% ринку), зможуть отримати доступ до каналів NYSE через євромайданчики Euronext. До того ж нова біржа конкуруватиме з LSE безпосередньо на її території, адже до складу Euronext входить біржа деривативів LIFFE у Лондоні. Також значно подовшає торгова сесія — Париж від Нью-Йорка відокремлює п’ять часових поясів.

Отже, науково-технічні досягнення стали вагомими чинниками глобалізації, підвищення ефективності функціонування фінансового ринку, інтеграції всіх його сегментів та суттєвої структурної перебудови компаній — учасників ринку.

Впровадження інновацій у процесі еволюції фінансово-банківської сфери спричиняє масштабні перетворення відповідних сегментів фінансового ринку і, як наслідок, впливає на розвиток економіки в цілому. Однак необхідно зважати на двоякий характер інноваційної діяльності у сфері фінансів: виходячи з інтересів компанії як суб’єкта ринку, інновацію слід розглядати як інструмент оптимізації фінансових потоків і розширення пропозиції послуг клієнтам, а з огляду на інтереси фінансової системи саме бурхливі фінансові інновації можуть призвести до зростання частки несплатоспроможних суб’єктів підприємництва і, отже, стануть чинниками криз в економіці. Тому, попри загальну позитивну оцінку впровадження фінансових інновацій, необхідно врахо-

увати, що за певних умов безконтрольний бум інновацій у сфері фінансів загрожує ймовірними негативними наслідками і навіть порушенням макроекономічної рівноваги. Один із таких прикладів — економічна криза 1990 року в Японії, яка стала результатом краху фінансових пірамід. Вони виникли в процесі лібералізації фінансового ринку, коли знизилися бар’єри для виходу нових учасників на ринки боргових інструментів. Ринок переповнився новими фінансовими продуктами, а держава недостатньо жорстко регулювала механізми формування процентних ставок за кредитами, стрімке зростання цін на активи (насамперед у сфері нерухомості) тощо.

Особливості і значна динаміка розвитку сучасного ринку фінансових послуг, а також зростання взаємопов’язаності між країнами спонукають до створення адекватної методології регулювання процесів міжнародного руху капіталу та її оперативної адаптації на національних ринках. Проте глобальної інфраструктури фінансового ринку в повному обсязі ще не створено. Це стосується не лише законодавства та інших інституційних чинників, а й інститутів, які повинні забезпечувати обіг фінансових інструментів. Особливо це характерно для країн із перехідною економікою, які перебувають на етапі створення необхідної інфраструктури ринку фінансових послуг. Серед чинників, котрі погіршують баланс руху капіталу в цих країнах, виділяють:

- ♦ високі внутрішні ризики (політичного і, часто, кримінального походження), які зумовлюють:

- низький рівень іноземних інвестицій;

- підвищену схильність до вивезення капіталу за межі країни (для цього компанії часто використовують зовнішньоекономічні контракти, що значно спотворює офіційну статистику стосовно виводу капіталу);

- ♦ відносно високий рівень бюджетного дефіциту, внаслідок чого скорочується обсяг внутрішніх заощаджень;

- ♦ низький рівень доходу, що зумовлює низький рівень внутрішніх заощаджень, недостатній для фінансування дефіциту державного бюджету.

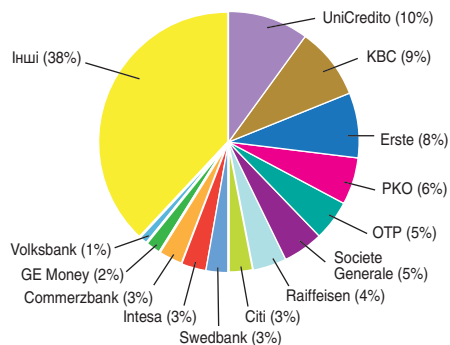
Однак слід зазначити, що з розвитком конкурентного ринкового середовища в країнах із перехідною економікою також поступово запроваджується інтегрована модель ведення фінансового бізнесу. Прикладом може бути зміцнення в результаті структурної перебудови банківських систем країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) (див. таблицю 3 та графік 4). Характерно, що найбільше

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

зацікавлені у проникненні в банківські системи регіону країни Європи (див. графік 5). З іншого боку, приклад країн ЦСЄ свідчить, що глобалізація утруднює пошук національної моделі розвитку банків — у більшості країн даного регіону практично весь банківський сектор контролюється іноземним капіталом. У цьому аспекті фінансову глобалізацію доцільно розглядати як наслідок активної експансії фінансово-банківського капіталу Заходу в напрямі перспективних ринків колишніх соціалістичних країн, а метою проведення своєрідної фінансової революції шляхом упровадження загальноприйнятих стандартів фінансового обслуговування та інтенсифікації розвитку фінансових інновацій є закріплення на прибуткових ринках. Так, у загальних банківських активах цих країн частка іноземних банківських активів з 2000-го до 2004 року зросла майже на 10% (із 38.8 до 47.9%), а в країнах Азії та Латинської Америки, що розвивають фінансові ринки, вона практично не змінилася [4]. Тому очевидно, що перед країнами з перехідною економікою, незалежно від рівня розвитку їх фінансово-банківських систем, нині постає проблема вибору стратегії розвитку банківського сектору. Вирішення цієї проблеми з урахуванням національних пріоритетів — необхідна передумова ефективної інтеграції нових країн у глобальний ринок фінансових послуг.

Отже, наприкінці ХХ століття роль рушія розвитку глобальної економіки світу закріпилася за фінансово-банківським сектором. Глобалізація світового господарства і розвиток фінансового ринку тісно взаємопов'язані: необхідна умова глобалізації економіки — доступ до ресурсів світових фінансових ринків, які,

Графік 4. Присутність провідних банківських груп світу в Центральній та Східній Європі

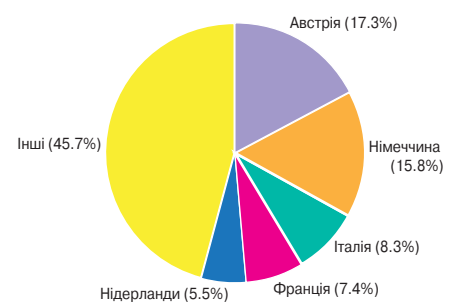

Примітка. Розрахунки — у відсотках до загальних банківських активів регіону на кінець 2005 року. Регіон включає Албанію, Білорусь, Боснію та Герцеговину, Болгарію, Естонію, Косово, Латвію, Литву, Польщу, Росію, Румунію, Сербію (дані щодо Сербії та Чорногорії), Словаччину, Угорщину, Україну, Хорватію, Чехію.

Джерела: RZB Group, 2006 р.; Доповідь "Перспективи розвитку світової економіки", МВФ, квітень 2006 року.

в свою чергу, еволюціонують у процесі створення наднаціональної економіки, змінюють механізми міжнародної конкуренції і стають вагомими факторами конкурентоспроможності національних економік. Головними факторами сучасного розвитку економічного середовища діяльності банків — ринку фінансових послуг — є глобалізація, посилення відкритості світової економіки, міжнародний рух капіталів, створення інноваційних фінансових інструментів і послуг шляхом запровадження надсучасних технологій у процес виробництва послуг та обслуговування клієнтів банками. Еволюція цих факторів має довгостроковий характер, а їх дія поступово поширюється на нові країни, сприяючи економічно-

Графік 5. Структура вимог ключових країн-кредиторів до країн Центральної та Східної Європи

Примітка. Розрахунки — у відсотках до загальних вимог іноземних банків до країн регіону на кінець березня 2006 року.

Джерело: Банк міжнародних розрахунків.

му зміцненню їх фінансово-банківських систем. Фактор глобалізації фінансових ринків у міжнародній діяльності фінансово-банківських установ спричиняє їх злиття чи об'єднання у масштабах усього світу. Процеси інтеграції фінансових установ, кардинальні зміни структури й архітектури світових фінансових ринків є об'єктивною тенденцією економічного і соціально-політичного розвитку світу, яка свідчить, що країни і зокрема фінансові інституції встановлюють єдині стандарти функціонування світового фінансового ринку і діють згідно з їх вимогами. Однак, враховуючи, що за певних умов процеси глобалізації фінансових ринків можуть викликати негативні тенденції у світовій економіці, об'єктивно необхідним є впровадження жорстких процедур міждержавного регулювання транскордонних грошових потоків. Прикладом доволі адекватних заходів є Директиви ЄС щодо регулювання фінансових ринків, основна мета яких — формування єдиного загальноєвропейського ринку фінансових послуг.

Література

1. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. — К.: Логос, 2003 — 631 с.
2. Иноземцев В.Л. Расколотая цивилизация. — М.: Наука, 1999. — 703 с.
3. Сделки слияния и поглощения на рынке финансовых услуг: Пост на европейском рынке. — PricewaterhouseCoopers, 2007.
4. Global Financial Stability Report. — МВФ, вересень 2006.
5. International Finance and Income Convergence: Europe is Different // IMF Working Paper. — WP/07/64. — 2007. — March.
6. Global Development Finance. The Development Potential of Surging Capital Flows. — WB, 2006.

Таблиця 3. Структура фінансових активів деяких країн — кандидатів на вступ до Євросоюзу на кінець 2005 року

Фінансові посередники	Болгарія	Румунія	Хорватія ¹	Туреччина
Банки	85.8	84.2	81.6	86.8
в тому числі іноземні	80.09	62.2	91.20	—
Інвестиційні фонди	—	0.3	2.2	6.3 ³
Фінансові інвестиційні компанії	—	3.3 ²	—	0.5
Страхові компанії	3.3	3.5	5.2	2.8
Пенсійні фонди	2.9	—	2.9	0.3
Лізингові компанії	4.3	6.8	5.7	1.2
Інші	3.7	1.8	2.4	2.1
Разом	100.0	100.0	100.0	100.0
Загальні активи, млрд. євро	19.6	36.2	42.1	294.9
ВВП, млрд. євро	21.4	27.7	79.3	286.7
Частка загальних активів у ВВП, %	91.3	130.7	53.2	102.7
Частка банківських активів у ВВП, %	78.3	106.6	44.8	89.0

¹ Дані на кінець 2004 року (у відсотках до загальних активів).

² У тому числі фонди, які адмініструються компаніями з управління активами, котрі не є членами "Національного об'єднання колективного інвестування".

³ Спільні фонди.

Джерела: Microeconomic and Financial Stability Challenges for Acceding and Candidate Countries", ECB, OPS №48, липень 2006.

**Віталій
Романчукевич**

Економіст департаменту монетарної політики Національного банку України, аспірант Університету банківської справи НБУ

Проблема ефективної комунікаційної стратегії Національного банку України набуває особливо важливого значення у процесі глобалізації та євроінтеграції національної економіки, коли прозорість грошово-кредитної і валютної політики стає одним із суттєвих елементів їх успішної реалізації.

Автор робить низку пропозицій, запровадження яких у практику могло б посприяти підвищенню рівня відкритості діяльності центрального банку нашої країни.

Точка зору/

Проблеми та перспективи висвітлення грошово-кредитної політики НБУ (комунікаційний аспект)

Останніми роками тема прозорості центрального банку перебуває під пильною увагою аналітиків і науковців. Це пояснюється, по-перше, підвищенням рівня незалежності переважної більшості центральних банків. А по-друге, – загостренням проблеми очікувань економічних агентів, зокрема на фінансових ринках. Коливання в очікуванні нерідко створюють бар'єри проведенню оптимальної грошово-кредитної політики. Певною протидією цьому є підвищена прозорість центрального банку, яка посилює довіру до його політики, що створює передумови для поліпшення її ефективності.

Це підтверджено серією досліджень економічних ефектів відкритості й прозорості грошово-кредитної політики, які нещодавно було проведено центральними банками економічно розвинутих країн світу, зокрема Європейським центральним банком, Банком Англії, шведським Ріксбанком та іншими.

Першим концепцію прозорості грошово-кредитної політики висунув економіст Федерального резервного банку Річмонда (США) Марвін Гудфренд. Він вважав, що завдяки підвищеній прозорості можна уникати помилок у прогнозуванні і сприяти поліпшенню добробуту суспільства. Фрагментарність же інформації може дестабілізувати фінансовий ринок і збільшити волатильність процентних ставок [1].

Член правління Європейського центрального банку (ЄЦБ) О.Іссінг досліджував процедурну прозорість, аналізуючи стенограми засідань банківських комітетів. Його дослідження теж підтверджують корисність прозорості грошово-кредитної політики, оскільки вона, на думку аналітика, уповільнює мінливість інфляції, знижує рівень безробіття і зрештою збільшує добробут суспільства [1, 2].

Шведські економісти Дж.Фауст і Л.Свенссон займалися вивченням ринкової прозорості. Їх аналіз засвідчує, що прозорість майже завжди вигідна

суспільству, проте вона не завжди вигідна центральному банку, який часом вважає за краще діяти на власний розсуд, прагнучи до гнучкості грошово-кредитної політики, передусім в умовах реакції на шоки [1].

Прозорість центральних банків прибутанна середовищу, в якому громадськості своєчасно й у зрозумілій та доступній формі оголошують цілі монетарної політики, пояснюють її правоту, інституційну та політичну основу, повідомляють і обґрунтовують рішення щодо монетарної політики, інформують про хід її проведення, створюють певні умови підзвітності центрального банку.

Забезпечення прозорості пов'язане з відкритістю процесу прийняття внутрішніх рішень центрального банку, з поясненням громадськості принципів дії монетарних інструментів, за допомогою яких він виконує покладені на нього функції і завдання. Більша прозорість означає переконливість і ефективність монетарної політики. Прозорість потребує чіткого формулювання стратегії монетарної політики та своєчасного публікування всіх статистичних даних і прогнозів, на яких центральний банк ґрунтує свої рішення.

Сучасна світова практика доводить, що широкі наукові та політичні кола надають перевагу прозорості в грошово-кредитній політиці, котра базує свої аргументи на можливих сприятливих наслідках її реалізації. Один із таких прикладів – “Кодекс належної практики з забезпечення прозорості у грошовій та фінансовій політиці” Міжнародного валютного фонду (МВФ) [4].

ГОЛОВНІ ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ

У першій із чотирьох частин кодексу запропоновано шляхи чіткого визначення ролі, відповідальності і цілей центрального банку.

По-перше, цілі мають бути чіткими, публічно проголошеними та законодав-

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

чо унормованими. Інституційна відповідальність за валютну політику теж має бути роз'ясненою суспільству. У відповідному законі слід визначати спосіб, у який забезпечується підзвітність керівництва центрального банку. Водночас цей закон має їх і захищати від необгрунтованого звільнення чи скасування рішень. Слід чітко визначати інституційний взаємозв'язок між грошовими та фінансовими операціями, а також агентські ролі, які виконує центральний банк від імені уряду.

По-друге, рішення центрального банку необхідно доводити до відома громадськості. Центральний банк повинен пояснювати основні засади грошово-кредитної політики, її інструменти і планові показники (якщо вони застосовуються), необхідні для досягнення поставлених цілей. Потрібно висвітлювати структуру органу центрального банку, відповідального за прийняття рішень, а його рішення — своєчасно публікувати.

По-третє, слід постійно висвітлювати грошово-кредитну політику. Прес-релізи центрального банку мають, як мінімум, відповідати стандартам поширення даних МВФ. Центральний банк повинен створити відкриті служби інформації та забезпечувати їхню роботу.

По-четверте, посадовці центральних банків мають періодично доповідати у відповідному державному органі про хід проведення й результати грошово-кредитної політики. Одним із основних свідчень добросовісного виконання центральним банком, його посадовцями покладених на них завдань є опублікування фінансових звітів, перевічених авторитетними аудиторами, інформації про видатки та доходи, запровадження певних стандартів поведінки та уникнення конфлікту інтересів. Водночас слід інформувати громадськість про ступінь захищеності керівників центральних банків у процесі виконання своїх обов'язків [джерело: сайт МВФ].

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Поняття *комунікація* — це не що інше, як методи, за допомогою яких центральні банки обмінюються інформацією з широкими колами громадськості. Основне завдання комунікаційної політики центрального банку — забезпечити поінформованість суспільства про свою діяльність. Важливо зауважити, що комунікація — двосторонній процес. Тож централь-

ний банк, здійснюючи спілкування за допомогою відкритих, прозорих методів, має робити все для того, щоб його правильно зрозуміли, а ті, кому інформація надсилається, в свою чергу, мають прислуховуватися до повідомлень банку, намагатись ефективно використовувати цю інформацію при прийнятті рішень [5, 6].

Важливо також зауважити, що комунікація сама по собі є засобом досягнення, а не кінцевою метою того чи іншого процесу. Інакше кажучи, комунікацію слід здійснювати з певною метою. А це означає, що центральні банки мають розробляти відповідні методи комунікації.

Стратегічний підхід до комунікації полягає у чіткому усвідомленні працівниками центрального банку поставлених цілей; охопленні в процесі спілкування якомога ширшої аудиторії; різноманітності способів донесення інформації до адресатів.

Ключовим питанням комунікації є оприлюднення рішення про обраний курс грошово-кредитної політики. Незважаючи на деякі відмінності в процедурі повідомлень про прийняття рішень, центральні банки Європи, як правило, приймають їх на засіданнях правління, присвячених питанням монетарної політики. Про їх проведення громадськість повідомляють завчасно [7, 8].

У Польщі та Румунії детальний звіт про кожне таке засідання публікують у пресі. В Чехії та Угорщині оприлюднюють витяги зі звіту, а прийняті рішення коментують під час брифінгу, який зазвичай проводить голова центрального банку.

Одним із способів розширення громадської аудиторії є створення брифінгового форуму на веб-сайті, як це робить Банк Англії.

Зауважимо, що більшість європейських центральних банків публікує прес-релізи щонайменше двома мовами — національною й англійською. При цьому прагнуть не переобтяжувати ці матеріали вузькоспеціальними термінами, а в разі неможливості їх уникнення пояснюють суть.

У Національному банку Польщі (НБП) створено департамент зв'язків із громадськістю. Його основними функціями є:

1. Формування інформаційної політики НБП, зокрема:

◆ підготовка та проведення інформаційних кампаній на тему функціонування НБП та банківського сектору Польщі;

◆ пропагування в суспільстві та банківському секторі європейського

валютно-економічного союзу;

◆ підтримка поточних контактів із засобами масової інформації, а також координація публічних виступів працівників НБП;

◆ організація прес-конференцій;

2. Здійснення видавничої, інформаційної та освітньої діяльності [9].

Для того, щоб підвищити прозорість діяльності і переконливіше пояснити громадськості свій підхід до монетарної політики, чеський та угорський центральні банки публікують протоколи своїх засідань та прогностичні моделі. Всі вищезгадані країни, крім Румунії, звітують про процес голосування під час засідань з питань монетарної політики (зауважимо, що у Чеській Республіці поіменне голосування членів правління не розкривається). Деякі країни розробили кодекс поведінки щодо здійснення процесу комунікації у період між засіданнями для уникнення можливих перекручень або надання повідомлень, що можуть збити з пантелику. Наприклад, за сім днів до засідання Національний банк Чехії утримується від проведення інтерв'ю або повідомлень щодо аспектів монетарної політики [8, 11].

В останні роки до класичних засобів комунікації (таких, як інтерв'ю, прес-конференції, семінари) масово додалися веб-сайти, які стали основним інструментом спілкування центральних банків із громадськістю. Польський, чеський та угорський центральні банки є показовими з точки зору добре структурованих та легких у користуванні веб-сторінок, насичених актуальною інформацією. Вони побудовані з урахуванням ступеня підготовленості користувачів: на сайтах можна знайти як популярні пояснення основ монетарної політики, так і спеціальні аналітичні матеріали. Веб-сторінки мають численні посилання на інші електронні джерела інформації [8, 11].

Слід зазначити, що бажаний ступінь відкритості може різнитися у різних аспектах роботи центрального банку, проте стратегію комунікації слід втілювати за всіма аспектами роботи НБУ. Для зовнішнього світу НБУ є єдиною організацією, яка має бути цілісною, чесною та прозорою у своїй політиці. Наприклад, деякі центральні банки спостерігали той факт, що довіра до їхньої монетарної політики зазнавала шкоди від банкрутства якогось банку, коли громадськість вважала (справедливо чи ні — інше питання), що це сталося з вини центрального банку, і тому слід було дуже обережно координувати тактику комунікації в межах усього

центрального банку для виправлення ситуації.

Звичайно, існують певні обмеження щодо того, наскільки відкритим може бути центральний банк. Однак такі обмеження мають бути виправданими і не завдавати шкоди ефективній роботі центрального банку.

Попри те, що центральні банки формують очікування, допомагаючи людям ліпше зрозуміти, які чинники передусім впливатимуть на процентні ставки та обмінний курс, більшість центральних банків все-таки утримуються від оприлюднення прогнозів про те, коли та наскільки ці ставки зміняться у майбутньому. Деякі центральні банки дають знати про можливе підвищення чи зниження процентних ставок за кілька місяців, а Федеральний резервний банк і, меншою мірою, Європейський центральний банк формують очікування щодо своїх рішень на найближчу перспективу.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОМУНІКАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Хоча бажаний ступінь відкритості центрального банку може відрізнятися залежно від напрямку діяльності, загальну стратегію комунікації слід втілювати за всіма аспектами його роботи. Цей принцип стосується будь-якого центрального банку і, звісно, Національного банку України.

Як і кожен центральний банк, НБУ в процесі комунікації прагне використовувати кращий світовий досвід у цій сфері. Зокрема він дотримується таких загальноновживаних критеріїв:

- ♦ зовнішню комунікацію слід організовувати за цільовим принципом, тобто так, щоб вона відповідала потребам різних категорій населення;

- ♦ необхідно систематично надавати громадськості прості, короткі і чіткі пояснення щодо грошово-кредитної політики, у разі потреби — робити повторні повідомлення;

- ♦ якщо бажаного результату не досягнуто, слід публічно проаналізувати причини, з яких це сталося, чесно визнаючи допущені помилки;

- ♦ особливо важливо забезпечувати відповідність зроблених заяв заходам монетарної політики, визначити пріоритетність цілей, тому що комунікація ускладнюється, якщо політика є невизначеною або багатоцільовою.

Національний банк України прагне запровадити ефективну комунікативну політику, яка б зосереджувалася на тому, коли та як часто здійснювати

Канали та цільові аудиторії в системі комунікації НБУ		
Аудиторія	Канали	Періодичність спілкування
Громадськість	Веб-сайти, статті в журналах, прес-конференції, опубліковані промови/довповіді, спеціальні PR-публікації	Часто, нерегулярно, (регулярно для статистичних публікацій)
Уряд, Верховна Рада, Президент, НБУ, Рада НБУ	Квартальні звіти про грошово-кредитну і фінансову ситуацію та дотримання цілей політики, прес-конференція щодо Основних засад грошово-кредитної політики	Регулярно, щокварталу, щороку
Аналітики	Веб-сайти, аналітичні семінари (наприклад, узгоджений прогноз), публікації в офіційних виданнях НБУ, зокрема у "Віснику НБУ", та в інших спеціалізованих виданнях	Нечасто, нерегулярно
Зацікавлені сторони (наприклад, експортери та імпортери)	Прес-конференції	Нечасто
ЗМІ	Брифінги для преси, конференції, інтерв'ю, статті	Відносно часто, нерегулярно
Фінансові ринки	Нормативні документи, семінари-тренінги, дискусії за круглим столом, веб-сайти, прес-релізи, професійні контакти	Досить часто (веб-сайти, прес-релізи)

комунікацію, через які канали та на яку цільову аудиторію передавати інформацію. Ціллю стратегії комунікації є досягнення кращого розуміння громадськістю, учасниками фінансових ринків засад і процесів грошово-кредитної та курсової політики. Вона має сприяти створенню позитивного іміджу НБУ, підтриманню взаємовигідних стосунків із громадськістю, урядом та ринками, посиленню довіри до політики НБУ, підвищенню її ефективності.

Слід визнати, що нині НБУ не має системної стратегії комунікації, хоча вже зроблено певні кроки у цьому напрямі з метою поліпшення прозорості грошово-кредитної та курсової політики. Наявний діапазон комунікації Національного банку не є широким. Він містить у собі окремі важливі для забезпечення прозорості елементи. Так, НБУ повідомляє про цілі та заходи короткострокової грошово-кредитної і курсової політики, проте чітко не оголошує середньо- та довгострокові цілі. Основні цілі грошово-кредитної політики повідомляються громадськості через щорічні Засади грошово-кредитної політики [5].

Суспільство та ринки погоджуються з тим, що хоча наявна інформація про тенденції макроекономічного розвитку є адекватною, публічне обговорення позиції НБУ щодо минулих чи майбутніх тенденцій розвитку грошово-кредитної та курсової політики є недостатнім. Зазначену вище інформацію представлено на офіційному веб-сайті НБУ (він містить статистичну інформацію — щоправда, подану з певною затримкою, — про тен-

денції грошово-кредитного, курсового, фінансового розвитку, стану платіжного балансу та інші макроекономічні тенденції). Перспективи довгострокових монетарних тенденцій не обговорюються з представниками широкої громадськості й окремих цільових груп [10].

Слід зазначити, що Національному банку України доводиться працювати у складній політико-економічній ситуації, тому керівництво НБУ намагається дуже обережно та виважено висвітлювати прогнози грошово-кредитної політики та свої дії. Проте, вважаємо, більша прозорість та інформативна активність НБУ щодо заходів своєї політики могли б позитивно впливати на ринки та зменшувати невизначеність у період складної фінансової ситуації. Наприклад, можна було б регулярно проводити брифінги для преси і конференції щодо стану та перспектив політики валютного курсу і відсоткової ставки.

Процес комунікації, який здійснює НБУ, охоплює майже всі важливі цільові аудиторії (див. таблицю).

Обмеженими є контакти з зацікавленими групами (наприклад, з експортерами/імпортерами). Часто спілкування ініціює сама аудиторія, передусім — преса. Є підстави вважати, що значна частина українських журналістів політично заангажована, тому часто дії НБУ висвітлюються в пресі неадекватно або упереджено. Преса нерідко користується вторинними джерелами інформації (агенцій, дилерів), внаслідок чого трапляються непорозуміння. З іншого боку, окремі документи чи інформація не завжди виявляються

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

доступними. Серед мотивів обмеженого доступу до них — побоювання того, що широка громадськість чи преса можуть неадекватно зреагувати на ту чи інші інформацію, недостатньо розуміючи суть питання.

Є низка факторів, яка пояснює сумніви НБУ щодо доцільності публікації своїх внутрішніх середньострокових макроекономічних прогнозів, створюваних (починаючи з 2005 року) на щоквартальній основі. По-перше, ці прогнози ще не мають однозначної оцінки власне в НБУ. По-друге, залишається відкритим питання, чи може НБУ взагалі створювати незалежні прогнози, адже, відповідно до законодавства, Національний банк має враховувати макроекономічний прогноз, розроблений Міністерством економіки, як основу свого аналізу грошово-кредитної політики. Такий підхід застосовується і в Основних засадах грошово-кредитної політики.

Більша частина комунікативної діяльності НБУ пов'язана з вищим керівництвом банку. Зокрема, Голова НБУ та його заступники спілкуються з громадськістю через прес-конференції, доповіді, інтерв'ю та статті; радники Голови викладають свою точку зору через журнальні статті та інтерв'ю; директори департаментів — через професійні контакти, статті та семінари-тренінги. Рада НБУ також бере участь у комунікативному процесі в контексті Основних засад, прес-конференцій, доповідей та інтерв'ю, так само, як і урядові посадовці, які висловлюють свої думки в доповідях, інтерв'ю та за допомогою різноманітних заяв.

Прес-служба НБУ теж провадить комунікативну діяльність. Вона акцентує свою увагу головним чином на зв'язках зі ЗМІ та відіграє обмежену роль у визначенні змісту комунікації; прес-релізи ухвалюються прес-службою на підставі проектів, підготовлених департаментами НБУ.

Насамкінець пропонуємо деякі рекомендації, врахування яких сприяло б підвищенню рівня прозорості діяльності центрального банку країни, що необхідно для досягнення цілей та поліпшення ефективності реалізації грошово-кредитної політики.

На нашу думку, передусім варто було б:

- ♦ серед численних короткострокових цілей, які містяться в Основних засадах грошово-кредитної політики, визначити пріоритетні та чітко поінформувати про них громадськість;

- ♦ завчасно інформувати про генеральну стратегію грошово-кредитної політики (наприклад, про переорієн-

тацію на забезпечення цінової стабільності, девальвацію чи ревальвацію національної валюти) та надавати роз'яснення щодо окремих заходів політики вже після їх здійснення;

- ♦ регулярно та систематично використовувати різноманітні канали комунікації, зокрема прес-конференції та прес-релізи після проведення окремих заходів політики, публікації звітів про інфляцію та/або протоколів засідань Правління, повідомлення на веб-сайтах, спільні з урядом заяви тощо;

- ♦ встановити нові та підтримувати наявні контакти з певними групами за інтересами (наприклад, профспілками, підприємствами, економістами-аналітиками та журналістами, учасниками валютного і фінансового ринків, ученими, студентами тощо) за допомогою проведення спеціальних семінарів, публікації доповідей або статей про напрями грошово-кредитної політики;

- ♦ активізувати роботу, яка вже ведеться, щодо пристосування комунікації до потреб та інтересів конкретних аудиторій: якщо цільовою аудиторією є широка громадськість (яку більше цікавлять загальні формулювання та "картина в цілому"), можливо, достатньо простого повідомлення. Якщо ж цільовою аудиторією є комерційний банк чи аналітичний центр (яких більше цікавлять цифри та деталі вироблення політичних рішень), повідомлення мають презентуватися по-іншому, можливо, з більшою кількістю технічних деталей та конкретних інструкцій.

Загальний зміст повідомлень, що надаються всім цільовим групам, має бути однаковим, проте важливо пам'ятати, що різні аудиторії можуть бути зацікавлені в різних аспектах одного й того ж явища.

Прозорість і стратегія ефективної комунікації є вирішальними для формування очікувань фінансової спільноти щодо політичного курсу центрального банку та інфляційних очікувань громадськості. Лише шляхом успішного впливу на очікування та вжиття відповідних заходів центральний банк може зміцнити довіру до себе та підтримати свою реальну незалежність.

Література

1. Мусеев С.Р. *Денежно-кредитная политика: теория и практика: Учеб. пособие.* — М.: Экономист, 2005. — С. 652.

2. Issing O. *The Eurosystem: Transparent and Accountable, or "Willem in Euroland"* // *Journal of Common Market*

Studies. — 1999. — № 37. — Р. 503—519.

3. Закон України "Про Національний банк України" від 20.05.1999 р. // www.bank.gov.ua.

4. Шводіаєр Г., Комаров В., Акімова І. *Незалежність, підвітність і прозорість Центрального банку: випадок України. Проект аналітичної записки* // www.undp.org.ua.

5. *Матеріали семінару з реалізації проекту TACIS Бістро "Підтримка процесів адаптації банківського сектору України до законодавства, стандартів і принципів ЄС: програмні пропозиції" (матеріали семінару).* — К.: НБУ. — 2006. — С. 150.

6. Пишк Б.І., Романчукевич В.В. *Особливості впровадження механізму таргетування інфляції в Україні. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Фінансово-економічні системи: трансформація та євроінтеграція (Збірник наукових праць).* — Львів: — Вид. Інституту регіональних досліджень НАН України. — 2007. — Вип. 1 (63). — С. 505.

7. *IMF-Sponsored Regional Seminar on Central Bank Communications, Mumbai (January 23, 2006).*

8. *Офіційні веб-сайти центральних банків.*

9. Жуковський М. *Еволюція банківської системи Польщі.* — Люблін: Вид. Університету Марії Кюрі-Склодовської. — 2006. — С. 335.

10. www.bank.gov.ua.

11. www.imf.org.

12. *Основні засади грошово-кредитної політики на 2008 рік* // www.bank.gov.ua.

УТИЛІЗАЦІЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ КОМП'ЮТЕРІВ

МП "СОЛЯРИС"

приймає в переробку морально
застарілі:

- персональну (IBM PC) техніку;
- оргтехніку;
- АТС та мобільні телефони;
- прилади, блоки, комплектуючі.

Тел. (044) 585-88-01; 585-88-02

Факс (044) 585-88-00

e-mail: solyaris@solyaris.com.ua

www.solyaris.com.ua

Ліцензії № 344235, № 344236,
№ 344237 Мінфіну України
Ліцензії № 270922, № 270935
Мінпромполітики України

Дві думки/

До системи валютних курсів

**Федір
Рогач**

Аспірант Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т.Шевченка

**Юрій
Курза**

Кандидат економічних наук

У матеріалі аналізуються суперечності реального курсоутворення м'яких валют на основі порівняння товарних кошиків. Автори пропонують версію реального курсоутворення на основі заміщення товарних кошиків як фундаментальну альтернативу і обґрунтовують його математичну модель.

Сучасна світова парадигма валютного курсу зводиться до кількох основних теорій, що пояснюють утворення валютних курсів.

У теорії загальної рівноваги валютний курс описується як загальна сукупність (співвідношення) попиту на валюту та її пропозицію під дією всіх наявних чинників і визначає рівноважний плаваючий номінальний (видимий) курс.

У теорії паритету купівельної спроможності (ПКС) валютний курс пояснюється як гіпотетичне співвідношення, порівняння вартості товарних наборів (кошиків) різних країн в їх грошових одиницях. У ній також визначається так званий реальний валютний курс, який обґрунтовується реальною купівельною спроможністю грошової одиниці й відповідно її обмінною цінністю. Під "реальністю" валютного курсу при цьому розуміють обґрунтування того, яким він повинен бути.

У теорії процентних ставок зміна номінального валютного курсу пояснюється дією міжнародних фінансових потоків, що перерозподіляються залежно від рівня процентних ставок у різних країнах, а у грошовій теорії зміна номінального валютного курсу пояснюється змінами масштабу цін у країнах (інфляцією).

Якщо теорія загальної рівноваги є всеохоплюючою, то теорія ПКС та теорія процентних ставок пояснюють лише внутрішню структуру валютного курсу. Причому, теорія ПКС є фундаментом валютного курсу, а теорія процентних ставок пояснює коливання номінального курсу навколо реального.

Ідея ПКС була висунута ще в 1556 р. Мартином де Ацпілкуета Наварро і пізніше стала предметом дослідження багатьох відомих економістів, таких як Д.Рікардо, Д.Юм [1], Р.Дорнбуш та С.Фішер [2, с. 187], М.Бурд, Ч.Виплош [3, с. 209–211, 223], Д.Сакс [4, с. 729–732], Г.Кассель, А. Наговіцин [5, с. 417] та інші. Всі вони так чи інакше намагалися визначати, обґрунтовувати валютні курси на основі ПКС через порівняння товарних цін, їх динаміки у різних країнах. Ця залежність має такий базовий вигляд [1]:

$$K_v = C_v / C_z, \quad (1)$$

де: K_v – реальний валютний курс;

C_v – рівень внутрішніх цін у країні;

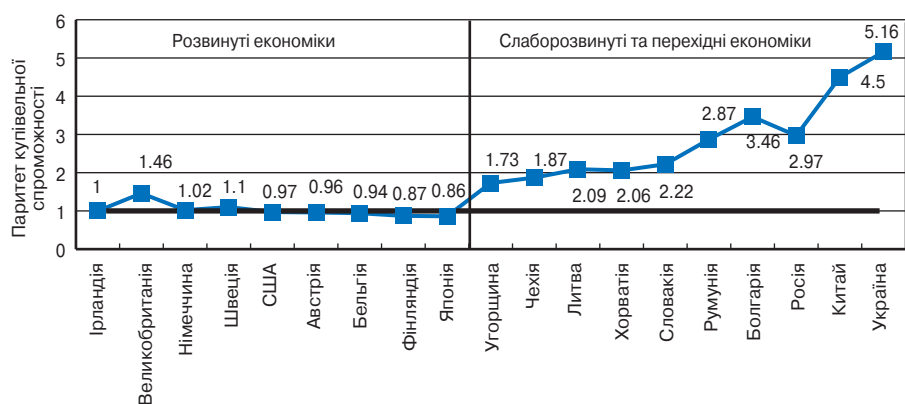
C_z – рівень зовнішніх цін.

Такий тривалий період розробки теорії ПКС і кількість задіяних дослідників та методичних підходів пояснюються прагненням використати переваги ПКС та подолати його недоліки, які по-різному проявлялися на кожному новому етапі світового економічного розвитку.

Головним сучасним недоліком теорії ПКС є те, що емпіричні дані не завжди підтверджують справедливість цієї теорії [6], а отже, в ній закладені певні внутрішні суперечності. Аналізу та подоланню суперечностей реального валютного курсу і присвячено це дослідження.

Фахівці, порівнюючи ціни широкого представницького набору товарів у різних країнах, зазвичай роблять висновок, що абсолютного ПКС не існує: вартості однакових товарних кошиків різних країн, приведені до однієї валюти, значно відрізняються (див. графік 1).

Графік 1. Відхилення номінальних валютних курсів країн від ПКС у 2003 р.

Джерело: [7].

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

Очевидно, що лише для розвинутих країн ПКС співставний з їх номінальними валютними курсами. Співставний, але не рівний їм, що можна пояснити впливом міжнародних фінансових потоків (див. графік 1).

Аналіз головного недоліку застосування ПКС свідчить, що зазначені причини (неспівставність або надто умовна співставність кошків різних країн) проявляються на тлі сучасних порівнянь структури економік і споживання в різних країнах.

Це спостереження спонукає до перевірки дії принципу ПКС для різних категорій країн, їх валют.

Як відомо, класичне розуміння ПКС виникло і стверджувалося за умов практично автономного натурального господарства в Європі. М. де Ашплкуета Наварро, Д.Рікардо, Д.Юм за об'єкт аналізу мали самодостатні економіки Англії, Франції, Голландії, Іспанії, Італії, німецьких держав, Австрії, які самостійно, на основі внутрішнього виробництва, формували на одному й тому ж технологічному рівні майже ідентичні споживчі кошики — майже однаковий європейський одяг, взуття, предмети побуту і виробництва, транспортні засоби, продукти харчування, послуги, житло тощо — і які становили спільну основу для їх цінового порівняння. Цю спільну основу порівняння зумовлювали однакова диверсифікованість економік країн, їх однорідність. І лише “абсолютні переваги”, за теорією А.Сміта [8], та “порівняльні переваги”, за теорією Д.Рікардо [9], відрізняли їх за ціновою ознакою на основі різниці витрат. Переваги в якості також виражалися в ціні. За таких умов теорія ПКС здавалася майже ідеальною, оскільки вона цілком інтегрувалася з теорією “порівняльних переваг” у зовнішній торгівлі і навіть з пізнішими теоріями — Г.Касселя [10, с. 8], Е.Хекшера, Б.Оліна [11], а також П.Самуельсона, що аналізували вартість виробничих ресурсів саме в класичних європейських країнах. І сьогодні “класичні розвинуті економіки” лідирують щодо диверсифікованості, є співставними й порівнянними — вони на 70% торгують між собою та інвестують одна в одну. Їх валюти загалом стабільні, “тверді”.

Слід також зазначити, що порівняльний принцип у реальному курсоутворенні твердих валют може бути реалізований не лише через ПКС, а й через паритет експорту/імпорту ($PEI_{(m)}$), який пропонувався у межах нового кейнсіанського підходу і на який, до речі, орієнтується Міжнародний валютний фонд у своїх оцінках і рекомендаціях країнам щодо курсового ре-

гулювання [12]. Загальна формула паритету визначає, що $G_i = V_e$, а реальний курс на основі паритету експорту/імпорту формулюється так:

$$PEI_{(m)} = \frac{G_i}{V_e}, \quad (2)$$

де: $PEI_{(m)}$ — реальний курс твердої валюти на основі PEI ;

G_i — пропозиція національної валюти імпортерами для імпортних операцій за товарами, послугами;

V_e — пропозиція експортерами іноземної валюти від експортних операцій за товарами, послугами.

Якщо цінове порівняння за теорією ПКС кошків класичних, розвинутих країн: США, Німеччини, Великобританії, Франції, Японії або кошків США і Європейського союзу можна провести коректно, з певними застереженнями (щодо забезпеченості природними ресурсами, наприклад) і це було використано при впровадженні євро, то широкою спільної основи для порівняння кошків розвинутої країни з кошиком слаборозвинутої країни або країни з перехідною економікою просто немає.

Так, для визначення у 1990-х, 2000-х роках реального курсу валюти України — гривні щодо долара США шляхом порівняння кошків товарів та послуг (ПКС) потрібно співставити, з одного боку, недорозвинуту й викривлену структуру виробництва споживчих благ і технологічно відсталу сферу виробництва засобів промислового використання в Україні, які значною мірою не відповідають міжнародним стандартам і не задіяні у міжнародному цивільному та господарському обороті (тобто практично не мають об'єктивної оцінки), а з іншого боку — весь набір товарів і послуг у світі, за якими ведуться розрахунки в доларах США як у світовій валюті. Те ж стосується визначення курсу гривні в євро, фунтах стерлінгів, єнах. Ніякого порівняння бути не може через неспівставно низьку диверсифікованість української економіки, фізичну відсутність товарних позицій, відсутність широкої спільної основи порівняння.

Але ж об'єктивне курсоутворення валют слаборозвинутих країн все ж відбувається, оскільки теорія загальної рівноваги щодо них діє. Звідси виникає питання про інший, ніж на основі ПКС, характер реального курсоутворення для валют таких країн. Цей характер визначається характером зовнішньоторговельного обороту слаборозвинутої країни, адже основна функція обмінного курсу — обслуговування зовнішньоекономічної діяльності.

Структура українського експорту товарів свідчить: найбільшими товарними групами, що отримують визнання на світових ринках, є продукція металургії (не найвищої технологічної якості), мінеральні продукти (здебільшого напівпродукти), хімічна продукція (напівпродукти, добрива) та частково продукція машинобудування. Як бачимо, асортимент експортованої продукції досить обмежений. Аналогічна справа з українським експортом послуг, близько 70% якого припадає на транспортні послуги транзитної країни, серед яких левову частку становить транспортування трубопроводами енергоносіїв. Зовсім іншою є структура українського імпорту. Крім об'єктивно значної частки, що припадає на імпорт енергоносіїв, це — сучасні транспортні засоби, металовироби, сучасна продукція машинобудування, високотехнологічні споживчі товари, полімери, пластмаси, хімічна продукція, технічні, фінансові й транспортні послуги, яких потребує економіка і споживання і які Україна об'єктивно не може запропонувати навзаєм через значний технологічний розрив між українською промисловістю та промисловістю розвинутих країн.

Отже, баланс вітчизняного експорту/імпорту товарів і послуг дає виразне уявлення про експортні можливості України і заміщення імпортом дефіциту внутрішнього кошика. Цей дефіцит пов'язаний із низьким рівнем диверсифікованості економіки, наслідком чого є мінливість, оперативна нестабільність курсу, “м'якість” валюти. Аналогічна картина спостерігається і в інших слаборозвинутих країнах та країнах з перехідною економікою, що мають м'які валюти.

Тому реальне курсоутворення у слаборозвинутих економіках відбувається не на основі принципу порівняння кошків, як у розвинутих країнах, а на основі принципу їх заміщення таким чином, що попит на валюту для заміщення дефіциту внутрішнього кошика врівноважується пропозицією валюти від продажу на експорт товарів, послуг внутрішнього виробництва відповідно до цінових умов на внутрішньому та зовнішньому ринках. Тобто закон попиту і пропозиції валюти, загальна рівновага зберігаються на основі паритету експорту/імпорту для м'яких валют ($PEI_{(m)}$).

Таке розуміння порівняльного та замінювального принципів реального курсоутворення дає змогу виділити їх головні відмінності.

1. Порівняння кошків розвинутих країн свідчить про їх конкурентне співвідношення аналогів на внутрішньому

і зовнішньому ринках, тобто торговельний паритет розвинутої країни складається у конкуренції між ВВП та імпортом і за ПКС, і за $PEI_{(m)}$;

2. Склад експорту як частини ВВП слаборозвинутої країни та склад імпорту якісно відрізняються: вони не порівнювані, а отже, майже не конкурують на внутрішньому ринку, і торговельний паритет не складається як конкурентний паритет між експортом (ВВП) та імпортом. Імпорт спрямований на подолання дефіциту внутрішнього товарного кошика з метою розвитку країни та споживання.

Тож можемо зробити висновок про певну обмеженість застосування теорії ПКС та $PEI_{(m)}$ (йдеться лише про порівняння однорідних, аналогічних співставних економік), що обґрунтовується теоретично і підтверджується емпірично (див. графік 1), а саме: поряд із курсоутворенням на основі порівняння кошків для твердих валют існує також курсоутворення на основі заміщення кошків для м'яких валют.

Практична реалізація цього висновку потребує опрацювання апаратного забезпечення курсоутворення м'яких валют $PEI_{(m)}$, аналогічного ПКС та $PEI_{(m)}$ для твердих. Для цього треба детальніше проаналізувати внутрішні співвідношення попиту і пропозиції валюти, що виникають при заміщенні кошків, через взаємодію експорту та імпорту.

Об'єктивність експорту полягає в тому, що фактичний експорт є максимально можливим на певний момент часу, за умов відсутності штучного регулювання (оскільки все, що може бути продане за рубіж на вигідніших цінових умовах, ніж на внутрішньому ринку, буде експортовано, поки цінові умови не вирівняються), і об'єктивно повністю відбиває експортні та економічні можливості країни.

Імпорттери, зі свого боку, зможуть придбати валюти не більше, ніж їм зможуть виручити експортери (тобто експорт є основним джерелом валюти для імпорту, якщо абстрагуватися від фінансових припливів, фінансового сальдо у платіжному балансі), але відсутність необхідних для розвитку і споживання обсягів внутрішньої товарної пропозиції змушує значно переплачувати за валюту, що справляє додатковий тиск на валютний курс. Це пояснюється об'єктивним бажанням слаборозвинутих країн отримувати блага цивілізації і економічно розвиватися. Так об'єктивно створюється занижений щодо ПКС реальний курс м'якої валюти $PEI_{(m)}$ (див. графік 1). А це означає, що саме конкурентоспроможність і диверсифікованість

(недиверсифікованість) ВВП визначають, обмежують масштаби товарного обміну між країнами, тобто саме внутрішнє виробництво та експорт, а не імпорт, мають пріоритет у формуванні реального курсу м'якої валюти. Те ж можна сказати про об'єктивність імпорту, обсяги якого і ціни на який також обмежені економічними можливостями країни, наявними валютними ресурсами, внутрішнім попитом.

З вищевикладених міркувань випливає висновок про різницю між $PEI_{(m)}$ та $PEI_{(m)}$, їх особливості, а саме:

— $PEI_{(m)}$ відображає паритет конкурентоспроможності співставних, порівнянних товарів, послуг (аналогів, кошків) на ринках двох співставних, однорідних розвинутих економік. При цьому $PEI_{(m)}$ формується на конкурентному співвідношенні національного ВВП та імпорту як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках через порівняння кошків та внаслідок інфляції (як чинника масштабу цін). Імпорт має конкурентне значення і конкурентно впливає на національний ВВП. $PEI_{(m)}$ існує на конкурентній зв'язці між експортом та імпортом.

— $PEI_{(m)}$ відображає лише конкурентоспроможність експорту слаборозвинутої економіки на зовнішніх ринках, оскільки ВВП країни не конкурує (майже не конкурує) з імпортом на внутрішньому ринку через заміщення кошків. При цьому $PEI_{(m)}$ формується на основі надходжень від експорту, потреб країни в імпорті та внаслідок інфляції. Імпорт конкурентного значення не має і на національний ВВП конкурентно не впливає, а зумовлюється внутрішніми потребами й експортними надходженнями. Курсоутворююча зв'язка між експортом та імпортом відображає лише їх неконкуруючі обсяги.

Різниця між порівнювальним і заміщувальним принципами є фундаментальною.

Узагальнюючи та абстрагуючись від впливу фінансового сальдо, доходимо висновку, що $PEI_{(m)}$ може вважатися критичним курсом твердих валют як такий, що забезпечує нульове торговельне сальдо ($G_i = V_e$) і за якого конкурентоспроможність експортного ВВП та імпорту врівноважуються. А $PEI_{(m)}$ може вважатися критичним курсом м'яких валют як такий, що забезпечує стабільність експорту ($V_e = const.$), за якого конкурентоспроможність експорту і його обсяги є незмінними. Це означає, що зменшення експорту відбувається через зниження його конкурентоспроможності від завищеного номінального курсу м'якої

національної валюти щодо $PEI_{(m)}$, а зростання експорту відбувається через зростання його конкурентоспроможності від заниженого курсу м'якої національної валюти відносно $PEI_{(m)}$. Відповідно стабільність експорту означає дію критичного (нейтрального) поточного номінального валютного курсу на рівні $PEI_{(m)}$.

Можна також стверджувати, що наявність торговельного сальдо є критерієм завищеного/заниженого курсу твердої валюти відносно $PEI_{(m)}$, а динаміка експорту є критерієм завищеного/заниженого курсу м'якої валюти відносно $PEI_{(m)}$.

Ключовим моментом у визначенні $PEI_{(m)}$ є те, що імпорт врівноважується, обмежується не конкурентоспроможністю ВВП, не на основі рівноваги Манделла — Флемінга та умови Маршалла — Лернера (як при формуванні $PEI_{(m)}$), а виключно на основі надходжень від конкурентоспроможного експорту та фінансового сальдо. І хоча рівновага Манделла — Флемінга зберігається, характер її утворення та інтерпретація інші:

$$V_i = V_e + S_{fd}, \quad (3)$$

де V_i — обсяг імпорту, валютні ресурси для імпорту;

V_e — обсяг експорту;

S_{fd} — фінансове сальдо, в тому числі девізи (інтервенції НБУ).

Тому при визначенні $PEI_{(m)}$ враховується, що додатне або від'ємне сальдо фінансового балансу спричиняє збільшення або зменшення ресурсів для імпорту, відтак його потрібно очищати від впливу фінансового сальдо, співставляючи лише експорт та очищений від фінансового сальдо імпорт. У результаті, $PEI_{(m)}$ визначається на основі експорту і зумовленого тільки ним (експортом) імпорту:

$$PEI_{(m)} = \frac{G_i - S_f}{V_e}, \quad (4)$$

де $PEI_{(m)}$ — реальний валютний курс PEI для м'яких валют;

G_i — пропозиція гривні для імпорту;

S_f — фінансове сальдо без девізів (у гривнях);

V_e — обсяг експорту (в доларах США).

Порівняльний аналіз $PEI_{(m)}$ з іншими курсами розкриває деякі його властивості:

— будь-яке зростання експорту супроводжується адекватним зростанням імпорту і не позначається прямо на зміні $PEI_{(m)}$. Зате зміна номінального курсу м'якої валюти змінює конкурентоспроможність та обсяги експорту і, як наслідок, обсяги імпорту;

— чим більше фінансове сальдо, тим більшим буде неконкурентний імпорт у країну для розвитку її сфер виробництва та споживання, який обмежувати-

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

меться лише внутрішнім попитом;

— якщо заниження/завищення твердої валюти має дискримінаційно-протекційні наслідки для експортерів або імпортерів через обернену пропорційність згідно з рівновагою Манделла — Флемінга та умовою Маршала — Лернера, то заниження/завищення м'якої валюти пропорційно відображається на експорті та імпорті (без урахування фінансового сальдо) і не є дискримінаційно-протекційним за характером внаслідок неконкурентності кошика — $PEI_{(M)}$ симетричний щодо самого себе.

$PEI_{(M)}$ має чинники динаміки. Чинники посилення $PEI_{(M)}$ такі:

1) зменшення потреби в імпорті через імпортозаміщення, реструктуризацію, диверсифікацію економіки;

2) зростання конкурентоспроможності національного експорту в результаті підвищення економічної ефективності, що дає змогу конкурувати за міцнішої національної валюти;

3) дефляція всередині країни та інфляція у країнах — торговельних партнерах;

4) сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура, що дає змогу конкурувати за міцнішої національної валюти;

5) посилення (ревалюація) валют країн — торговельних партнерів, що дає змогу конкурувати за міцнішої національної валюти.

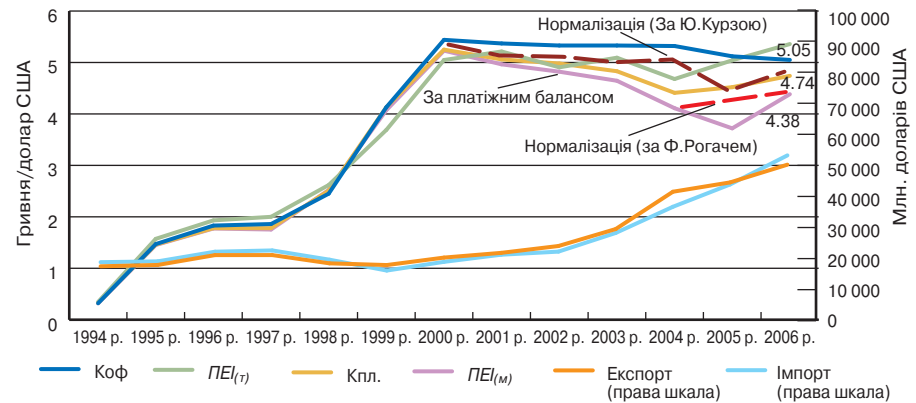
Обернена дія зазначених чинників призводить до послаблення $PEI_{(M)}$.

Перші три чинники є внутрішніми і фундаментальними. Низька економічна ефективність, що дає змогу конкурувати слаборозвинутим економікам лише при більш низькому валютному курсі, а також брак необхідних для розвитку і споживання обсягів внутрішньої товарної пропозиції, що змушує значно переплачувати за іноземну валюту для імпорту, призводять до природного заниження м'якої валюти відносно ПКС. Можна зробити висновок, що саме низька економічна ефективність та недиверсифікованість об'єктивно визначають відхилення як $PEI_{(M)}$, так і плаваючого курсу м'якої валюти від ПКС (див. графік 1).

Аналіз співвідношень змісту різних курсів засвідчує: плаваючий курс лише на чинник фінансового сальдо відрізняється від $PEI_{(M)}$. Цим підтверджується, що $PEI_{(M)}$ є первинним щодо плаваючого курсу, адже за відсутності фінансового обороту вони збігаються. Разом із тим у формулі визначення $PEI_{(M)}$ (4) фінансове сальдо використовується як чинник приведення фактичного обсягу імпорту до експортного обсягу, незважаючи на обсяги

Морфологічна таблиця реального курсоутворення (за Ф.Рогачем)		
Підходи	Типи валют	
	Тверді	М'які
ПКС порівняльний	*	—
ПЕІ порівняльний конкурентний, $PEI_{(T)}$	*	—
ПЕІ заміщувальний неконкурентний, $PEI_{(M)}$	—	*

Графік 2. Валютні курси в Україні

Розраховано за даними джерела [13].

фінансового сальдо та породженого ним фактичного імпорту. Таким чином, $PEI_{(M)}$ завжди приводиться до одного й того ж значення незалежно від характеру й розміру фінансового сальдо, що розриває зв'язок із плаваючим курсом, роблячи ці курси цілком незалежними один від одного за змістом щодо дії на них фінансового сальдо. Отже, слід особливо наголосити, що плаваючий курс від фінансового обороту безпосередньо залежить, а $PEI_{(M)}$ не залежить. Це означає, що вони можуть мати різну динаміку залежно від динаміки фінансового сальдо.

Що ж спонукало авторів до цього дослідження? Насамперед, прагнення проаналізувати суперечності реального валютного курсу. Як результат цього аналізу можемо навести систему підходів до реального курсоутворення залежно від типу валюти (див. таблицю).

Апробація $PEI_{(M)}$ на даних платіжних балансів деяких країн із перехідними економіками підтвердила його критичне значення для експорту. На прикладі України пересвідчуємося: занижений у 1995—1997 рр. і 2000—2006 рр. відносно $PEI_{(M)}$ офіційний курс національної валюти призводив до зростання експорту, експортного ВВП, а завищений у 1998—1999 рр. — до його зниження і загострення економічної кризи в країні (див. графік 2). $PEI_{(M)}$ при цьому відображав лише умову рівноваги між експортом та імпортом, а не безпосередньо розвиток економіки.

Так само показав себе $PEI_{(M)}$ на прикладі В'єтнаму (див. графік 3). Майже на всьому аналізованому часовому проміж-

ку простежується зв'язок між заниженням номінального курсу донга та зростанням експорту. Причому, для обох країн чим більшим було відхилення номінального курсу від $PEI_{(M)}$, тим вищими були темпи зростання експорту.

Разом із тим виявилися проблеми визначення $PEI_{(M)}$, пов'язані зі станом, інформаційною якістю платіжних балансів, недостатнім розкриттям їх статей за оборотами (тільки сальдо), незбалансованістю за роками під впливом різних припливів та відпливів, не пов'язаних із торговельними оборотами, і деяким спотворенням зв'язку між $PEI_{(M)}$ та динамікою експорту (як у В'єтнамі 1995, 1996 рр.). Адже не може офіційний курс бути завищеним щодо плаваючого, якщо центральний банк у ці роки викупував валюту. Ці обставини змушують розробляти підходи до нормалізації балансів.

Так, Ю.Курза пропонує нормалізовувати їх на основі збереження рівноваги Мандела — Флемінга, коли сальдо фінансів та девізів центрального банку узгоджуються з торговельним сальдо.

Ф.Рогач пропонує нормалізувати баланс експертним методом на основі якісної і кількісної оцінки змін у ньому. На його думку, певна незначна незбалансованість платіжних балансів, що має місце майже в усіх країнах, свідчить про накопичення "напруги" і довгострокові структурні зміни, які не можна ігнорувати рівновагою Мандела—Флемінга. Наприклад, на його думку, слід визнати незбалансованість платіжного балансу України після 2002 р. як природну в умовах високих темпів розвитку, як таку, що

не спотворює $PEI_{(m)}$ і прийнятну для його прямого розрахунку, а до нормалізації балансу треба вдатися лише у випадку особливих подій (скажімо, припливу інвестицій у 2005 р. для приватизації ВАТ “Криворіжсталь”, який відображено у платіжному балансі, але який на валютний та грошовий ринки не потрапив і впливу на них не справив). Підхід Ф.Рогача передбачає ідентифікацію статей балансу за ознакою їх впливу на валютний ринок. Аналогічно не підлягають урахуванню (нормалізації) дебіторська та кредиторська заборгованість, помилки, упущення тощо.

Підхід Ф.Рогача дає адекватніші результати, проте він трудомісткіший і потребує значно більшого обсягу інформації про інвестиційні та девізні обставини на валютних ринках країн. А таких обставин у країнах, які активно розвиваються, дуже багато.

няльного та замішувального принципів. Так, якщо подальший технологічний розвиток розвинутих країн збільшує технологічний і економічний розрив між ними і слаборозвинутими країнами, знижує ступінь порівняльності й підвищує ступінь замішування їх кошків, то явища глобалізації, пов'язані з індустріалізацією слабозвинутих країн, набуття ними нових конкурентних переваг, урізноманітнення їх товарних кошків, навпаки, знижують ступінь замішування та збільшують ступінь порівняльності підходів. Прикладом цього можуть слугувати нові індустріальні країни: Південна Корея, Тайвань, Індонезія, Угорщина, Ірландія. Тобто між полюсами рівня розвитку, на яких знаходяться слабозвинуті та розвинуті економіки, знаходиться велика кількість проміжних, середніх економік.

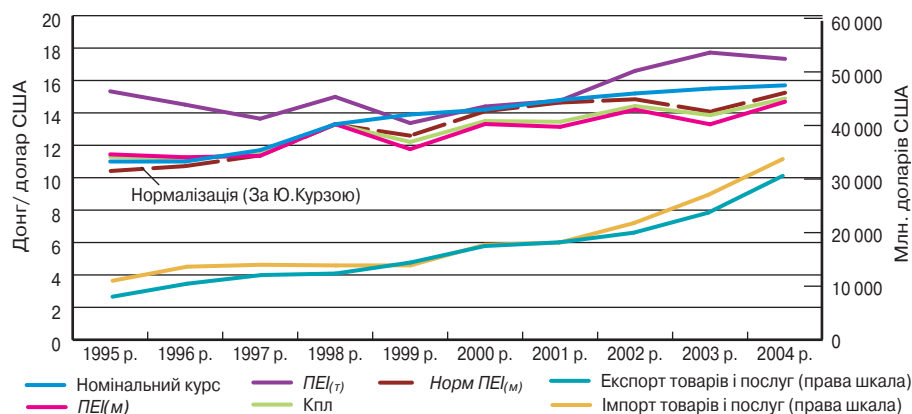
зоні євро, до 2004 р. спостерігалася залежність зростання експорту від співвідношення $PEI_{(m)}$ та номінального курсу євро, а у 2005 р. ця залежність порушилася (див. графік 4).

У Фінляндії, яка також у зоні євро, лише значне завищення номінального курсу щодо $PEI_{(m)}$ у 2003 р. спричиняє невеликий спад експорту, а в 2006 р. експорт на незначне завищення номінального курсу вже не реагує (див. графік 5).

У класичних розвинутих країнах $PEI_{(m)}$ узагалі цілковито зливаються з плаваючими номінальними курсами, стають практично ідентичними (див. графік 6), або “прозорими” для них і ніяк не впливають на динаміку експорту (див. графіки 6, 7), незважаючи на різні співвідношення між фінансовим сальдо й торговими оборотами, як, наприклад, у США та Великобританії, що підтверджує незалежність $PEI_{(m)}$ від фінансового сальдо. Ці факти спонукають до подальшого осмислення універсальності принципу заміщення кошків.

Зазначене дає підставу для висновку, що дія $PEI_{(m)}$ у вигляді формули (4) поширюється лише на слабозвинуті й перехідні економіки та деякою мірою на економіки середнього, проміжного рівня розвитку (див. таблицю). Тому $PEI_{(m)}$ через виявлені співвідношення між ним та офіційним валютним курсом, з одного боку, і динамікою експорту й імпорту, з іншого боку, можна характеризувати як об'єктивний показник для оцінки курсової політики щодо м'яких валют та як орієнтир для розвитку перехідних і слабозвинутих економік. Значення $PEI_{(m)}$ у тому, що він показує межу раціонального валютно-курсного регулювання, а плаваючий курс — вихідна позиція для девізних дій із підтримки офіційного валютного курсу.

Графік 3. Валютні курси В'єтнаму

Розраховано за джерелами: [14], [15].

Підхід Ю.Курзи знання цих обставин не потребує, але й похибка його більша, оскільки він часто радикально змінює статті балансу для розрахунків.

Такий радикальний перегляд принципів реального курсоутворення призводить до розходжень у судженнях авторів. Так, Ю.Курза припускає, що принцип заміщення кошків у курсоутворенні може стосуватися також розвинутих країн, їхніх співставних, конкурентних економік — воно відбувається на основі заміщення ВВП конкурентним імпортом. Тобто, за Ю.Курзою, принцип заміщення є більш універсальним, а $PEI_{(m)}$ можна модифікувати.

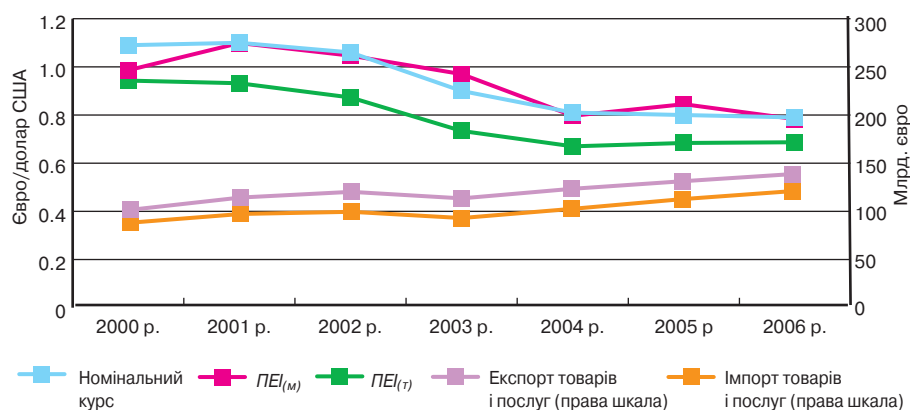
Зі свого боку, Ф.Рогач вважає, що сама логіка і зміст $PEI_{(m)}$ виключають конкурентність, і його застосування для твердих валют потребує відповідного обґрунтування.

Очевидно, науково-технологічний розвиток та явища глобалізації впливають на пропорції застосування порів-

Отже, можна простежити значення $PEI_{(m)}$ для проміжних та розвинутих економік для визначення меж його застосування.

Так, у Ірландії, котра знаходиться у

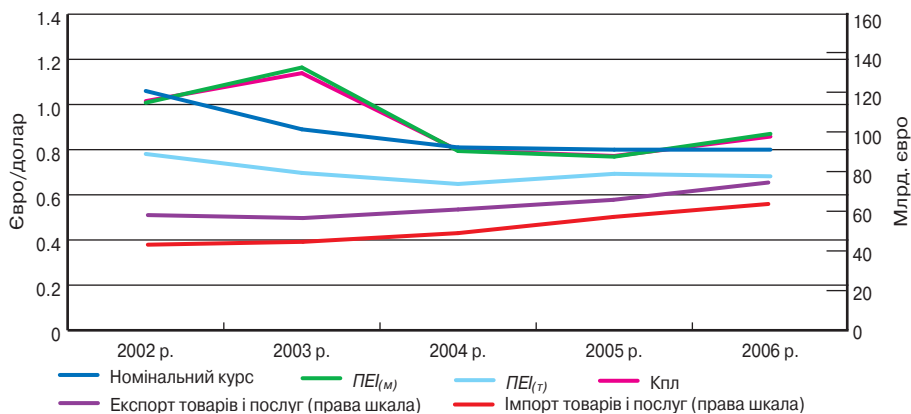
Графік 4. Валютні курси Ірландії

Розраховано за джерелами: [16], [17].

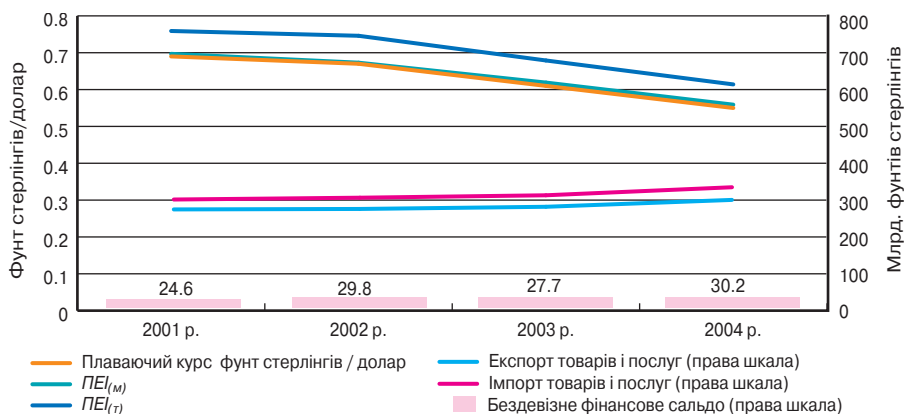
ВАЛЮТНИЙ РИНОК

Графік 5. Валютні курси Фінляндії

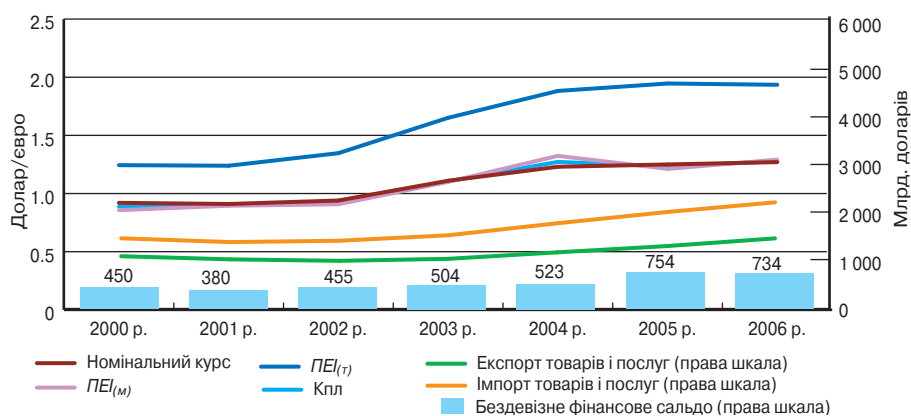
Розраховано за джерелами: [18], [19].

Графік 6. Валютні курси Великобританії

Розраховано за джерелами: [20], [21].

Графік 7. Валютні курси США

Джерело: [22], [23].

Стосовно України це означає, що НБУ та уряд повинні контролювати співвідношення між офіційним курсом гривні та $ПЕI_{(M)}$, не допускаючи завищення офіційного курсу, яке може призвести до падіння експортного ВВП і позначитися на стані всієї економіки.

Література

1. Журавка Ф.О., Русаненко І.С. Прог-

нозування валютного курсу як один з інструментів хеджування валютного ризику // *Фінанси України*. — 2000. — № 9. — С. 49–58.

2. Пашута М.Т., Калина А.В. Прогнозування та макроекономічне планування: Навч. посібник. — К.: МАУП, 1998. — 192 с.

3. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения / Под ред. Л.Н. Красавиной. — М.: Финансы и ста-

тистика, 1994. — 588 с.

4. Frankel Jeffrey, Fajnzylber Eduardo, Schmukler Sergio, Servén Luis. *Verifying Exchange Rate Regimes*. — Harvard University and NBER. — May 17, 2000.

5. Наговицин А.Г. Валютная политика. — М.: Экзамен, 2000. — 512 с.

6. Herb Thompson. *Ignorance and Ideological Hegemony: a Critique of Neoclassical Economics* // *Journal of Interdisciplinary Economics*. — 1997. — № 8 (4). — P. 291–305.

7. Гальчинский А. Курс гривни должен укрепляться // *Киевские ведомости*. — 2004. — 26 июня.

8. Смит А. *Исследование о природе и причинах богатства народов*. — М.: Соцэкгиз, 1962. — 684 с.

9. Рикардо Д. *Начала политической экономии и налогового обложения*. — М., Госполитиздат, 1941. — Т. 1. — 288 с.

10. Лисанюк В., Шевчук В. Політика обмінних курсів: якою бути українській гривні? // *Вісник НБУ*. — 1996. — № 6. — С. 56.

11. Olin Bertil. *Interregional and International Trade*. Cambridge: Harvard University Press, 1933. — 188 p.

12. *Статті угоди Міжнародного валютного фонду (з поправками)*. Прийнято 22.07.1944 р. у Бреттон-Вудсі (США). Вашингтон: Міжнародний валютний фонд.

13. Офіційний сайт НБУ www.bank.gov.ua.

14. IMF Staff Country Report № 00/116. August 2000. Vietnam: Statistical Appendix and Background Notes.

15. IMF Country Report No. 06/421. November 2006. Vietnam: 2006 Article IV Consultation. — Staff Report.

16. IMF Country Report No. 04/348. November 2004. Ireland: 2004 Article IV Consultation. — Staff Report.

17. IMF Country Report No. 07/325. September 2007. Ireland: 2007 Article IV Consultation. — Staff Report.

18. IMF Country Report No. 07/279. August 2007. Finland: 2007 Article IV Consultation. — Staff Report.

19. IMF Country Report No. 03/325. October 2003. Finland: 2007 Article IV Consultation. — Staff Report.

20. IMF Country Report No. 05/80. March 2005. United Kingdom: 2004 Article IV Consultation. — Staff Report.

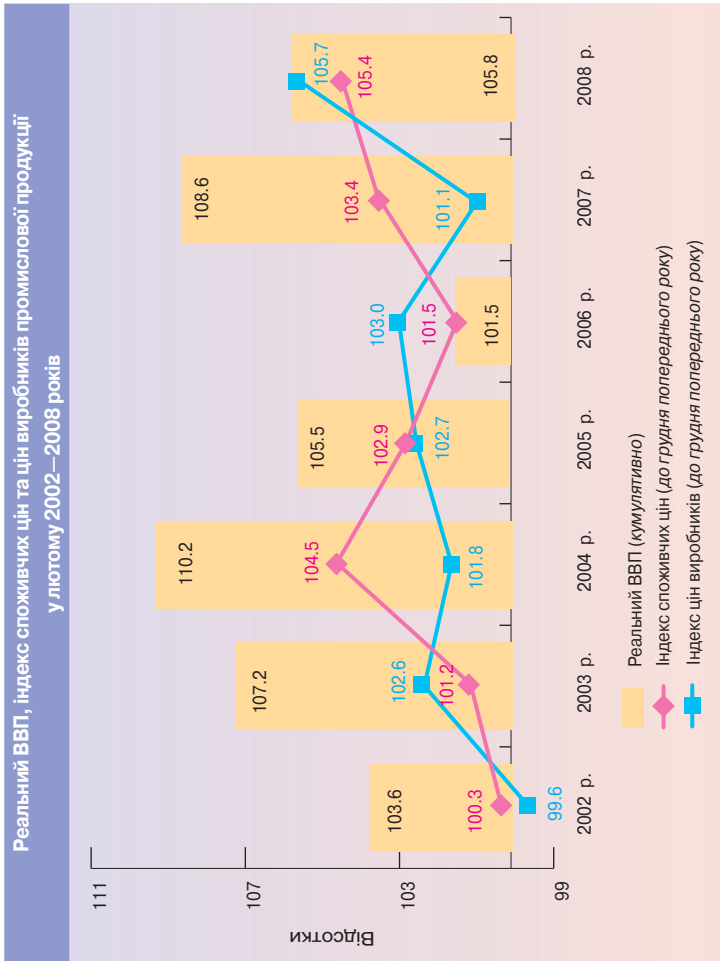
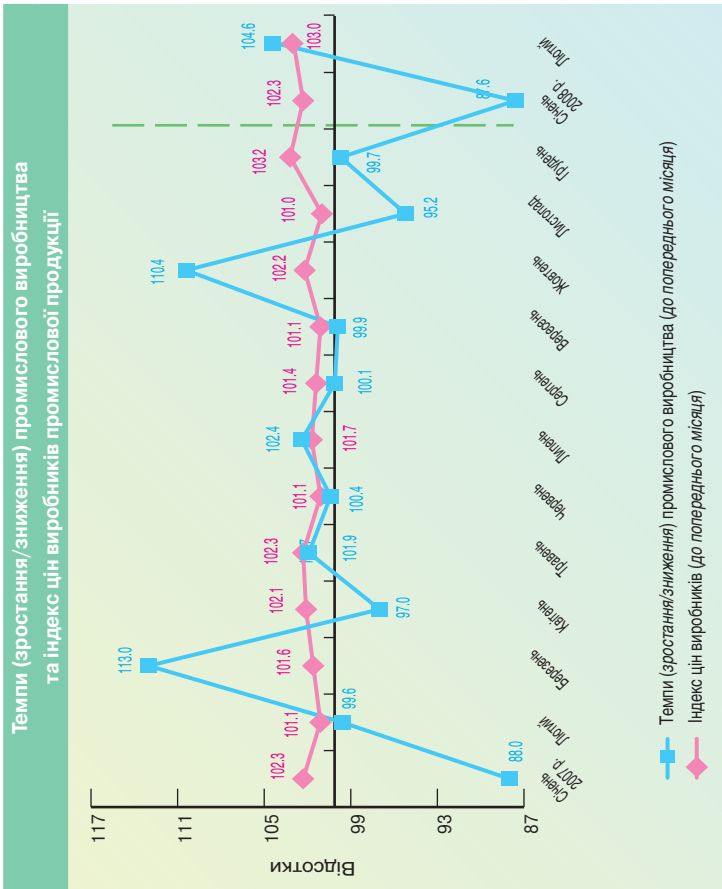
21. IMF Country Report No. 04/56. March 2004. United Kingdom: 2003 Article IV Consultation. — Staff Report.

22. IMF Country Report No. 07/264. August 2007. United States: 2007 Article IV Consultation. — Staff Report.

23. IMF Country Report No. 06/279. July 2006. United States: 2006 Article IV Consultation. — Staff Report.

Основні макроекономічні показники розвитку України у лютому 2002–2008 років

Показники	Лютий 2002 р.	Лютий 2003 р.	Лютий 2004 р.	Лютий 2005 р.	Лютий 2006 р.	Лютий 2007 р.	Лютий 2008 р.
Реальний ВВП (до відповідного місяця попереднього року)	104.0	106.7	111.5	104.5	102.2	107.9	106.7
Реальний ВВП (кумулятивно)	103.6	107.2	110.2	105.5	101.5	108.6	105.8
Темпи (зростання/зниження) промислового виробництва (до попереднього місяця)	102.6	100.4	102.9	99.5	103.8	99.6	104.6
Темпи (зростання/зниження) промислового виробництва (кумулятивно)	106.3	111.1	118.9	107.4	99.9	113.9	108.8
Індекс споживчих цін (до попереднього місяця)	98.6	101.1	100.4	101.0	101.8	100.6	102.7
Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року)	99.6	102.6	101.8	102.7	103.0	101.1	105.7
Індекс цін виробників (до попереднього місяця)	100.7	100.7	102.9	102.7	100.3	101.1	103.0
Індекс цін виробників (до грудня попереднього року)	100.3	101.2	104.5	102.9	101.5	103.4	105.4

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту статистики та звітності Національного банку України.

Точка зору/

Вплив грошово-фінансової політики на стан економіки та інвестицій

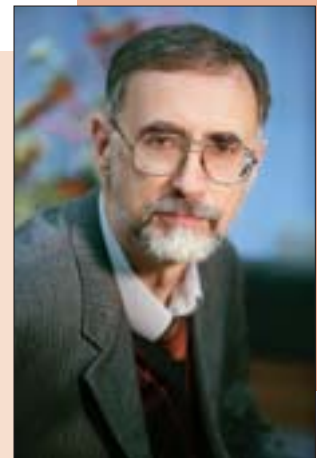
Починаючи з 2000 року, в Україні спостерігається стає економічне зростання, яке підтримується передусім значними надходженнями конвертованої валюти від експорту металургійно-хімічної продукції та робочої сили, а також зарубіжних інвестиційних вкладень і зовнішніх запозичень. Щоб не допустити переповерхнення внутрішнього валютного ринку і надмірного підвищення обмінного курсу національної валюти, Національний банк України до початку 2008 року здійснював постійну грошову емісію і викупував надлишок конвертованої валюти до своїх резервів. У результаті всі останні роки українська економіка постійно поповнювалася грошовою масою, що було одним із внутрішніх чинників активізації економічних процесів. При цьому грошова маса зростала значно швидше, ніж ВВП. За останні шість років ВВП зріс утричі, а грошова маса М3 – у 8 разів (див. графік 1).

Ще до початку економічного зростання відчувався кореляційний зв'язок між підвищенням рівня монетизації економіки і зростанням ВВП [1]. Однак виразно він проявився після фінансової кризи 1998 року. Динаміка останніх років підтвердила цю макроекономічну аксіому. Отже, нинішню монетарну політику можна оцінити як таку, що сприяє зростанню економіки і підвищенню добробуту населення.

Існує думка, що підвищення рівня монетизації економіки неодмінно призводить до певного зростання внутрішніх цін. Причини зростання цін в Україні після 1998 року недостатньо вивчені й дискусійні. Але слід визнати, що у світовій практиці майже ніколи не вдавалося досягти високих темпів зростання добробуту населення і водночас цілковито виключити зростання цін. Для людей головне не низькі ціни, а можливість добре заробляти.

Зауважимо: коли зростання виробництва супроводжується зниженням цін, як було у США в 1879–1896 роках, то виникають об'єктивні причини масового незадоволення населення. Мілтон Фрідман, розглядаючи цей період історії США, зазначає, що “десятиріччя 1880-х та 1890-х років були позначені політичними хвилюваннями, рухами протесту і неврегульованими умовами, а початок XX століття – відносною політичною стабільністю і загальним економічним прогресом у країні”. Мілтон Фрідман наводить дані, які свідчать, що економічне зростання у США в період із 1897 по 1914 роки супроводжувалося зростанням цін, і доходить такого висновку: “сили, що сприяють економічному зростанню протягом декількох циклів ділової активності, здебільшого не залежать від довгострокових тенденцій зміни цін” [2].

Тобто наявність або відсутність зростання цін у певних межах не впливає на

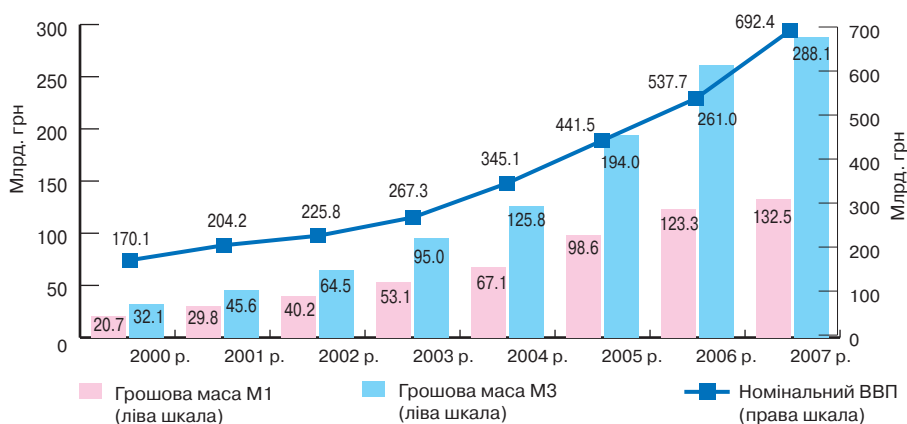

Костянтин Паливода

Голова правління АКБ “Аркада”.
Заслужений економіст України.
Кандидат економічних наук

У статті розглянуто деякі аспекти вітчизняної монетарної політики в контексті актуальних питань економічного розвитку України.

Графік 1. Динаміка зростання грошової маси і рівня монетизації у 2000–2007 рр.

Джерело: [16].

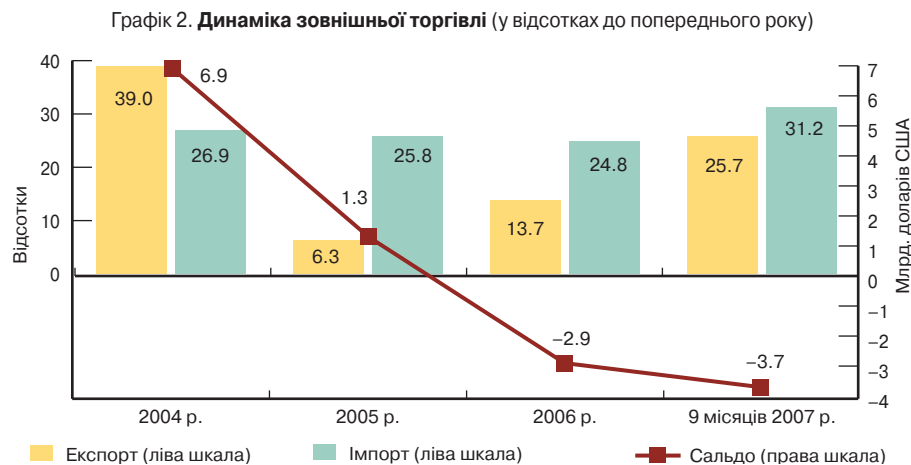
поліпшення стану економіки. З іншого боку, як зауважує М.Фрідман, саме період тривалого зниження цін, попри зростання виробництва супроводжується загостренням соціально-політичної ситуації. Треба нагадати, що саме в неінфлятивні 90-ті роки XIX століття в Чикаго відбулися події, які пізніше стали приводом для святкування 1-го травня – дня міжнародної солідарності трудящих.

У новітній історії можна знайти чимало прикладів, коли держави свідомо йшли на інфляційні ризики, ставлячи насамперед завдання економічного зростання. Економічне піднесення Японії в повоєнний час опиралося на експансіоністську монетарну політику, побічним наслідком якої стало здешевлення національної грошової одиниці. У США за повоєнні роки ціни на товари і послуги підвищилися у 2.7 раза, зокрема на продовольчі – у 3.18 раза [3].

Дехто із вітчизняних економістів пропонує сміливіше використовувати інфляційний чинник як стимул економічного зростання. Так, авторитетний фахівець у сфері макроекономіки Б.Кваснюк зауважує: “дуже переконливі узагальнення, можна сказати, теоретичний постулат: стає економічне зростання відбувається при річних темпах інфляції 40% і місячних – 2.8%” [4]. Можливо, такий темп інфляції є дещо надмірним і, властиво, не схвалено сприйматиметься населенням. Адже в такому разі за якихось два роки ціни зростають удвічі, а заощадження, відповідно вдвічі зменшуються. А проте прагнення за будь-яку ціну втримати рівень інфляції в межах 10% все ж не варте підтримки, якщо воно зумовить зниження темпів зростання ВВП і добробуту населення. Показово, що найнижчі темпи приросту ВВП (вже в період зростання) спостерігалися в Україні в 2002 році, коли в Україні вперше сталася дефляція – 0.6%. І навпаки, 2004 року економіка зросла більш як на 12%, незважаючи на 12-відсотковий рівень інфляції.

На нашу думку, кореляція між темпами інфляції і економічною активністю не є стійкою. Стимулом для активізації економіки є не інфляція як така, а приріст грошової маси і збереження або навіть збільшення швидкості обертання грошей.

Образно кажучи, гроші в економіці відіграють ту ж функцію, що вода в живій природі: вони не є споживою, вони просто переносять поживні речовини в кругообіг життя. За цією аналогією, грошей, як і води, має бути в усіх випадках достатньо: надлишок,

щоправда, має певні шкідливі наслідки, проте вони значно менші порівняно з дефіцитом.

Отже, можемо зробити висновок: виважену монетарну політику держави, передусім емісійну активність Національного банку України в період 2000–2007 років, слід оцінювати позитивно.

Із 2005 року Україна мала негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами, яке в цілому компенсувалося позитивним сальдо з надання послуг (в основному з транзиту нафти й газу). У 2006 році від'ємне сальдо торгівлі товарами становило 6.7 млрд. доларів, перевищивши показник попереднього року (мінус 1.9 млн. доларів) у 3.5 раза. Зведений платіжний баланс за товарами і послугами 2007 року вірогідно буде негативним. Позитив між надходженням і відпливом іноземної валюти, можливо, деякий час буде дотримано за рахунок інших джерел, та все одно це слід розглядати як тривожний сигнал. Тим більше, що в умовах кредитної кризи, яка охопила фінансові ринки США, котрі є основними інвесторами, нам не варто покладати надії на приплив іноземних інвестицій, за рахунок чого вдалося б звести з плюсом платіжний баланс у 2008 році.

Певним позитивним результатом завищеного, на нашу думку, обмінного курсу гривні можна було б вважати деяке здешевлення імпорту, що нібито дає змогу повніше задовольнити потреби населення у якісних споживчих товарах. Та насправді ця “перевага” оманлива. По-перше, слабкість власного виробництва не забезпечує більшості населення гідні заробітки. Тому якісні товари насправді потрапляють у користування лиш обмеженого кола економічної еліти (яка спроможна купувати їх і за більшою вартістю). Пересічні українці здебільшого задовольняються імпортним ширпотребом. По-друге, при зміні тенденцій у світовій кон'юктурі для основної маси населення то-

варні потоки можуть виявитися обмеженими. Стосовно доступності імпортованих енергоносіїв, які є порівняно дешевими при міцній національній валюті, то для України це означає лише продовження самовбивчого курсу на утримання надмірно енергомістких виробництв.

Слід сказати, що певні негативні наслідки твердої залежності обмінного курсу гривні саме від долара США дещо послаблюються тривалим падінням курсу долара щодо більшості інших світових валют – зокрема, українська гривня щороку трохи дешевшає щодо євро і російського рубля. Це об'єктивно сприяє експорту товарів до Європи і Російської Федерації.

Загалом своїми діями на валютному ринку Національний банк України зміцнює довіру населення і господарюючих суб'єктів до національної валюти. Але не лише курсова політика НБУ є причиною цієї довіри. Значною мірою це зумовлено використанням гривні як засобу платежу податків. Платіжними засобами, забезпеченими не обов'язками емісійного банку країни, а зобов'язаннями Державного казначейства прийняти ці засоби платежу за першим пред'явленням в рахунок сплати податків, є казначейські білети [5]. Тому емісію української національної валюти треба розглядати як випуск в обіг додаткового обсягу сертифікатів, що свідчать про обов'язки держави, і як відповідне збільшення державного боргу. Л.Рябініна у своїй змістовній статті звертає увагу на те, що в наші часи до боргових зобов'язань центрального банку відносять забезпечення загальної прийнятності грошових білетів на території всієї країни та підтримання на стабільному рівні їх купівельної спроможності [6].

Безумовно, сучасна гривня є борговим зобов'язанням не НБУ, а Державного казначейства. Звісно, це не є підставою для надання Міністерству

МАКРОЕКОНОМІКА

фінансів права на здійснення необмеженої емісії національної валюти. Але водночас є вагомим аргументом стосовно активнішої участі НБУ у вирішенні проблем активізації економіки України.

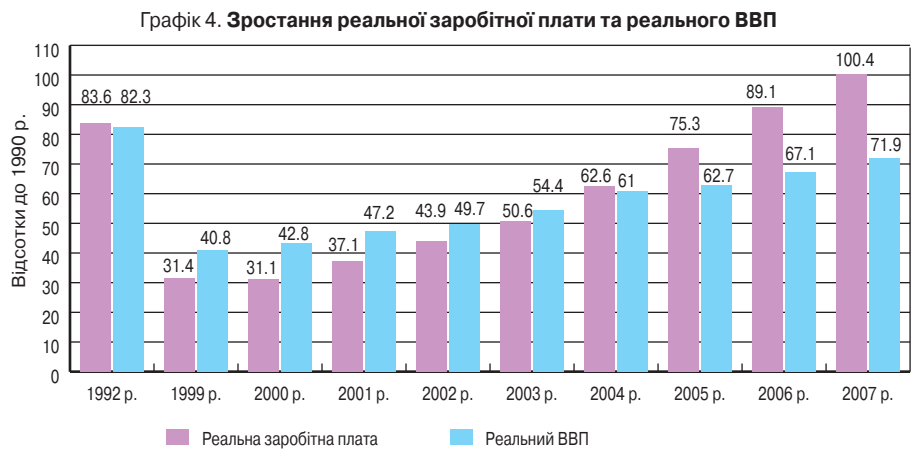
Цілі й завдання Національного банку формувалися в той період, коли населення країни, втративши довіру до радянських рублів і українських купонів, у паніці скуповувало долари США. В ті часи, на початку 90-х років, стабілізація курсу національної валюти була, певно, найголовнішим питанням з усіх, якими займалися фінансові інститути молодого держави.

Але утримання стабільного курсу національної валюти — це не єдине, чим займаються центральні банки. І Національний банк України не виняток.

Коли в країні спад економічної активності, як, скажімо, було в Японії під час кредитної кризи 1997–1998 років, центральний банк не в змозі активізувати ринок стандартними заходами, такими як зниження ставки рефінансування і розширення діапазону активів комерційних банків, прийнятих для забезпечення рефінансування.

Як пише Такехіро Сато з Morgan Stanley, характеризуючи сучасний стан кредитних ринків, “зміни ставки не ефективні в умовах сьогодишньої кризи ліквідності. Ринкові гравці утримують при собі готівку незалежно від рівня відсоткової ставки і не кредитують зовнішні сторони під час стрибка кредитного ризику” [7].

Аналогічна ситуація була у США під час Великої депресії 1929–1933 років. У ті часи Федеральна резервна система наповнювала банки дешевими грошима, але банки не квапилися давати високоризикові кредити, а віддавали перевагу використанню коштів Федерального резерву для підвищення власної ліквідності. У підсумку, незважаючи на всі зусилля Федеральної резервної системи,

Джерело: [18].

обсяг грошової маси МЗ скоротився втричі, а відсоткові ставки за комерційними кредитами перевищили ставку ФРС у 3–5 разів [8, 9, 10].

Як відомо, засади політики “Нового курсу” президента США Рузвельта становили відмова від золотого стандарту, девальвація долара, широке втручання держави в економіку і політику бюджетного дефіциту.

Щодо Японії — там пішли ще далі: в закон про Банк Японії (Ніппон Гінка) внесено низку змін, і нині за підтримки прем’єр-міністра і міністра фінансів центральний банк час від часу “поглинає кредитні ризики, якщо це необхідно для реалізації поставлених цілей” [7]. Такі нетрадиційні дії суперечать уявленням про заходи, які переважно застосовуються центральними банками. Та вочевидь, пріоритети економіки й добробут населення належить ставити вище, аніж стандартні уявлення про методи роботи тієї чи іншої державної установи.

Крім не вельми сприятливої для економіки політики обмінного курсу та занадто обережної діяльності центрального банку щодо пропозиції грошей, нашої країні необхідно концептуально визначитися щодо оптимальної спрямованості

економічної політики держави.

Найбільше позитивне досягнення останніх років — випереджаюче зростання доходів населення (див. графік 3).

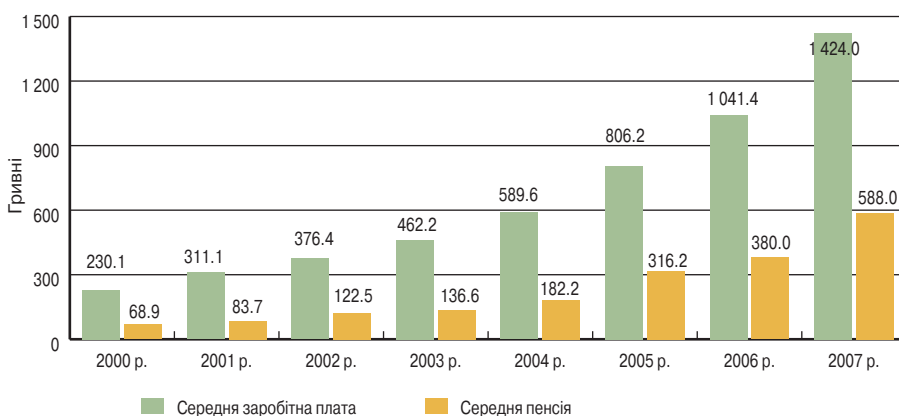
В останні роки заробітки і пенсії найбільш бідніших категорій населення зростали значно швидше, ніж загальні макроекономічні параметри, і це дало змогу знизити рівень бідності. Навіть за оцінками Світового банку, рівень бідності в Україні, обчислений за співставними міжнародними показниками, знизився із 38% у 2001 р. до 8% у 2007 р. — в чотири рази [11]. У будь-якій країні такий прогрес у подоланні бідності розцінювали б як безумовне досягнення і доказ високої ефективності соціально-економічної політики.

Зазначимо, втім, що процес випереджального зростання доходів населення дехто з українських економістів називає “проїданням”, гостро критикуючи та обстоюючи думку про необхідність формування бюджету розвитку, суть якого полягає в обмеженні зростання соціальних виплат на користь збільшення державних інвестицій [12]. Зростання реальних доходів громадян було особливо відчутне у 2004–2006 роках (див. графік 4). Але це було лише деякою компенсацією катастрофічного зниження життєвого рівня населення України у 1991–1998 роках. До 1999 року реальні доходи українців невпинно знижувалися, причому загальне падіння набагато перевищило зниження ВВП в цілому [13]. За 1991–1998 роки номінальна зарплата зросла у 61.8 тис. раз, а споживчі ціни — у 217.4 тис. раз. Тобто індекс реальної заробітної плати становив 0.284 [14]. І це мало позитивний вплив на економіку, сприяючи зміцненню галузей, орієнтованих на внутрішній ринок.

Але чи є державне фінансування найефективнішим засобом пожевлення економічного життя суспільства?

Ні для кого не секрет, що бюджетна сфера нашої країни (охорона здоров’я,

Графік 3. Динаміка зростання доходів громадян

Джерело: [17].

освіта, наука, силові й судові органи тощо) вкрай неефективна, має громіздку й нерациональну структуру і значною мірою уражена корупцією.

Збільшення державних інвестицій в цих умовах призведе лише до відповідного збільшення масштабів розкрадання бюджетних коштів.

Подекуди окремі ентузіасти намагаються якось поліпшити ситуацію, але в цілому бюджетна сфера лише імітує виконання відповідних суспільних функцій.

Якщо проаналізувати ціни на масову житлову нерухомість у різних регіонах країни — а це найоб'єктивніший індикатор добробуту населення, — то вочевидь найвищий рівень добробуту громадян (за виключенням м. Києва) виявиться там, де джерелом доходів є заробітки трудових мігрантів. Головним чином це регіони Західної України. При цьому проблеми утримання сімей трудові мігранти вирішують самотужки, не звертаючись до держави за податковими преференціями чи бюджетними субсидіями.

Існуюча в країні практика оподаткування є однією з причин браку обігових коштів, якого зазнає більшість промислових підприємств країни. В цій ситуації господарюючим суб'єктам не залишається нічого іншого, як збільшувати запас обігових коштів шляхом підвищення цін на продукцію, що поставляється ними на ринок (це одна з причин постійного зростання оптових цін у нашій країні), та зменшення затрат, генерованих податками. До таких затрат насамперед відносяться витрати на оплату праці. Таким чином, фіскальна політика держави істотно гальмує зростання заробітної плати і тим самим деструктивно впливає на процес відтворення робочої сили в країні.

Негативний вплив на рівень оплати праці відіграє і дещо завищений курс національної валюти. Як уже мовилося, реальне зміцнення гривні змушує експортерів збільшувати продаж валюти. Певною мірою їх втрати покриваються за рахунок зростання світових цін на експортні товари, заморожування рівня заробітної плати, відмови від модернізації основних фондів, посилення експлуатації праці найманих працівників, машин і обладнання.

Неоднозначна політика щодо утримання стабільного обмінного курсу національної валюти привела до формування в Україні специфічної економічної моделі: основна частина товарно-продуктивної сфери працює на експорт, а валютні надходження витрачаються на обслуговування іноземних

кредитів та наповнення споживчого ринку імпортованими товарами.

Не випадково частка товарів народного споживання у ВВП України не досягає й 20%, хоч і має тенденцію до зростання. ВВП більш як наполовину складається не з товарів, а з послуг. Однак це свідчить не про розвиненість відповідних сфер, а лише про стагнацію матеріального виробництва. Зростання ВВП значною мірою тримається на хисткому фундаменті світової металургійної кон'юнктури. Додамо, що зміцнення гривні щодо долара несе небезпеку для середнього та дрібного бізнесу. Зважаючи на українські реалії, пересічні громадяни і підприємці вимушено тримають заощадження і кошти, потрібні для подальшого розширення бізнесу, в доларах. За різними оцінками, на руках населення знаходиться 15–20 млрд. іноземної валюти (90% — долари США). Певна частина зберігається також у банках. Ревальвація гривні відчутно знижує баланс реальних заощаджень (офіційних і тіньових).

Але якщо кошти українських підприємців за певних умов можуть повернутися в країну, щоб бути вкладеними в заходи, які приведуть до зростання продуктивності праці, а відповідно й до підвищення заробітної плати, то кошти, котрі як надприбутки отримали зарубіжні кредитори, повернуться в Україну лише за умови надання їм гарантій ще більшої дохідності.

Інша негативна риса сучасної української економіки — неефективна структура. Внаслідок певної орієнтації на наповнення внутрішнього ринку впродовж сімнадцяти років незалежності в Україні випереджаючими темпами розвивалися імпорти і сфера послуг, водночас скорочувалося матеріальне виробництво, особливо у сфері ВПК.

У 2006 році лише 37% ВВП було створено у галузях, які за Адамом Сміттом слід вважати “продуктивними” — сільське господарство, промисловість, будівництво, виробництво палива та енергії. А з урахуванням транспорту і зв'язку — 48.5%. Натомість торгівля разом із ремонтом та “іншими” видами економічної діяльності (тобто тими, які не є ні промисловою, ні сільськогосподарською діяльністю) додають до ВВП майже стільки ж, скільки приносить обробіток землі, видобування корисних копалин і оборонна промисловість разом узяті.

За структурою ВВП Україна наближається до найрозвинутіших країн, де вже в середині ХХ ст. частка послуг переважала обслуговування традиційних

виробничих галузей. Однак у всьому світі послуги розвивалися не замість матеріального виробництва, а вслід за ним, і лише в тому напрямі, який сприяв підвищенню продуктивності праці в останньому. В Україні ж у основних виробничих галузях практично не відбулося поліпшення показників ефективності, а поняття “продуктивність праці” взагалі не зустрічається у статистичних звітах. Ми не лише не подолали відставання від розвинутого світу в цьому напрямі, а навпаки — збільшили розрив. Так, порівняно з Україною “у Росії продуктивність праці у 2.2 раза вища, у Німеччині — у 6.3, у Франції — у 7.9, у США — у 9 разів” [15].

На розвиток економіки та інвестицій негативно впливає недосконала система відносин власності через низький рівень її захищеності. Внаслідок цього підприємці намагаються спрямовувати свої зусилля і кошти в ті галузі, де максимально швидко окупніть і де бізнес можна швидко згорнути без великих збитків. Зрозуміло, матеріальне виробництво майже не відповідає цим вимогам.

А проте здійснення реформ, удосконалення економічних відносин та структурних пропорцій може дати значно більший ефект, ніж сприятливі природні умови. Так, Китай утримує середньорічні темпи зростання ВВП на рівні понад 9% уже тридцять років. За весь цей час він лише двічі звертався за кредитами МВФ — у 1981 і 1986 роках, їх загальна сума становила 1.6 млрд. доларів США. Тринадцять років успішно розвиваються також Індонезія, Маврикій, Малайзія, Республіка Корея, Таїланд. Упродовж останніх 30 років ці країни мали динаміку зростання ВВП, достатню для досягнення в майбутньому рівня доходів індустріальних країн. Усі ці “молоді тигри”, які за кілька десятиріч пройшли шлях від дуже бідних до економічно міцних, зробили це без допомоги західних країн.

В Україні ж досі немає усталеної економічної політики і тим більше послідовності, правонаступництва в ній. Безперервно змінюються уряди, кожен висуває свою програму, наповнену більше політичними гаслами, ніж конкретними діями, при вдалому варіанті — “проштовхує” через парламент, а далі діє в “ручному режимі”. При цьому зміст основних економічних рішень державної влади найчастіше зводиться до застосування механізмів та важелів, характерних для кризового етапу.

Тому саме нині, коли завдяки високому зовнішньому попиту підтримується висока економічна динаміка, треба переозброювати основні фонди, створювати

МАКРОЕКОНОМІКА • ВАЛЮТНИЙ РИНОК

всі умови для впровадження нових технологій. Тим більше, що для переозА41

броєння виробничого потенціалу України має значні власні ресурси і не потребує зовнішньої допомоги. Сукупні кредити банків у економіку за 2007 рік у кілька разів більші, ніж усі іноземні інвестиції, причому їх обсяг зростає випереджаючими темпами порівняно зі зростанням ВВП. Так, за 2004 рік кредитний портфель збільшився на 31%, за 2005-й — на 63%, за 2006-й — на 71%, за 2007-й — більш як у 1.5 раза [16]. Інша справа, що ці кредити мало використовуються як інвестиції. Але причиною тому не брак коштів, а брак потенційно прибуткових виробництв.

Водночас, на нашу думку, слід ширше залучати величезні готівкові накопичення населення в іноземній валюті, які не застосовуються як інвестиційний ресурс. Доказом тому — стрімке зростання цін на нерухомість протягом останніх років. В умовах політичної нестабільності значна кількість громадян інвестує заощадження у її придбання виключно з метою збереження коштів.

Насамкінець ще раз наголосимо: для забезпечення сталого зростання вітчизняної економіки необхідно й надалі

продовжувати виважену політику в монетарній сфері, забезпечити адекватність обмінного курсу гривні показникам фактичної інфляції та здійснити відповідні економічні реформи.

Література

1. Петрик О. Монетарна політика як важливий фактор оздоровлення економіки // Вісник Національного банку України. — 2000. — № 2.

2. Фридман М., Шварц А. Монетарная история Соединенных Штатов 1867–1910. — К.: Ваклер. 2007. — С. 89–91.

3. Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Матейко Р.М. Економічна історія України і світу. — К: Вікар, 2001. — С. 155.

4. Кваснюк Б.Є. Монетарна політика в Україні та її вплив на економічну активність // Банківська справа. — 1996. — № 5. — С. 24.

5. Паливода К. Грошова система України і закон Грехема // Дзеркало тижня. — 2007 р. — 21–27 квітня.

6. Рябініна Л. Проблеми розвитку теорії сучасних грошей // Вісник Національного банку України. — 2008. — № 1. — С. 27.

7. www.forexpf.ru/_newses/_newsid.php?news=315261.

8. Фридман М., Шварц А. Вказана праця. — С. 305–432.

9. Роберт Мюррей. История денежного обращения и банковского дела США с колониального периода до Второй мировой войны. — Челябинск: ООО “Социум”, 2005. — С. 302–304.

10. Фредерік С. Мишкін. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків. — К.: Основи. 1999. — С. 750–753.

11. Жизнь налаживается // Эксперт-Украина. — 2007. — 9 июля.

12. Гончарук А.Г. Вплив бюджетної політики на розвиток національної економіки // Фінанси України — 2006. — № 9.

13. Тенденції української економіки. — Вид. Tacis. — 2000. Квітень. — С. 44.

14. Колот А. Організаційно-економічний механізм регулювання заробітної плати в Україні: стан, шляхи вдосконалення // Економіст. — 1999. — № 9. — С. 44.

15. job.ukr.net/news/2007/01/30/5154/.

16. news@ufs.com.ua. — 4.10.2007 р.

17. Сайт Національного банку України. www.bank.gov.ua.

18. Сайт Держкомстату України. www.ukrstat.gov.ua.

ОФІЦІЙНИЙ КУРС ГРИВНІ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ОДИН РАЗ НА МІСЯЦЬ (за лютий 2008 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	382.4036
2	986 BRL	100 бразильських реалів	284.1549
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	164.6990
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	5.3439
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.1609
6	981 GEL	100 грузинських ларі	318.2105
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	64.7251
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	90.6806
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	138.5080
10	356 INR	1000 індійських рупій	128.2214
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.5450
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.4162
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	13.9875
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	1848.4627
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	3.3399

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
16	434 LYD	100 лівійських динарів	415.1254
17	484 MXN	100 мексиканських нових песо	46.5584
18	496 MNT	10000 монгольських тугриків	43.0979
19	554 NZD	100 новозеландських доларів	393.3651
20	586 PKR	100 пакистанських рупій	8.0748
21	604 PEN	100 перуанських нових сол	172.1434
22	642 ROL	100 румунських леїв	201.5645
23	682 SAR	100 саудівських ріялів	134.6738
24	760 SYP	100 сирийських фунтів	9.8826
25	901 TWD	100 нових тайваньських доларів	15.6381
26	972 TJS	100 таджицьких сомоні	145.6339
27	952 XOF	1000 франків КФА	11.3690
28	152 CLP	1000 чилійських песо	10.8544
29	191 HRK	100 хорватських кун	103.3818
30	255	100 доларів США за розр. із Індією	404.0000

* Курс встановлено з 01.02.2008 р.

На замовлення “Вісника НБУ” матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти					
			01.02.2008 р.	02.02.2008 р.	03.02.2008 р.	04.02.2008 р.	05.02.2008 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	450.1469	450.1469	450.1469	455.4176	458.4136
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1004.3266	1004.3266	1004.3266	1003.1279	998.2198
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	597.5624	597.5624	597.5624	597.5624	597.6331
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235
5	208 DKK	100 датських крон	100.7588	100.7588	100.7588	100.8794	100.4837
6	840 USD	100 доларів США	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000
7	233 EEK	100 естонських крон	47.9935	47.9935	47.9935	48.0548	47.8612
8	352 ISK	100 ісландських крон	7.7592	7.7592	7.7592	7.8543	7.8023
9	124 CAD	100 канадських доларів	505.8164	505.8164	505.8164	506.4286	505.1703
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	4.2010	4.2010	4.2010	4.2045	4.2017
11	428 LVL	100 латвійських латів	1076.1465	1076.1465	1076.1465	1077.9849	1072.8718
12	440 LTL	100 литовських літів	217.4858	217.4858	217.4858	217.7637	216.8862
13	498 MDL	100 молдовських лейв	44.7628	44.7628	44.7628	44.7969	44.8200
14	578 NOK	100 норвезьких крон	92.9835	92.9835	92.9835	93.6765	93.2700
15	985 PLN	100 польських злотих	207.1888	207.1888	207.1888	209.1792	209.6192
16	643 RUB	10 російських рублів	2.0675	2.0675	2.0675	2.0680	2.0651
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	356.2648	356.2648	356.2648	356.9232	357.0442
18	703 SKK	100 словацьких крон	22.2335	22.2335	22.2335	22.5064	22.4790
19	792 TRL	100 турецьких лір	429.5230	429.5230	429.5230	433.0192	434.0489
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	28.9422	28.9422	28.9422	29.2134	29.1614
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.3902	0.3902	0.3902	0.3902	0.3900
23	203 CZK	100 чеських крон	28.8046	28.8046	28.8046	29.0778	29.0810
24	752 SEK	100 шведських крон	79.2753	79.2753	79.2753	79.5571	79.5818
25	756 CHF	100 швейцарських франків	467.8431	467.8431	467.8431	468.0327	463.4636
26	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	70.3169	70.3169	70.3169	70.2462	70.2519
27	392 JPY	1000 японських єн	47.5486	47.5486	47.5486	47.4351	47.2470
28	978 EUR	100 євро	750.9350	750.9350	750.9350	751.8945	748.8645
29	960 XDR	100 СПЗ	805.6090	805.6090	805.6090	805.7542	802.9804
			16.02.2008 р.	17.02.2008 р.	18.02.2008 р.	19.02.2008 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	456.9494	456.9494	457.7411	460.7968	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	995.9722	995.9722	990.9561	985.0966	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	598.2703	598.2703	598.2703	598.2703	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	
5	208 DKK	100 датських крон	99.0868	99.0868	99.4093	99.1373	
6	840 USD	100 доларів США	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	
7	233 EEK	100 естонських крон	47.2060	47.2060	47.3609	47.2382	
8	352 ISK	100 ісландських крон	7.5903	7.5903	7.5439	7.5366	
9	124 CAD	100 канадських доларів	507.2891	507.2891	506.3457	501.7092	
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	4.2031	4.2031	4.1996	4.2059	
11	428 LVL	100 латвійських латів	1060.7683	1060.7683	1063.9440	1060.7319	
12	440 LTL	100 литовських літів	213.9171	213.9171	214.6191	214.0634	
13	498 MDL	100 молдовських лейв	45.0165	45.0165	45.0354	45.0254	
14	578 NOK	100 норвезьких крон	92.8956	92.8956	93.5003	93.3819	
15	985 PLN	100 польських злотих	206.0402	206.0402	206.4170	206.5903	
16	643 RUB	10 російських рублів	2.0496	2.0496	2.0540	2.0548	
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	356.4391	356.4391	357.4019	357.6147	
18	703 SKK	100 словацьких крон	22.4291	22.4291	22.4427	22.4656	
19	792 TRL	100 турецьких лір	422.0887	422.0887	420.9720	422.4980	
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800	
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	28.2528	28.2528	28.1132	28.0841	
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.3899	0.3899	0.3899	0.3898	
23	203 CZK	100 чеських крон	29.1412	29.1412	29.3783	29.2906	
24	752 SEK	100 шведських крон	79.1756	79.1756	79.5616	79.4742	
25	756 CHF	100 швейцарських франків	458.4242	458.4242	462.5122	458.2541	
26	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	70.2324	70.2324	70.3098	70.5084	
27	392 JPY	1000 японських єн	46.6827	46.6827	46.9665	46.6733	
28	978 EUR	100 євро	738.6130	738.6130	741.0370	739.1180	
29	960 XDR	100 СПЗ	797.2555	797.2555	798.5806	798.5806	

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

щодо іноземних валют, України щоденно (за лютий 2008 року)

Офіційний курс										
	06.02.2008 р.	07.02.2008 р.	08.02.2008 р.	09.02.2008 р.	10.02.2008 р.	11.02.2008 р.	12.02.2008 р.	13.02.2008 р.	14.02.2008 р.	15.02.2008 р.
	456.0930	452.5654	449.5231	449.5231	449.5231	451.4917	457.2387	457.2268	453.2601	456.9494
	994.2283	988.4344	982.1579	982.1579	982.1579	984.0313	984.1477	985.3295	991.1767	995.9722
	597.7039	597.7746	597.9162	597.9162	597.9162	597.9870	598.0578	598.1995	598.1995	598.2703
	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235
	99.5122	99.0729	98.7245	98.7245	98.7245	98.3411	98.5230	98.4933	98.7960	99.0868
	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000
	47.4061	47.1898	47.0220	47.0220	47.0220	46.8413	46.9349	46.9220	47.0769	47.2060
	7.7426	7.6546	7.5106	7.5106	7.5106	7.4779	7.3999	7.4166	7.4933	7.5903
	505.6196	502.1153	499.4125	499.4125	499.4125	504.1663	505.2084	505.4520	505.8323	507.2891
	4.1961	4.1950	4.1999	4.1999	4.1999	4.1961	4.1961	4.1954	4.1971	4.2031
	1064.1951	1060.4057	1056.4826	1056.4826	1056.4826	1052.5729	1053.9193	1053.7807	1057.7154	1060.7683
	214.8239	213.8440	213.0834	213.0834	213.0834	212.2644	212.6885	212.6300	213.3321	213.9171
	44.8391	44.8586	44.8833	44.8833	44.8833	44.9252	44.9556	44.9829	45.0077	45.0165
	92.6080	91.6592	91.1691	91.1691	91.1691	91.3336	91.4933	91.7367	92.2702	92.8956
	207.1911	205.3283	203.3539	203.3539	203.3539	202.6787	203.2130	203.6304	204.6205	206.0402
	2.0595	2.0470	2.0490	2.0490	2.0490	2.0378	2.0469	2.0484	2.0474	2.0496
	356.5563	356.7648	356.2879	356.2879	356.2879	356.1083	356.1623	356.4966	356.5482	356.4391
	22.2219	22.1066	21.8481	21.8481	21.8481	21.8543	22.0824	22.1736	22.2994	22.4291
	431.1212	425.9363	417.5565	417.5565	417.5565	418.8037	412.6839	415.0427	419.8307	422.0887
	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800
	28.7264	28.3114	27.6696	27.6696	27.6696	27.6068	27.7676	27.9470	28.0020	28.2528
	0.3900	0.3900	0.3900	0.3900	0.3900	0.3900	0.3899	0.3899	0.3899	0.3899
	28.8942	28.8028	28.7161	28.7161	28.7161	28.5644	28.6304	28.6729	28.9087	29.1412
	78.8469	78.3091	77.9355	77.9355	77.9355	77.8652	77.9570	77.9679	78.7859	79.1756
	458.5176	459.7226	460.2656	460.2656	460.2656	457.6661	458.8385	457.6828	457.9948	458.4242
	70.3002	70.2953	70.2305	70.2305	70.2305	70.2954	70.2949	70.2951	70.1390	70.2324
	47.0083	47.4586	47.5926	47.5926	47.5926	47.0143	47.2507	47.0079	46.9676	46.6827
	741.7440	738.3605	735.7345	735.7345	735.7345	732.9065	734.3710	734.1690	736.5930	738.6130
	799.1847	798.5755	798.2549	798.2549	798.2549	794.2599	796.3830	795.6578	797.0567	797.2555
	20.02.2008 р.	21.02.2008 р.	22.02.2008 р.	23.02.2008 р.	24.02.2008 р.	25.02.2008 р.	26.02.2008 р.	27.02.2008 р.	28.02.2008 р.	29.02.2008 р.
	465.7601	461.6855	464.0319	464.0319	464.0319	466.3375	467.1652	468.0565	474.2039	476.1258
	985.4017	981.0817	988.6648	988.6648	988.6648	993.4075	992.7803	996.7317	1002.8010	1002.9691
	598.2703	598.3412	598.3412	598.3412	598.3412	598.4121	598.4121	598.5540	598.6959	598.7669
	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235
	99.8647	99.2981	99.8200	99.8200	99.8200	100.5800	100.3593	100.7561	101.9132	102.4540
	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000
	47.5804	47.3028	47.5610	47.5610	47.5610	47.9225	47.8224	48.0064	48.5551	48.8036
	7.5642	7.4904	7.5344	7.5344	7.5344	7.5824	7.5819	7.6374	7.7012	7.7117
	501.8004	496.7635	498.6050	498.6050	498.6050	500.0493	502.6930	510.2140	515.3453	516.6862
	4.2017	4.2041	4.2006	4.2006	4.2006	4.1947	4.1909	4.1822	4.1815	4.1780
	1068.5675	1062.7915	1068.5928	1068.5928	1068.5928	1076.5599	1074.1581	1078.4451	1090.7710	1095.7246
	215.6137	214.3559	215.5259	215.5259	215.5259	217.1640	216.7106	217.5443	220.0307	221.1569
	44.9941	44.9096	44.9432	44.9432	44.9432	44.9328	44.9724	44.9740	45.0700	45.0853
	94.7104	93.9606	94.6598	94.6598	94.6598	95.0408	94.9446	95.2676	96.7306	97.0712
	208.6405	206.5377	208.6491	208.6491	208.6491	209.9171	210.7177	212.7686	214.7017	216.7255
	2.0595	2.0571	2.0587	2.0587	2.0587	2.0641	2.0641	2.0649	2.0871	2.0941
	357.4204	357.3944	358.1174	358.1174	358.1174	359.2143	359.1181	359.3097	361.5486	361.8493
	22.5249	22.3085	22.5096	22.5096	22.5096	22.8507	22.8107	22.9152	23.1503	23.2879
	423.8377	416.2700	419.4150	419.4150	419.4150	419.1302	421.1981	422.9851	426.9780	426.8365
	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800	8.0800
	28.2457	27.8380	28.1860	28.1860	28.1860	28.3584	28.4747	28.9791	29.4489	29.3448
	0.3898	0.3898	0.3898	0.3898	0.3898	0.3898	0.3895	0.3895	0.3895	0.3895
	29.4036	29.2656	29.6623	29.6623	29.6623	29.9379	29.9303	30.0215	30.3306	30.3707
	79.9097	79.4163	79.9012	79.9012	79.9012	80.5916	80.3249	80.7631	81.3790	81.5074
	461.7447	459.2504	459.2212	459.2212	459.2212	465.7292	463.8062	464.7262	472.6403	476.1555
	70.5506	70.6924	70.7155	70.7155	70.7155	70.7108	70.6077	70.5505	70.7086	70.9939
	46.9283	46.7489	46.7237	46.7237	46.7237	47.2300	46.8511	46.8144	47.4975	47.5562
	744.4710	740.1280	744.1680	744.1680	744.1680	749.8240	748.2585	751.1370	759.7220	763.6105
	799.8986	797.5074	798.7183	798.7183	798.7183	802.8515	801.2706	803.0838	808.3997	813.3302

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Спеціально для "Вісника НБУ"/

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у лютому 2008 року

Обсяги кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у лютому 2008 р. (в розрізі інструментів)

Відсотки		
Показники	2008 р.	У тому числі за лютий
Обсяги рефінансування банків, усього	100.00	100.00
У тому числі через:		
— кредити “овернайт”, надані через постійно діючу лінію рефінансування	76.94	72.69
— кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	0.65	0.63
— кредити рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в НБУ	—	—
— операції своп	2.75	3.27
— операції прямого РЕПО	19.66	23.41
— стабілізаційний кредит	—	—

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у лютому 2008 р.

Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього			Відсотки річні
Показники	2008 р.	У тому числі за лютий	
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	14.7	14.7	
У тому числі за:			
— кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	14.8	14.8	
— кредитами, наданими шляхом проведення тендера	15.4	15.3	
— кредитами рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в НБУ	—	—	
— операціями своп	14.5	14.5	
— операціями прямого РЕПО (розрахунково)	14.6	14.6	
— стабілізаційним кредитом	—	—	

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у лютому 2008 р. *

		Відсотки річні
	Показники	Лютий 2008 р.
На міжбанківському ринку:		
	за кредитами, наданими іншим банкам	7.6
	за кредитами, отриманими від інших банків	7.6
	за депозитами, розміщеними в інших банках	10.2
	за депозитами, залученими від інших банків	10.3
На небанківському ринку:		
	за кредитами**	14.6
	за депозитами	8.9

* За щоденною звітністю банків; з урахуванням вартості пролонгованих кредитів (депозитів).

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у лютому 2008 р.

Агрегати грошової маси	01.01.2008 р.	01.02.2008 р.	01.03.2008 р.
Готівка. Гроші поза банками			
M0, % до початку року	100.0	94.9	96.2
M0 + переказані кошти в національній валюті			
M1, % до початку року	100.0	95.5	96.1
M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти			
M2, % до початку року	100.0	98.7	100.6
M2 + цінні папери власного боргу банків			
M3, % до початку року	100.0	98.8	100.5

Примітка. Облікова ставка Національного банку України у лютому 2008 року не змінювалася і починаючи з 1 січня 2008 року становить 10% річних.

Починаючи з 01.10.2006 р. встановлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів (постанова Правління Національного банку України від 15.09.2006 р. № 364): за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у національній валюті — 0.5; за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті — 4; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках — 1; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках — 5.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Ринок державних цінних паперів України у лютому 2008 року

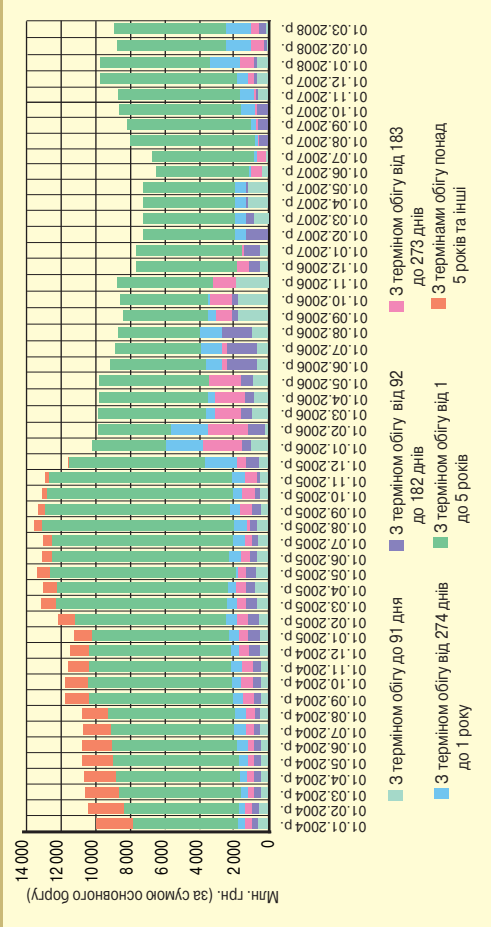
Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик у лютому 2008 року									
Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція			Результати розміщення				
		Встановлені обмеження на загальний обсяг розміщення облігацій, шт.	Номінал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. грн.	Встановлений рівень дохідності облігацій, %	Середньоозважений рівень дохідності облігацій, %
11	04.02.2008 р.	-	1 000	-	23.01.2013 р.	-	-	-	-
12	04.02.2008 р.	-	1 000	-	21.01.2015 р.	-	-	-	-
13	06.02.2008 р.	-	1 000	20.00	05.05.2010 р.	10 000	10 265.20	7.60	7.60
14	06.02.2008 р.	-	1 000	-	28.09.2011 р.	-	-	-	-
15	13.02.2008 р.	-	1 000	20.00	05.05.2010 р.	60 000	61 680.00	7.60	7.60
16	13.02.2008 р.	-	1 000	-	28.09.2011 р.	-	-	-	-
17	18.02.2008 р.	-	1 000	-	06.02.2013 р.	-	-	-	-
18	18.02.2008 р.	-	1 000	-	04.02.2015 р.	-	-	-	-
19	20.02.2008 р.	-	1 000	-	05.05.2010 р.	-	-	-	-
20	20.02.2008 р.	-	1 000	-	28.09.2011 р.	-	-	-	-
21	27.02.2008 р.	-	1 000	-	05.05.2010 р.	-	-	-	-
22	27.02.2008 р.	-	1 000	23.75	28.09.2011 р.	5 000	5 321.10	7.90	7.90
Разом						75 000	77 266.30		

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик за січень — лютий 2008 року*

Період	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до держбюджету, тис. грн.
Січень	294 000	307 931.62
Лютий	75 000	77 266.30
Березень		
I квартал	369 000	385 197.92
Квітень		
Травень		
Червень		
II квартал	369 000	385 197.92
I півріччя		
Липень		
Серпень		
Вересень		
III квартал		
Жовтень		
Листопад		
Грудень		
IV квартал		
Усього з початку року	369 000	385 197.92

* За станом на 01.03.2008 р.

Обсяг облігацій внутрішніх державних позик, які перебувають в обігу (на 1 березня 2008 року)

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

АННОТАЦИИ

Анатолий Шаповалов. *Присутствие иностранного капитала в банковском секторе Украины.*

Рассматриваются последствия открытия банковского сектора для иностранного капитала. Показана важность учета данного фактора с целью построения стойкой, прозрачной и конкурентоспособной банковской системы Украины.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 марта 2008 года.

Елена Герасимова. *Макроуправление бизнес-процессами банка как результат формообразований клиентской базы.*

Системно рассмотрены важнейшие методологические аспекты, связанные с анализом клиентской базы в кредитном учреждении на основе таксономических подходов. На примере платежной системы показаны новые возможности таких подходов в практическом решении задач качественного управления ею.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесенные в феврале 2008 г.

Банки, исключенные из Государственного реестра банков в феврале 2008 г.

Людмила Патрикац. *Финансист будущего: кто он?*

Заметки о научно-практической конференции “Финансист будущего: подготовка специалистов международного класса”, которая состоялась в Киеве, в Национальном дворце “Украина”.

Людмила Патрикац. *Черкасскому институту банковского дела — 40!*

Рассказывается об истории учебного заведения, которое за 40 лет выросло из финансового техникума до Института банковского дела Университета банковского дела Национального банка Украины.

Валерий Литвицкий. *Реэкспансия-2007.*

Анализируются основные составляющие экономического развития Украины в 2007 году. В частности рассматривается годовой сценарий развития промышленности страны.

Основные макроэкономические показатели развития Украины в феврале 2002–2008 годов.

Константин Паливода. *Влияние денежно-финансовой политики на состояние экономики и инвестиций.*

Анализируется монетарная политика Украины и ее влияние на экономическое развитие страны.

Андрей Папуша. *Монетный двор НБУ: 10 лет развития.*

Фоторепортаж, посвященный 10-летию официального ввода в эксплуатацию Монетного двора Национального банка Украины.

Анатолий Савченко, Виктория Михайлова. *СЭП-2: результаты промышленного внедрения.*

Экспресс-анализ внедренной в ноябре 2006 года в промышленную эксплуатацию системы электронных межбанковских платежей нового поколения — СЭП-2.

Александр Козлов, Виктория Михайлова. *Режим реального времени. Проблемы практического использования в СЭП.*

Комментарий работников департамента информатизации

Национального банка Украины относительно проблемных аспектов практического использования в системе электронных платежей режима реального времени с целью перевода денежных средств.

Владимир Харченко. *Итоги деятельности банков Украины на рынке платежных карт в 2007 году.*

Анализируется развитие рынка платежных карт в Украине в течение 2007 года по таким направлениям, как эмиссия, инфраструктура приёма, использование карт.

Андрей Швец. *Так закалялись банковские кадры Полесья.*

Автор рассказывает на конкретных примерах о создании управления Национального банка Украины в Житомирской области.

Государственные награды Украины.

Сообщение о присвоении Президентом Украины почетных званий работникам НБУ.

Виталий Романчукевич. *Проблемы и перспективы освещения денежно-кредитной политики НБУ (коммуникационный аспект).*

Проанализированы основные задачи коммуникационной политики. Предложены рекомендации, которые Национальный банк Украины мог бы использовать для повышения уровня открытости своей деятельности.

Встреча в Ватикане.

Информация о визите украинских банкиров в Ватикан, их встрече с папой Римским.

Игорь Лютый, Ольга Юрчук. *Особенности глобальной экономической среды деятельности банков.*

Выделены главные факторы развития современной экономической среды деятельности банков: глобализация, рост открытости мировой экономики, международные потоки капиталов, процессы слияний и поглощений, создание инновационных финансовых инструментов и услуг.

Федор Рогач, Юрий Курза. *К системе валютных курсов.*

На примере ряда развивающихся стран и стран с переходными экономиками исследуются противоречия реального курсообразования мягких валют на основании товарных корзин.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за февраль 2008 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за февраль 2008 года).

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в феврале 2008 года.

Объемы кредитов, предоставленных Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, средневзвешенная процентная ставка по кредитам, предоставленным Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, процентные ставки банков по кредитам и депозитам в национальной валюте, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.03.2008 г.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в феврале 2008 года.

ANNOTATIONS

Anatolii Shapovalov. *Foreign capital presence in the banking sector of Ukraine.*

The article studies the consequences of the opening of the banking sector for foreign capital. Shown is the significance of considering this factor when creating a stable, transparent and competitive banking system.

Basic indicators of Ukrainian banks' activities as of 1 March 2008.

Olena Herasimova. *Macromanagement of bank business processes as a result of customer base creation.*

Considered are the important methodological aspects connected with the analysis of a customer base in a credit institution which is based on taxonomic approaches. Shown are the new opportunities of such approaches in qualitative management of a payment system given as an example.

Amendments to the State Register of Banks made in February 2008.

Banks excluded from the State Register of Banks in February 2008.

Liudmyla Patrikats. *Who is the future financier?*

Sketches of the workshop *The future financier - training of international-range experts* that took place in the National Palace "Ukraine" in Kyiv.

Liudmyla Patrikats. *Forty years of the Cherkasy Banking Institute.*

The author tells about the history of the educational establishment which during forty years turned from a financial training school into the Banking Institute of the NBU Banking University.

Valerii Lytvitskyi. *2007 economic growth.*

Discussed are the major components of the Ukrainian economic growth in 2007. In particular, considered is the annual scenario of the country's industrial growth.

Basic macroeconomic indicators of Ukrainian development in February 2002 – 2008.

Kostiantyn Palyvoda. *Impact of the monetary policy on the economy and investment state.*

Discussed is the monetary policy of Ukraine and its impact on the country's economic development.

Andrii Papusha. *10 years of development of the NBU Mint.*

A photo-report commemorating the 10th anniversary of putting into operation the NBU Mint.

Anatolii Savchenko and Viktoriia Mykhailova. *Results of the SEP-2 commercial introduction.*

Given is the express analysis of the new generation System of Electronic Interbank Payments (SEP-2) put into operation in November 2006.

Oleksandr Kozlov and Viktoriia Mykhailova. *Real time mode. Problems with SEP practical use.*

Comments made by the officers of the NBU Information Depart-

ment on the problem aspects of real time mode practical use in the SEP to make money transfers.

Volodymyr Kharchenko. *Results of the Ukrainian bank activities on the payment card market in 2007.*

Discussed is the development of the Ukrainian payment card market in 2007 in such spheres as issue, acceptance infrastructure and card use.

Andrii Shvets. *It is how the banking staff of Polesye was hardened.*

The author exemplifies the establishment of the NBU Administration in Zhytomyr region.

State awards of Ukraine.

Report on awarding and conferring honorary titles on NBU officers by the President of Ukraine.

Vitalii Romanchuk. *Problems and prospects of the coverage of NBU monetary policy (communication aspect).*

Discussed are the main objectives of the communication policy. Given are the recommendations which can be used by the National Bank of Ukraine in order to enhance the openness of its activity.

Meeting in Vatican.

Information about the meeting of Ukrainian bankers with the Pope in Vatican.

Ihor Liutyi, Olha Yurchuk. *Peculiarities of global economic environment of bank activities.*

Considered are the main factors of the development of modern economic environment of bank activities viz. globalization, growth of world economy openness, international inflow of capital, mergers and acquisitions, innovation financial instruments and services.

Fedor Rohach, Yurii Kurza. *As regards exchange rates.*

The authors discuss the contradictions of setting of soft currencies real exchange rates based on commodity baskets by examples of some developing countries and countries with transition economies.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the National Bank of Ukraine (in February 2008).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the National Bank of Ukraine (in February 2008).

Major monetary parameters of the monetary market of Ukraine in February 2008.

Volumes of NBU loans for support of banks' liquidity, average weighted interest rate on NBU loans for support of banks' liquidity, interest rates of banks on national currency loans and deposits, and dynamics of money supply growth as of 1 March 2008.

Government securities market of Ukraine in February 2008.